

PETRE BELLU

CAZUL DOAMNEI PREDESCU

PETRE BELLU

CAZUL D-NEI PREDESCU

EDITOR N. D. RĂDUCAN
1991

Către cititori

Acum unsprezece ani, îi scriam la Paris lui Panait Istrati, mărturisindu-i bucuria ce-o aveam cu prilejul apariției primei sale opere. Eram în București un cerc de prieteni, care nu mai mâncam și nu mai beam altceva decît izbînda acestui hoinar cu suflet fără pereche, căruia mai zilele trecute, cu umerii noștri, i-am ajutat să-și desăvîrșească ultima călătorie, spre locașul de veci.

Acum unsprezece ani eram mulți entuziaști. La mormîntul lui Istrati m-am găsit singur înșă... Lipseau aceia cu care am pornit să credem necondiționat în sinceritatea lui Panait Istrati și în marea lui prietenie.

Am fost printre cei mai oropsiți prieteni ai lui. El m-a înțeles și mi-a întins cea mai caldă mînă, pe care n-o întinsese nimănui vreodată. Cînd, în ziua de 15 august anul trecut, prima ediție a cărții mele se epuizase pînă seara, am înțeles că acest „succes” se datora în primul rînd cuvîntului dat de Panait Istrati. Miile de admiratori anonimi ai acestui om îmi dovediseră că nu sînt singurul care credeam în sufletul său.

Acum, după ce ochii lui s-au închis pe vecie, vorbele sînt de prisos. Panait Istrati a fost un suflet ales. Să ne gîndim numai astfel la el. Să nu-i măsurăm viața cu centimetrul.

Mă adresez de aici cititorilor, — singurul loc unde-mi este îngăduit să scriu liber, — celor care mi-au întins o mână caldă și frățască, cu prilejul apariției primei mele cărți „Apărarea are cuvîntul”. Celor cunoscuți și necunoscuți care m-au chemat la ei și m-au primit cu sufletul deschis. Așa am să le vorbesc și eu. Căci m-am convins că nu există alt criteriu pentru selecționarea valorilor decît această masă anonimă de cititori, care știe să ridice și să doboare la timpul cuvenit, pe oricine.

Din mahalaua mea noroioasă, am ieșit cu o cărțuție săracă și ieftină și le-am întins-o prietenește, ca să fiu înțeles. Și m-au înțeles.

Pentru aceasta le mulțumesc!

Aș putea să mai adaug acum: Mulțumesc postum lui Panait Istrati pentru frumoasa prefață pe care a dat-o cărții mele, Dar, nu: Acestui om datorez mai mult chiar sufletul curat și prietenesc al cititorilor. El a deschis calea spre adevăr, mie, cititorilor și Editurii care a tipărit „Apărarea are cuvîntul”.

Cititorii m-au încredințat de acest adevăr.

Prima întrebare a miilor de oameni care m-au întâmpinat peste tot locul, a fost: „Ce face Panait Istrati?...“ Prin dragostea pentru el, cititorii au dovedit că știu să iubească și să respecte. Nu știu dacă eu merit, în întregime, atenția acestor oameni, dar îi asigur că salutul lor, transmis prin mine marelui nostru prieten Panait Istrati, rămîne cea mai frumoasă dovadă a solidarității umane.

De cînd a apărut prima mea carte, cu toată sărăcia ei aparentă, a avut darul să stîrnească răutatea unor oameni, a căror atenție eu n-am dorit-o nicicînd. S-a năpustit asupra mea o mulțime de așa-ziși meșteșugari ai condeiului, căutînd să lovească în mine cu toată puterea de care dispun.

Nu înțeleg pentru ce...

N-am jinduît la masa nimănui. N-am cerut ajutorul nici unuia dintre acești oameni și nu m-am gîndit niciodată că pot fi scriitor, alături de ei. Am dorit și am visat o mîină prietenească, dar ei m-au înjurat ca pe cel din urmă răufăcător. Am tăcut. Au lovit în mine și în editura care nu și-a făcut decît datoria, satisfăcînd cititorii. Oare sîntem noi vinovați pentru că cititorii ne-au urmat cu sinceritate, cu zecile de mii?

Să răspundă cititorul care se simte vinovat de încurajarea pe care ne-a dat-o. Am fost acuzat că sînt analfabet, că am adus o carte plină de obscenități, că am ridicat în slăvi niște femei cu moravuri urîte.

Dacă la cea dintîi acuzare las cititorilor să aprecieze pînă unde este adevărată, iar pe a doua o resping cu indignare, pe a treia o primesc bucuros.

Da, am dat o frățească mîină de ajutor femeilor pierdute și am unit puterea mea cu durerea lor, strigînd umanității greșeala pe care o face neglijînd aceste ființe nenorocite, care sînt suflete tot așa de bune sau rele, ca și noi, ba uneori chiar demne de admirat. Regret că puterile mele au fost prea slabe. Dacă cititorii mei mă cred vinovat, să mi-o spună. Lor, sînt gata să le răspund.

L-au acuzat pe editorul meu că este speculant, corupător și... „evreu“. Sau că Panait Istrati m-ar fi „vîndut“ lui.

Am mai spus și-o repet: Editura Ig. Hertz nu are nevoie de apărarea mea. Dar eu mă simt obligat să dau o explicație pentru cititorii care poate au dat crezare acuzațiilor de mai sus.

Nu m-a vîndut nimeni Editurii Hertz. Eu l-am dus pe Panait Istrati acolo, cînd cartea mea era aproape tipărită. Nu este vorba nici de corupție, nici de speculă. Nu este întrebare nimeni în țara asta cît cîștigă, sau cît pierde, — în aceste vremuri de criză, — cu întreprinderile sale, și nu cred că tocmai Editura Hertz trebuie luată la rost.

Cît privește pe „evreii hrăpăreți“ din această editură, am și eu de spus ceva, din constatările proprii pe care le-am făcut. Vorbesc ca oricare cititor.

Citesc cărți literare de la vîrsta de șase ani, deci de vreo 32 de ani. Pe stradă sau în tramvai, la umbră sau la soare, la muncă sau acasă în pat, flămînd sau sătul, am citit cu toată patima sute de pagini zilnic și nu m-am gîndit nicio dată că voi deveni scriitor. Mi-am îndeplinit doar o datorie de cetățean conștient al acestei țări. Ei bine, mai mult de trei sferturi din lectura mea zilnică mi-au furnizat-o două edituri: Hertz și Alcalay.

Eu afirm că aceste două edituri au cultivat și au ridicat procentul de cititori în această țară. În prezent Editura Hertz deține un număr de cititori de trei ori mai mare decît toate celelalte edituri la un loc. Dacă scriitorii mari neglijează această masă de cititori, nu este vina editurii. Ușile ei au fost deschise pentru mine, care eram amărît și necunoscut, iar pentru ceilalți scriitori sînt cu atît mai mult date la perete.

Vorbesc cititorilor, pentru că ei mi-au acordat încredere și mă simt dator să le dau aceste lămuriri. Îndreptînd privirea lor spre mine, au zvîrlit mînușa celor care le-au negat existența. Nu caut să măgulesc pe nimeni cînd spun că am încredere în cavalerismul cititorilor mei. M-au chemat în

mijlocul lor și m-au primit frățeste. Am simțit în căldura
mîinii lor, căldura sufletului meu. Pretutindeni unde am fost
chemat, dragostea lor mi-a umezit ochii. Nu voi uita nicio-
dată pladoariile maeștrilor: Titu Bădescu și Eugen Ionescu
din Caracal, Vasiliu, Cotlaru, Ciofu, Solomon, din Galați;
Radu Petrescu din Brăila; Willy Katz din Focșani, Kau-
șanschi din Iași; Filderman din Bîrlad, sau pe preoții:
Noapteș din Brăila și inimosul fără pereche I. Sfîrîială din
Romanati, sau pe d. Coca Vidrașcu din Roman. Nu voi
uita nici primirea frumoasă din orașul meu natal Roșiorii de
Vede, unde am fost invitat în primele zile.

Tuturor le mulțumesc de aici.

Cred în prietenia cititorilor!

AUTORUL

PARȚEA ÎNTÎIA

Domnului Ion Eliad, avocat.

Sînt o femeie !

Învinsă de fatalitate, sau de legea supremă a dreptății umane. Mi-am înfrînt sufletul care mă covîrșea dureros, m-am luptat cu mine, ca să mă pot alătura legilor, cărora trebuie să ne supunem cu toții. Am primit dreptatea umană și m-am jertfit pentru ea.

Ce mai vreți ?

Eu nu cer iertare de la nimeni, am făcut un gest și sînt gata să suport toate neajunsurile lui. Învățați-vă cu oamenii sinceri, cu acei oameni care sînt gata de jertfă pentru apărarea credinței care-i stăpînește.

Alerg pe străzi urmărită de sfînta dreptate, mă strecor prin mulțime și caut să mă asimilez ei, pentru ca loviturile dreptății să fie mai puțin dureroase.

Ce mai vreți de la mine ? Sînt o femeie ! Ați făcut din mine tot ce s-a putut. Am greșit. Lăsați-mă să-mi ordonez mintea, pentru ca să pot spune sincer : da, aveți dreptate !

Paragrafele legilor stau agățate de inima mea ca niște copci ascuțite, mă chinuiesc și mă fac să cred că nu vor decît distrugerea mea.

În cele din urmă sînt nevoită să primesc orice. Dar să nu credeți că aveți dreptate, fiindcă dreptatea voi o faceți. Voi, bărbații care vă uitați și vă rugați lui Dumnezeu pentru dreptate.

Nu !

Legea mi-a tulburat mintea, încît nu știu dacă sînt sau nu vinovată prin gestul pe care l-am făcut față de soțul meu, lipsindu-l de bucuria unei familii create. El era bărbat, bărbatul de-atîtea veacuri, iar în fața mea n-a fost decît ce credea că trebuie să fie. Dacă și-a impus părerile, n-a făcut altceva decît să consfințească o lege : dreptul de a face dreptatea și a o împărți în virtutea tradiției care ne-a robît. Că mai eram și eu un suflet oarecare ; că în vederea trăinicieii asociației noastre trebuia să ție seamă și de mine o clipă pe zi, asta n-a vrut să știe soțul meu. Era bărbat, iar eu eram femeie. Sclava și stăpînul !

Poate să existe un punct de împăcare între aceste două elemente ? Nu. Va fi veșnic o ciocnire de sentimente între acești doi poli, care poate că va duce umanitatea de rîpă. Pentru că baza de durată a unei societăți nu va fi decît armonia elementelor ce o constituiesc. Priviți peștii în apă și păsările în zbor, și veți vedea ce înseamnă armonia. Cîtă ambianță se află între ele ! Aceste vietăți nu au nici universități, nici crescătorii pentru sugacii lor, totuși perseverează, deși ochiul omului le pîndește.

Nu tot același lucru se petrece cu fiarele codrului, care nu cunosc armonia și care seucid la prima întîlnire. Așa fac și oamenii.

Soțul meu a vrut să mă lovească impunîndu-se tot timpul, eu am căutat să mă feresc, iar din aceste mișcări a ieșit un dezastru. Sînt învinuită că am greșit.

Vreți oare să mă despart de sufletul meu și să mă subordonez fără protest altei voințe ? Nu, nu mai sînt nici la vîrsta, nici la mintea unei novice care se mărită pentru a avea un bărbat convențional. Eu aveam nevoie de un prieten sufletesc. Greșeala soțului meu a fost că n-a căutat să mă înțeleagă. Desigur că nu era nevoie de formulat într-un contract aceste preferințe, dar totdeauna am sperat că Predescu va ajunge la ce gîndeam eu. M-am înșelat. Am ajuns aici.

D-le Eliad, înainte de a-ți explica greutatea pasului de care-ți vorbesc, ar fi bine să cunoști viața mea, drumul pe care l-am parcurs atîția ani pentru ca să ajung unde sînt. Îmi scrii că astă seară te duci să-ți întâlnești logodnica într-o familie, acolo vei găsi pe toți prietenii care ne cunosc. Te temi că vei fi întrebare, și că vei fi nevoit să dai lămuriri asupra „cazului” Predescu. În acest moment nu pot să-ți dau alte lămuriri, decît cele pe care le știi. Ai fost prietenul și uneori confidentul nostru, ai aflat destul pentru ca să satisfaci lumea curioasă. Nu am de ascuns nimic. Îmi scrii că vrei să mă aperi. Frumos ! Nu mă apăra pînă ce nu vei cunoaște în întregime viața mea. Va fi mai bine, atît pentru mine, cît și pentru d-ta. Te rog !

Nu mă gîndeam niciodată, în serile frumoase pe care le petreceam în casa noastră, alături de nefericiții noștri copii, că va veni o zi în care d-ta vei fi nevoit să mă aperi. Nu m-am gîndit nici atunci, în ultima seară petrecută în trei, cînd te rugam să iei apărarea unui om nefericit.

Dar, ce vrei ? eu sînt o femeie, după cum soțul meu a fost un bărbat, iar amîndoi am fost victimele marelui conflict uman, care dăinuiește de veacuri pe pămînt. Puteam, noi, doi, să punem umărul și să răsturnăm ordinea socială ? Eu sînt o frunză stingheră în lupta vijelioasă a omenirii. Cîte frunze ca mine nu sînt azvîrlite în largul lumii, fără nici o speranță de scăpare ? Mă gîndesc de multe ori dacă luxura străzilor nu înglobează în cireada femeilor pierdute, multe suflete deznădăjduite ca și mine.

Norocul meu, a fost viața pe care am trăit-o din copilărie, loviturile soartei, pe care le-am primit cu mult înainte de adolescență. În focul acestor lovituri, mi-am format și mi-am călit sufletul cu care astăzi încerc să rezist împrejurărilor.

Vei primi în curînd povestea vieții mele la care scriu acum. Viața mea a fost tristă de la început...

MARIA PREDESCU

CAPITOLUL 1

PLICTISITOARE SEARĂ, zău!

— Da. Însă nu știu de ce! Oare nu sîntem aceiași din săptămîna trecută? Drept să-ți spun, obiceiul acesta cu sindrofiile s-a învechit. Observi că am rămas în urmă ca niște neputincioși, față de moravurile de aici? Ne-o iau tinerii înainte, cu felul lor de a petrece nopțile de iarnă, așa cum știu ei.

— Nu trebuie să disperi, draga mea, așa sînt sindrofiile, unele vesele, altele triste... altele plictisitoare.

— Dacă ar fi între noi avocatul Eliad, ne-am simți mai bine.

— Dar unde a plecat? A fost aici mai înainte...

— Asistă la o partidă de șah, în fumoar. Pare foarte trist.

— Oare, de ce o fi trist?

— A fost la înmormîntarea unui prieten.

— Să-l chemăm aici.

— Ar fi greu. Poate d-ra Marineanu să aibă puterea de a-l aduce. S-o rugăm pe ea.

D-ra Marineanu primi cu plăcere această obligație. Despre d-ra Marineanu și despre avocatul Eliad se vorbiseră destule. Pînă în cele din urmă cineva pomeni de-o viitoare logodnă. Întrebați de prieteni, cei doi tineri confirmară zvonul. Astfel că de două luni erau logodiți.

După cinci minute d-ra Marineanu sosi, aducînd de mină pe avocatul Eliad. Iubitul său era un tînăr de 31 de ani și trecea drept un avocat priceput. Chiar așa și era. Uitase de mult tinerețea, vorbea ca un om bătrîn și judeca la fel. Logodnica lui, în schimb, era destul de zvăpăiată. Nici o clipă nu-l lăsa în pace, în serile cînd se-ntîlneau în salonul părinților ei. Dacă întîlnirile aveau loc ziua, atunci însemnau trei ore de colindat pe la toți furnizorii de mode. Avocatul Eliad își iubea logodnica și dorea s-o vadă fericită.

— D-le Eliad, ești ciudat astă seară! Ce ai? îl întrebă amfitrioana.

— Sînt mîhnit, răspunse el.

— Știm, dar așa de mare este mîhnirea d-tale încît ai uitat și de logodnică!...

— Am rugat-o din vreme să mă ierte.

— Este adevărat, confirmă d-ra Marineanu, zîbind.

O altă doamnă, probabil slabă de auz, îl întrebă:

— Nu cumva a fost vreo chestie de dragoste?

Ceilalți rîseră. Eliad se grăbi să explice:

— Nu, cu totul altceva: am pierdut zilele acestea un amic bun. Astăzi a avut loc înmormîntarea lui. A fost destul de dureros pentru mine, mi-a fost un bun prieten în barou...

— Avocat? întrebă d-l Leonte Rădulescu, un musafir rar prin saloane, venit de la țară unde avea cîteva pogoane cu viță americană.

— Da, un avocat de seamă, se numea Alex. Predescu.

D-l Leonte Rădulescu sări ca fript:

— Cum ai spus? A murit Alecu Predescu?!...

— A murit.

— Extraordinar! Bine, dar cum așa?! Fără să știe cineva!... Extraordinar! Mi-a fost un bun prieten, domnule... Sărmanul Predescu!...

D-l Rădulescu își lăsă capul în mîini.

— Bietul Predescu! E drept, cinci ani nu ne-am mai văzut... eu la țară, el aici. Bine frate, dar Predescu, care, oricum, n-a fost un om de rînd, să dispară dintre noi, așa?... A fost un om de valoare!

— Adevărat, dar cu toate acestea, la înmormîntarea lui n-au fost decît cîteva persoane. A avut o înmormîntare simplă, așa cum i-a fost viața toată...

D-na Zimbru, o altă invitată, o cucoană destul de simțită, interveni în discuție:

— Cunosc și eu ceva din viața lui Alex. Predescu; după cîte știu, era în divorț cu nevastă-sa. Așa am auzit. Un divorț care dura de cîteva ani.

— Nu cred! protestă d. Rădulescu. — Țin minte că Predescu era foarte mulțumit în căsnicie.

— Erau în divorț, confirmă avocatul Eliad.

— Tot mai ciudat!

— Am auzit — reluă una dintre doamnele prezente — că soția l-ar fi părăsit pentru a pleca cu un om de rînd.

D-l Eliad protestă:

— Nu este adevărat! D-na Predescu, vă asigur, nu s-a gîndit vreodată să-și părăsească soțul pentru altcineva, nu este adevărat!... Vă rog să mă credeți.

Se produse o rumoare printre asistenți. Tonul cu care protestase avocatul Eliad emoționează pe toți. D-l Rădulescu, de altfel om în vîrstă, găsi energia trebuitoare să se ridice și să străbată la iuțea salonul.

— Lămuriți-mă odată, pentru Dumnezeu! Ce s-a întîmplat, ce tragedie s-a petrecut? Ce enigmă planează asupra morții prietenului meu, Alecu Predescu?...

— Nici o enigmă, lucrurile s-au desfășurat simplu.

— Lămurește-mi această simplitate!...

Urmă un moment de tăcere adîncă. O doamnă își privea unghiile cu foarte mare atenție, d-ra Marineanu mîngîia cu degetele blana unei pisicuțe ce se așezase somnoroasă alături

de dînsa. O doamnă bătrînă dormita și ea pe un scaun pluşat. Amfitrioana surîdea mulțumită că musafirii săi nu se mai plictiseau. Doar d. Rădulescu se oprișe, cu o atitudine de luptător, cu mîinile înfipite în șolduri, în fața avocatului Eliad.

— Doriți ceva, d-le Rădulescu?

— Da, să-mi spui cum a murit Predescu.

— Bucuros, dar, vezi d-ta, ar fi o poveste destul de lungă, pe care nu pot să v-o spun în două, trei cuvinte: Alaltăieri a murit într-un sanatoriu, avocatul Predescu. În momentul în care a murit se afla lîngă el soția lui...

— A! nu... Știm asta. Vreau ceva mai amănunțit.

— Altfel, trebuie să consultăm doamnele.

Doamna Rădulescu, care privea totdeauna prin lornetă, își retrase brusc sticlele și vorbi aproape nervoasă:

— Leonte!... Nu te mai înțeleg de fel, dragă! Mă rog dumitale, avocatul Predescu ți-a fost frate?

— A fost prietenul meu.

În cele din urmă toate doamnele consimțiră să asculte, pentru că altfel tot nu aveau ce să facă. Era ora zece și douăzeci de minute.

CAPITOLUL II

POVESTEA ESTE FOARTE COMPLICATĂ; pentru a vă face dovada de cele ce urmează, deci, am nevoie de acte, pe care nu le am la mine. Nu știam că voi fi nevoit, imediat după înmormîntarea scumpului meu prieten Predescu, să dau explicații. Sînt sigur că de aici adevărul spuselor mele se va răspîndi în mijlocul celor care l-au cunoscut. Doresc acest lucru. Iar la întîlnirea următoare voi fi nevoit să vă citesc cîteva scrisori pe care le am acasă. Însă pînă atunci știți cu toții că Alex. Predescu a fost avocat în orașul acesta.

Cu bună dreptate s-ar putea spune că nu era un avocat de rînd, ci unul dintre cei mai buni din baroul Capitalei, cotate ca atare de toată lumea. Înzestrat cu cele mai alese însușiri profesionale, era cult, așa cum rar se găsesc oameni.

Strîngînd cu pasiune cunoștințe peste cunoștințe din toate părțile și din toate domeniile științei, nu a fost de mirare că de la un timp prietenul nostru își formase o pricepere personală cu care cerceta toate chestiunile ce-l interesau. Vedea, judeca și hotăra numai cu mintea lui.

Dar în aceste condițiuni nu putea trece cu ușurință prin mijlocul oamenilor fără a stîrni ura sau bunătatea lor. Trebuie să zîmbim amar. Nu, așa s-a întîmplat. Și pentru aceasta își creease foarte mulți dușmani, amicul Predescu.

Nu vreau să exagerez, — spuse avocatul Eliad — nu erau chiar dușmani, acești « dușmani », erau doar niște prieteni cu păreri, pentru moment opuse, pentru că, mai curînd sau mai tîrziu, cu talentul său Predescu reușea să-i cucerească.

— Exact, ca și la mine! strigă d-l Rădulescu.

Pentru Predescu nu era un lucru greu să-și facă din dușmani prieteni, sau din prieteni, dușmani. A fost singurul om în viața mea la care am văzut că prietenii se confundau cu dușmanii.

Cucerea pe oricine; înfrunta adversarul foarte ușor. Pentru părerea celor mulți avea prea puțină atenție, nu-l interesa mai de fel. Părerea mulțimii nu valora nimic, atunci cînd Predescu se hotăra să lupte. Lupta cu oricîți dușmani i s-ar fi ivit în cale. Tresărea, deschidea puțin ochii, totdeauna uimit, pe urmă întindea mina cavalereste, parcă ar fi spus: « da, primesc să mă bat și cu gîoata ».

Nu se poate spune că în toată ținuta lui de titan, nu avea și momente de oboseală. Stăpînea pe toți, dar numai atunci cînd împrejurarea era de prea mare importanță, cînd el, înflăcărat, căuta să se impună. Altfel, Predescu nu avea

de gând să se afirme. Prietenul nostru răposat, se aseamăna cu animalul acela din junglă care nu pornește la atac dacă nu simte mirosul de sânge. Rămînea mut, părea absent și inofensiv. Rămînea în umbră cu o nepăsare revoltătoare pe care alții o speculau, crezîndu-l slab. Era un animator, dar nu era om politic.

Nu era nici conservator, nici comunist, nimic. Combătea toate sistemele politice și filosofice, pe care le cunoștea amănunțit. La el nu încăpea jocul de cuvinte încrucișate pe care îl găsim la toți oamenii politici de azi. Predescu spunea totdeauna « nu », și era convins pînă în inimă de acest *nu*. Era neînțeleș, dar cucerea.

Nu-l înțelegeam, rătăcea în haos, sau noi eram prea mici pentru el!

L-a întrebat cineva odată, într-un moment de tăcere sufletească: pentru care fond sau formă politică se pronunță. A răspuns, dar cred că mai mult și-a bătut joc: « Sînt pentru nimic! ».

Prea era pronunțată batjocura ca să-l mai fi ascultat cineva. Ce însemna, *nimic*? O religie, o profesie de credință? Un plan de luptă?... Un cuvînt spus la întîmplare?

Cu acest răspuns s-a achitat pentru totdeauna, lăsînd în jurul său o atmosferă de om neînțeleș. Oricine, de atunci, cînd nu-l înțelegea, spunea simplu de tot: nimic.

Tristă situație.

Pentru că nu era adevărat, Predescu vroia prea mult de la viață. Toată înțelepciunea lui era pentru frumos și adevăr. El spusese « nimic » oamenilor care nu-l înțelegeau și acestor oameni le-a fost mai ușor să pună temei pe o vorbă neînțeleasă, fără să simtă ironia ei. Așa s-a făcut că Predescu a rămas neînțeleș toată viața lui.

Bătrîna doamnă Breazu se ridică domol de pe fotoliul în care șezuse, stăpînindu-și cu mare greutate o căscătură somnoroasă:

— Pe mine să mă scuzați, plec. Sînt prea bătrînă ca să mai iau lecții despre caracter, mai ales despre caracterul bărbaților. Cunosc bărbații. Am avut pînă acum trei, și toți au fost încăpățînați ca ăsta despre care vorbești d-ta, d-le Eliad. Am crezut că ai să ne povestești ceva despre căsnicia lui.

— Dar tocmai acolo vreau să ajung, doamnă, răspunse avocatul Eliad — dați-mi voie vă rog.

— Nu mă interesează de fel pasiunea lui Predescu.

— Veți vedea că această pasiune l-a zdrobit pe el. Ascultați-mă puțin.

— Bine, dă-i drumul, nu plec. Să vedem pentru ce lupta omul d-tale. Oare pe el nu-l bătea nimeni?

— La luptă, Predescu era greoi, — continuă avocatul Eliad — lovea cu hotărîre, fără cruțare, pe oricine. Nu dezarma pînă ce nu avea triumful asigurat. După luptă se retrăgea în colțul său și cugeta cu mărînimie.

Atunci jubila Predescu. Cu cită plăcere se juca cu dușmanii, răsucindu-i în vîrful cuvintelor ca într-o spadă! Îi lăsa să se creadă victorioși cităva vreme, pînă cînd dintr-o dată, îi răsucea pe loc, zdrobindu-i cu patimă.

Abia atunci sfîrșea într-adevăr lupta.

— Foarte frumos! strigă d-l Leonte Rădulescu, admirativ — strașnic om!

— D-le Eliad, spuse d-na Breazu — după cîte înțeleg, d-ta ai fost un bun prieten al familiei Predescu.

— Da, doamnă.

— Spune-ne, frate, ceva și despre nevasta lui, nu numai despre Predescu. Vorbești de aproape un ceas și nici măcar nu ai pomenit numele acestei femei. E frumos ce spui despre Predescu, dar vrem să știm și cauza despărțirii lui de nevastă-sa. Pentru că a fost o neînțelegere!

D-l Rădulescu se ridică, mai ofensat decît avocatul Eliad. Roti privirea deasupra tuturor și văzînd că soția lui nu-i face nici-un semn, se adresează d-nei Breazu:

— D-ta, cucoană Aglaie, ești pornită contra bărbaților, nu poți suferi cînd cineva îi laudă.

D-na Breazu sări ca friptă:

— Auziți vorbă! De unde știi d-ta asta? Eu am ținut *trei* bărbați, puteam să știu numai unul dacă era vorba de asta.

D-l Rădulescu vroi să mai spună ceva, dar vocea soției sale se auzi, ascuțită:

— Leonte!

Atunci se lăsă din nou pe scaun, spunînd avocatului Eliad:

— Spune mai departe, domnule.

— Tocmai aici am ajuns cu povestirea, doamnă. Relațiile dintre soții Predescu au fost partea tragică în tot dez-nodămîntul ce va urma. Neînțelegerea, pentru că neînțelegere a fost, a făcut să se petreacă o dramă cu urmări mult mai triste ca de obicei. D-voastră ați bănuir că a fost o neînțelegere.

— Da, am bănuir, era și fireșc. Un om ca Alex. Predescu, care se războia cu toată lumea, desigur că nici cu soția lui nu putea să fie altfel.

— De-o egală forță i-a fost soția, dar cu o mare deosebire de temperament. Forma tocmai polul opus concepțiilor lui. Ședea pe un plan de viață contrariu, iar între amîndoi nu era trasată o axă definitivă. Nu știu cum să precizez mai bine. Unul avea calitățile care lipseau celuilalt. Pe cînd el era rece și hotărît, dînsa era meditativă și șovăitoare. Cînd el învingea, dînsa suferea alături de cei învinși, fără a cerceta cine avea dreptate. Pentru d-na Predescu, învinșii erau mai nobili decît învingătorii.

— Chiar dacă la început învinșii au fost niște ticăloși? întrebă d-ra Marineanu.

— După părerea d-nei Predescu, da.

— Dacă Predescu era un om cult, desigur că nu s-a putut împăca cu soția sa, pentru acest motiv. Desigur că a fost o mare deosebire între amândoi.

— Ciudat însă. Luați amândoi și priviți aparent, formau omul perfect, fără nici un cusur. Despărțiți, erau două legiuni de gândiri revoluționare, care, deși urmăreau același scop, se urau pe motive tactice.

— Ce vroia Predescu și ce vroia soția lui? întrebă d-na Zimbru.

— M-am convins personal că în fond nu-i despărțea nimic, sau mai nimic, și cu toate acestea, cât de vulcanic era terenul dintre amândoi!

Cînd am cunoscut mai de aproape această căsnicie, mi-am spus convins: despărțire inevitabilă. De ce? Pentru că erau ca doi frați care moșteniseră o avere fără testament. Frați și dușmani.

— În cazul acesta, întrebă amfitrioana, pentru ce oare nu s-a produs mai devreme ruptura? După cît aflai, ei totuși s-au despărțit...

— Poate chiar din cauza copiilor nu se despărțeau.

— Nu mă pot pronunța de ce d-na Predescu nu părăsise casa mai devreme. Despre el cred că n-ar fi făcut niciodată acest gest. Sînt convins că era mulțumit.

D-na Zimbru interveni în discuție:

— Cred că se iubeau.

— Poate! reluă Eliad. — Pot afirma un lucru sigur: Predescu își iubea soția, pînă la idolatrie. Omul acesta nu se prea juca cu inima. În mintea lui, d-na Predescu luase proporții de ideal. Așa a fost, fiindcă într-o zi cînd ședeam de vorbă despre diferite cazuri sentimentale, el mi-a declarat

hotărît: dacă vreodată vei auzi că eu, Alex. Predescu, m-am împușcat, să știi că am făcut acest gest pedepsindu-mă pentru greșeala de a mă fi gândit o clipă la altă femeie...

Declarația era categorică și sinceră. Nici nu putea să fie altfel la el, care lupta contra minciunii și lășității. Avea nevoie totdeauna de mîna caldă a unei femei scumpe. O femeie înțelegătoare, supusă și iertătoare.

— Poate că și ea îl iubea tot așa de mult! Își dădu cu părerea cineva dintre ascultători.

Avocatul Eliad rămase pe gânduri puțin. Șovăia să-și exprime o părere.

— Acum cînd din Predescu n-a mai rămas decît amintirea, cînd am văzut cu ochii mei pămîntul prăvălindu-se peste corpul lui neînsuflețit, pot spune cinstit: totdeauna d-na Predescu și-a respectat soțul. A fost un respect care a înlocuit foarte bine iubirea. Avea pentru soțul său un cult deosebit de mare. Era ciudată poziția lor și prea se urmăreau pînă în cele mai mici amănunte, ca să se cunoască! Era o frămîntare adîncă în ochii amîndurora, atunci cînd neînțelegerile îi agitau. Cînd el se asemena cu un leu, rece și încrezut în forțele sale, ea părea un sclav care cugeta frenetic în lanțuri. Nu înțeleg ce vroia această femeie sortită prin tradiție să suporte jugul umilinței. Sînt în lume milioane de femei care suportă, senine, încătușarea voinței. Pentru ce tînjea tocmai sufletul ei după o libertate cu care, în cele din urmă, nu avea ce face?

— Ai putea să precizezi cine era vinovat?

Întrebarea i-o pusese avocatului Eliad, tocmai logodnica sa.

— Nu pot stabili acest lucru, răspunse el zîmbind. D-voastră care mă ascultați puteți să vă dați seama, mai ușor decît mine; pentru aceasta povestesc. Sau, dacă vroiți, aîn curînd voi avea povestea vieții d-nei Predescu pe care o scrisese acum două luni, cînd se hotărîse să divorțeze de

soțul ei. Eram apărătorul unei părți în acest proces și d-na Predescu scrisese anume pentru mine această poveste.

— Pe cine apărăi? întrebă d-l Rădulescu.

— Dați-mi voie să nu spun decît că sufletește eram pentru o împăcare. D-na Predescu înțeluse intenția mea și de aceea și scrisese povestea vieții sale.

— Dar cum se face că erai pentru împăcare cînd mai adineauri ai spus că nimic n-ar fi fost mai bun în familia Predescu decît o despărțire? întrebă d-na Zimbru.

— Da, am spus, dar mai tîrziu m-am convins că acești doi oameni nu puteau trăi decît împreună. Dovada o am că unul dintre ei a căzut imediat.

D-ra Marineanu părăsi locul pe care ședea și trecu, în picioare, lîngă fereastră.

— Eu cred, — spuse dînsa — că Maria Predescu era vinovată, tocmai pentru că încerca să aibă păreri deosebite față de soțul său. Este o lege stabilită: bărbatul hotărăște în casă. De unde-și ia dreptul o femeie să se opună bărbatului care aduce pîinea necesară?

— Eu, dimpotrivă, zise avocatul Eliad, cred că Predescu era dator să țină seama de valoarea soției sale. Aici a fost marea greșeală. O ținea departe de tot ce făcea el afară din casă și nu-i dădea dreptul la nici un discernămînt.

Într-o seară pe cînd dînsa ajunsese să ne convingă într-o discuție pe care am avut-o, el care nu vroia să cedeze, i-a spus supărat: «Ești mamă de copii și nimic mai mult».

Această metodă se poate întrebuița cu un om înapoiat, dar nu cu o femeie care se dovedește superioară. Vroia Predescu să domine cu orice preț? Nici eu nu permit autoritatea femeii în casă, dar cînd îmi dovedește un adevăr în respect, pentru că atunci femeia nu mai este tovarășul impus de lege, ci prietenul meu sufletesc. Este o teorie ciudată căsnicia legală, ea oprește pe soți să devină prieteni. Or, cel mai trainic sentiment rămîne tot prietenia. Dacă

doi soți nu sînt și prieteni, căsnicia lor nu are nici un farmec. Legea interzice de la început prietenia soților, ea pune formule reci prin care bărbatul devine stăpîn pe femeia sclavă. Femeia, după lege, nu trebuie să aibă nici cap, nici inimă. În căsnicie femeia nu are ce face cu aceste două aparate nefolositoare. De aceea de multe ori uită că le are. Atunci pentru ce bărbații urlă pe la toate colțurile de stradă cînd femeia săvîrșește o greșeală, fără cap sau inimă? Noi știm doar, că nefuncțiunea anihilează organul. Predescu s-a repezit și a strigat soției sale, cînd ea și-a permis să-și spună o părere: « Ești mamă și... nimic mai mult! ».

— Poate că a avut dreptate, spuse d-ra Marineanu.

— Nu! Datoria de mamă și-o îndeplinea cu prisosință d-na Predescu, nu mai era nevoie să i se atragă atenția, iar cînd Predescu făcea asta o jigneau profund. Un singur gest făcut de el, putea să suprima toate piedicile: mîna prietenească întinsă soției sale. În toate discuțiile pe care le aveau, chiar în cele mai mici, el avea aerul să spună: « Eu sînt superiorul, prin urmare eu domin, inteligența mea lucrează tot! »

În cele din urmă, suferea!

Suferea, pentru că nu era obișnuit cu nici un fel de înfrîngere. Timp de doisprezece ani au dus viața așa, nimic nu a intervenit ca să tulbure bunul mers al căsniciei lor.

— Ești sigur? întrebă bătrîna doamnă Breazu.

— Atît cît poate fi sigur un prieten bun.

— Nu cred. Eu m-am despărțit de trei ori de primul meu soț, dar n-a bănuit evenimentele nici chiar mama mea.

— Se poate să aveți dreptate. Am observat în căsnicia Predescu o fatalitate care menținea atmosfera într-un tempo permanent. Credeam că va merge așa pînă ce una dintre aceste două inimi agitate avea să cedeze, desăvîrșind o căsnicie imposibilă. Cerul acestei familii era veșnic înnourat,

ca un cer din regiunea arctică, pe care soarele nu apare decît ca o pată cenușie.

Nu spun că în mijlocul familiei Predescu era totdeauna o agitație supărătoare. Dimpotrivă, am cunoscut la ei momente rare. În afară de clipele tulburate, erau clipe de adevărată fericire, Predescu și nevastă-sa erau doi iubitori de artă. Dinsa era muzicantă, picta cu mult talent și zilnic era la punct cu toate manifestările artistice și literare. O oră petrecută în casa lor era o revizuire a tot ce este mai frumos în lume. Numai în aceste momente, Predescu se pierdea cu desăvîrșire. Îl vedeam retras pe un divan, uitat de sine, cucerit pînă în albul ochilor. Muzica îl stăpînea, vocea ei topea sufletul lui, răscolindu-l. Cînd muzica înceta, ochii lui Predescu lăcrimau. Era alt om.

Alec Predescu, în tinerețe a fost un dușman al căsătoriei, nu credea în această fericire. De aceea s-a căsătorit după ce trecuse de treizeci de ani. Alături de soția sa, mai tîrziu s-a convins că nu avea dreptate. Așa spunea tuturor.

CAPITOLUL III

PRINTRE ASISTENȚI ERA O DOAMNĂ, singura care nu participase nici măcar cu un gest, la discuție. D-na Zahareanu părea să fie cu totul absentă printre ascultători. Urmărea tăcută toate mișcările și vorbele. Părea mai mult că îndeplinea un surghiun, asistînd. Era o doamnă mititică și gingașă, cu o figură de copil. Poate de aceea puse și întrebarea pe care nimeni nu o pusese:

— Vreau să știu înainte de toate: copiii acestor doi oameni cum își petreceau viața lîngă părinții lor?

— Foarte frumos. Desigur că soții Predescu erau destul de civilizați ca să nu introducă pe copii în pasiunile lor. Iubeau foarte mult copiii. Bineînțeles în feluri deosebite,

fiecare după principiile sale. Cu această ocazie să vă povestesc un moment din viața lor, pentru ca să fiți lămuriți. Mă invitaseră într-o seară la masă. Vorbind, timpul a trecut neobservat, iar când să plec începuse o ploaie torențială. De plecat cu umbrela nu se putea. Toată truda servitorului de a găsi o mașină de piață, a fost de prisos. Atunci am fost invitat să rămân peste noapte în casa lor. Cum nu aveam nici o obligație urgentă la mine acasă, am primit cu plăcere. O casă ca a lor, extrem de primitoare, mă tenta totdeauna, deși niciodată nu m-am simțit mai fericit într-altă parte ca în patul meu.

De dimineață, a doua zi, eu și cu Predescu ne aflam în sufragerie, sorbind cafelele. Era ora șapte și noi, avocații, la ora aceasta avem mai mult de lucru decît în orele de tribunal. De dimineață punem la punct treburile zilei în curs de desfășurare. Atunci avem nevoie de mai multă liniște, orice zgomot străin de noi ne stingherește. Dar, tocmai atunci apărură, în stol, cei trei copii ai soților Predescu, toți trei îmbrăcați în cămășuțe albe, sclipitoare, întrecîndu-se în gălăgie.

— Bună dimineața, domnilor!

Predescu, foarte supărat, îi întrebă:

— Cine v-a spus să vă sculați așa de dimineață?

— Mama! răspunseră copiii în cor.

— Înapoi, în pat!... se răsti Predescu.

Copiii ieșiră zburdînd, reușind prin mișcările lor nevino-vate să scoată un zîmbet tatălui lor. Dar reveniră imediat, însoțiți de d-na Predescu.

— Eu am dat voie copiilor să se scoale, Alexandre, spuse dînsa după ce ne salută.

— Mi-au spus ei mai înainte, zise Predescu — foarte rău ai făcut. Pentru ce nu lași copiii să doarmă?

— Am socotit că aerul de dimineață, răcorit după ploaie, nu le poate face decît bine.

— Ești greșită, copiii trebuie să doarmă.

— Dar au dormit destul nouă ore!

Observam cum Predescu se enerva. Pasiunea de a se afirma îl stăpînea cît mai mult. Se ridică de pe scaun și adăugă, hotărît:

— Nu are nici o importanță, doamnă, află că somnul nu se măsoară cu ora... deci, la culcare, copii!

Copiii ridicară din umeri, privind nemulțumiți spre părinții lor.

— Să ne ducem, mamă? întrebare ei supărați.

D-na Predescu, la rîndul ei, ridică din umeri și le spuse zîmbind:

— Da, dacă spune tata!...

— Și pînă cînd să dormim?

— Știu eu!... Pînă la prînz. Aflați și voi că somnul nu se măsoară cu ora.

Copiii plecară triști.

După plecarea lor, am crezut că discuția se va opri la cele petrecute pînă atunci. Se încinse însă o discuție vie asupra creșterii copiilor, în care Predescu ținu să demonstreze părerile sale în această chestiune. Fără să vreau mă angajai și eu cu o părere. Nu vreau să pîrtinesc pe nimeni, dar părerea soției lui Predescu mi se păru dreaptă. Consultase o mulțime de manuale în această privință, aducînd dovezi cărora Predescu personal nu le-a găsit nici o greșeală.

Acum, vă rog să-mi îngăduiți a face o paranteză. O obiecțiune critică asupra felului cum sînt crescuți copiii în zilele noastre.

— Mi se pare că lungești discuția, d-le Eliad, spuse d. Leonte Rădulescu. Am așteptat pînă acum să ne spui cum a murit Alex. Predescu. După cît observ, vrei să ne mai ții un curs despre creșterea copiilor.

— Poate că are nevoie, d-le Rădulescu, zise d-șoara Marineanu.

— Nu înțeleg ce rost are creșterea copiilor cu moartea lui Predescu. Vedeți dv. vreo apropiere?

— Nici una, — spuse avocatul Eliad — dar voi fi scurt, tocmai pentru că nu are nici o legătură obiecțiunea mea cu cazul familiei Predescu.

— De ce dar cauți să întârzi sfârșitul povestirii d-tale?

— Veni vorba de copii, neînțelegerile pe această chestiune există în toate familiile.

— Fiindcă mâine este sărbătoare și am timp de pierdut în noaptea aceasta, dă-i drumul.

— În familiile sărace, își relua povestirea avocatul Eliad, ca și-n familiile bogate, creșterea copiilor rămâne o problemă greu de rezolvat. Cu toții am fost copii și avem (sau vom avea) copii, dar cu toate acestea nu știm formal cum se cresc copiii, ce educație să le dăm pentru ca, în viitor, ei să fie adevărați cetățeni conștienți pentru societate. Statul ne oferă școala, dar această instituție primește copiii prea târziu și-i lasă prea devreme liberi împrejurărilor neprevăzute. Vorbesc de cursul primar, majoritatea copiilor se folosesc numai de acest curs. Ce educație poate primi copilul în cursul primar? Desigur, prea puțină, nici nu se poate altfel. Adevărata și cea mai trainică educație, copilul trebuie s-o capete în cei șapte ani de acasă. Dar cine să i-o facă, dacă părinții au fost și ei la timpul lor copiii altor generații, trecută prin aceeași lipsă de educație? În orice familie, bogată sau săracă, tatăl totdeauna este extrem de ocupat cu lupta pentru existență. El trebuie să se ocupe cu agonisirea pîinii necesare, ceea ce, de multe ori, îi răpește toată ziua și o parte din noapte. Tatăl familiei vede foarte rar copiii. De multe ori este nevoit să-i sărute dormind, pentru că ziua nu se întâlnește cu ei decît din duminică în duminică.

Rămîne mamei toată grija educației copiilor. Da, mamei. Mama! Ea este bună, duioasă și harnică. Ochii ei veghează

ziua și noaptea asupra copiilor. Ea plînge cînd îi doare ceva, ea cîntă cînd copiii vor să doarmă, ea nu are odihnă și fericirea ei este fericirea copiilor. În mîinile mamei stă totdeauna viitorul societății umane, și ea are răspundere pentru nefericirea copilului. Mama este aceea care cultivă geniile și le îndrumază spre făgașul adevărat. Mama săracă, sau mama bogată, au aceleași obligații, deși n-au aceeași libertate. Sărăcia este o robie în plus, pentru mama de jos. Dar aceste mame nu sînt recunoscute de societate ca educatoare de copii și nu sînt formate pentru această îndeletnicire. Societatea nu le recunoaște ca educatoare, iar bărbatul își bate nevasta cînd copilul a apucat pe căi greșite. Femeia nu este primită la masa unde se discută existența societății. Femeia n-are dreptul la cuvînt, dar este obligată să creeze soldați pentru apărarea patriei. Pentru noi bărbații, femeia nu este decît o mașină care n-a putut fi concurată pe cale mecanică. N-avem nici un pic de respect pentru mama noastră. Pentru educarea ei nu există nici un curs necesar. Nici nu-i simțim nevoia, deși desăvîrșirea celor șapte ani de acasă ai copiilor, o lăsăm pe seama femeilor. Legile existenței ne răpesc pe noi bărbații, fără să știm ce s-a petrecut în timpul zilei cu copiii noștri, lăsați în seama unei femei căreia nu-i recunoaștem nici un drept omenesc, în grija femeii pe care o jignim în fiecare clipă, obligînd-o să poarte cercei și să-și fardeze obrajii pentru nevoile noastre de alt soi. Femeia pe care o forțăm să ne dușmănească. Femeia-mamă care n-are nici personalitate, nici educație, nici cuvînt.

Revin la cazul familiei Predescu.

Vreau să vă spun că, în ciuda tuturor interzicerilor, a piedicilor pe care le punem noi bărbații, femeilor, răsar totuși multe femei care-și dau seama de situația societății de azi. Femeile acestea înțeleg răspunderea pe care o au față de viitorul copiilor. Cu toată nedreptatea ce li se face, ele se

străduiesc să dea copiilor educația ce li se cuvine. Acestea sînt femeile conștiente de datoria lor.

O astfel de femeie a fost d-na Predgecu. Am spus că avea priceperea mamei bune. Știa să-și crească copiii cum trebuia. Nu avea nevoie să capete ordine de la cineva. Dar Predescu era tot timpul contra soției sale. Atunci, desigur, copiii erau hărțuiți.

În dimineața aceea l-am cunoscut bine pe Predescu: voia să fie numai el în tot ce-l înconjură.

Predescu, cu firea lui, n-a reușit decît să stîrnească sufletul soției sale și să-l pună în gardă. Această situație l-a transformat cu totul, în cursul vremii. Mergeam de multe ori acolo, dar mereu ne găseam față-n față tăcuți, de teamă de a nu dezlănțui o nouă furtună. Nu-mi dau seama de ce, dar presimțeam ceva nou care avea să provoace o schimbare în casa lor. Cunoșteam tăria de caracter a fiecăruia și-mi dădeam seama că nici unul nu dorea să făptuiască ceva care ar atrage după sine o nenorocire. Presimțirea mea persevera, înrădăcinîndu-se în eul meu, mă frămînta zi și noapte. Niciodată nu mă duceam la ei fără ca inima să nu-mi bată puternic.

Uneori îmi venea să strig din toate puterile teama ce mă cuprindea văzîndu-i în plină agitație.

Evenimentul sosi. A fost ceva fără importanță, față de cele ce se-ntîmplau zilnic. Dar cele mai mari focuri iau naștere de la scînteii, atunci cînd totul este prielnic pentru foc.

Am spus că în ultimul timp Predescu se schimbase mult. Se înrăise și totdeauna răspundea mahmur la orice întrebare. Nu mai răspundea la saluturi, nu mai făcea vizite, ocolea ocaziile de a mai face prietenii noi. Se-nchidea tot timpul liber în biblioteca sa și cînd mă duceam la el, mă lăsa cîte o

oră singur în birou. Barba, pe care altă dată o îngrijea eu măiestrie, crescuse neregulată dîndu-i un aspect de om chinuit. Numai ochii lui vioi și aprinși dovedeau că Predescu nu era un ratat. Ochii lui scînteiau tot mai puternic. Restul era schimbat. Așa mi se părea mie, sau poate căuta să fie numai față de mine așa. Pentru aceasta îmi rărisem vizitele la ei. Mă duceam foarte rar, doar atunci cînd aveam de consultat vreo carte de specialitate din biblioteca lui. Uneori nici nu știau de prezența mea acolo decît după ce plecam. Veneam, citeam și ieșeam ca dintr-o bibliotecă publică, ocolind orice întîlnire.

Într-una din zile Aspasia, o servitoare bătrînă, îmi spuse pe cînd intram, că ar vr ea să vorbească cu mine ceva mai ferit. Era o bătrînă totdeauna cu fața îngrijorată. O ascultai. Nu era frumos pentru mine ca să stau să ascult ce spun servitorii. Înțelesesem însă că trebuia să fie ceva dureros. Îmi destăinui că „domnul“ s-a făcut foarte rău și că ea de multe ori o găsește pe cucoana cu ochii roșii de plîns, după ce domnul a făcut mare gălăgie.

Am rămas mîhnit.

— Poate ți se pare, i-am spus.

— Nu, de cînd îi cunosc, nu a mai fost așa.

— Nu știi nici măcar din ce cauză?

— Nu, sau, pe cît știu, din lucru de nimic. Și-apoi cuconița nu mai are voie să iasă nicăieri singură. A schimbat și pe profesorul de pian al copiilor și a adus o nemțoaică bătrînă.

Am rămas și mai mult pe gînduri. Pentru ce toate aceste schimbări la Predescu? Ce-l făcea să ia măsuri contra soției sale? Gelozia? Nu cred. Această teamă n-o putea nutri Predescu nici în gînd. Femeia aceea își respecta bărbatul cu o pasiune mai tare decît iubirea.

CAPITOLUL IV

MĂ HOTĂRÎSEM SĂ MĂ FAC FORTE să-l conving pe Predescu să meargă cu mine pentru vreo două luni în străinătate. Nici eu, nici el, nu mai depășisem granițele țării de foarte mult timp. Tocmai se anunța o mare expoziție la Paris și eram sigur că era un bun pretext de călătorie. Vroiam să-i ofer ocazia de a vedea Franța, țara pe care n-o putea suferi din cauză că Germania studiilor lui îl fanatizase și-i formase o părere greșită despre spiritul francez. Franța, mă gîndeam eu, are să-l schimbe, va face din el omul adevărat. Tot sufletul pe care-l pierde cineva colindînd prin lume, în Franța reînvie în clipa cînd pune piciorul pe pămîntul ei. Chiar germanii deseori se duc la Paris pentru o cură de suflet.

Așteptam momentul prielnic ca să-i fac lui Predescu propunerea. Nu știu de ce, dar eram sigur că va accepta. Însă după vreo săptămînă de la convorbirea avută cu servitoarea, primesc o scrisoare de la d-na Predescu, prin care mă ruga, deși Alecu era plecat în provincie pentru un proces, să vin la dînsa, avînd să-mi facă o rugămintă.

Credeam că voi afla ceva referitor la cele comunicate de servitoare și mă jenam. M-am dus foarte îngrijorat să nu cumva să comit o indelicatețe față de acest bun amic al meu.

A fost cu totul altceva. Mi-a vorbit foarte frumos despre situația lor, fără să uite a-mi reproșa rărirea vizitelor mele. M-am scuzat cum am putut.

— Nu încape altă scuză, decît aceea pe care o bănuiește Alexandru, îmi spuse d-na Predescu, zîmbind.

— Anume?

— Ți-o va spune el, mai cu haz.

— Îmi închipui, Alexandru greșește.

— În sfîrșit, din partea mea ești iertat și-apoi dacă va fi ce crede el, foarte frumos! Să-ți spun pentru ce te-am

chemat. Este un caz de specialitatea avocaților. Eu sînt femeie și poate nu mă pricep. Mă adresez deci d-tale, om de legi, care trebuie să veghezi totdeauna ca dreptatea să fie aplicată imparțial. D-ta ești avocat și ca atare în măsură să mă înțelegi. Ți-am spus: sînt o femeie și te rog să ții seama de această afirmație cînd va fi nevoie ca să spui ceva ce mie nu mi-ar conveni. Nu pretind ca toată lumea să aibă gîndul meu. Dar să vezi: ieri a venit la mine o femeie, o bătrînă necăjită. O bătrînică slabă, cu ochii înlăcrimați. A întrebat de Alexandru. Cînd a auzit că nu este în București, s-a așezat plîngînd pe scaun și mi-a povestit necazul ce-o aducea aici. Este o văduvă, are un singur fiu. Acesta a fost lucrător într-o uzină de la marginea Capitalei, pînă mai acum o lună, cînd dimpreună cu ceilalți lucrători au făcut grevă. Pentru ce, nici bătrîna nu știa să-mi spună mai lămurit. Patronul uzinei credea că fiul văduvei, care este printre maiștrii din ateliere, ar fi primul instigator al grevei. Astfel într-o zi l-a chemat în biroul său și i-a propus ca, în schimbul unei sume de bani, să convingă pe ceilalți greviști să reia lucrul în vechile condiții. S-a întîmplat ca tînărul acesta să fie, în sufletul lui, un om cinstit și să refuze propunerea. Patronul, obișnuit probabil cu oameni care să-l asculte, n-a înțeles cîntea lucrătorului și, enervat din cauza refuzului, l-a palmuit.

Nimic nu ar fi grav, dacă lucrurile se opreau aici. Un om sărac palmuit de un om bogat, nu este un caz tocmai rar în zilele noastre. Lucrătorul, fără a-și da seama de gravitatea faptului, a ridicat mîna și a lovit și el pe patron. Acest gest nu mai este fără importanță. Adică a răsplătit cu aceeași monedă cu care fusese plătit. Spune-mi sincer, d-ta ce ai fi făcut în locul lucrătorului?

— Același gest ca și el, am răspuns prompt d-nei Predescu.

— La fel și eu.

Dar, de aici a urmat arestarea lucrătorului și trimiterea lui în judecată. Procesul este în curs. Bătrîna se teme că fiul ei va fi condamnat, mai ales că patronul l-a angajat ca avocat pe Alexandru. Îmi cere să determin pe soțul meu ca să renunțe și să se retragă din proces.

Înceind această povestire, d-na Predescu mă întrebă:

— Ce zici?

— Știu eu, doamnă!... Dacă Predescu s-a angajat, cred că cunoaște situația conflictului mai bine decît bătrîna mamă a lucrătorului. Alecu este un om care cugetă.

— Uite ce vreau să te rog, adăugă doamna Predescu, dacă lucrurile s-au petrecut așa cum mi le-a narat bătrîna, fă-i d-ta serviciul pe care mi-l cere mie. Este o chestiune simplă, totuși nu vreau să-l rog eu pe Alecu, deși cred că nu m-ar refuza. Primești?

— Bucuros, dacă este numai atît.

— Bun. Mîine seară vino la noi la masă. Vom fi toți trei. Vreau să satisfacem această mamă nefericită, care suferă destul. Nu-i oferim salvarea fiului ei, dar cel puțin îi spulberăm îngrijorarea care o chinuiește.

Am primit și am plecat.

În seara zilei următoare m-am prezentat la ora obișnuită, în casa familiei Predescu. L-am găsit pe Alecu Predescu răsfoind ziarele de seară, foarte bine dispus. Cînd m-a văzut, i-a făcut plăcere. Mă privea vesel pe deasupra ochelarilor.

— Sînt mulțumit că te văd, dragul meu. Trebuie să fie ceva de mare importanță dacă te-ai hotărît să mai dai pe la noi, după atîta vreme. Probabil o invitație la nuntă, mai știi!...

— Ași, te-nșeli! Sînt eu invitat la masă, aici.

— Așa?! N-am știut.

— Da, adăugă d-na Predescu — este invitat de mine.

— Foarte bine ai făcut. Ia loc, dragă.

Luai loc și discutarăm despre diferite evenimente, cu foarte multă înflăcărare. Ba, făcurăm mare haz despre unele chestiuni nostime, impresii aduse de Predescu din provincie. Era bine dispus în urma succesului obținut pe unde fusese. Nu observai nimic din răceala despre care-mi vorbise bătrîna servitoare cu cîteva săptămîni mai înainte. Doar aerul gînditor al lui Predescu, parcă se mai accentuase pe figura lui. Acest aer i-l scuza și vîrsta. Avea aproape cincizeci de ani și tinerețea lui, cu care totdeauna ne concurase, se mai trecuse și ea.

După cîteva minute, servitoarea ne anunță masa.

Mîncarăm păstrînd între noi aceeași notă hazlie, timp de o oră. Ca să-mi reamintească angajamentul luat de mine d-na Predescu aducea mereu în discuție diferite cazuri profesionale petrecute în ultimul timp.

Predescu deschise singur vorba, fără a fi întrebat de cineva. El spuse:

— Voi avea în curînd un proces interesant.

— Anume? întrebai eu fără a fi sigur de ce-mi va răspunde.

— Este vorba de un lucrător care a avut îndrăzneala să lovească pe un mare industriaș, patronul său.

Mărturisesc, cînd am auzit cuvîntul „interesant“ cu atît mai puțin m-am gîndit la procesul în chestiune. Nu mi s-ar fi părut de fel interesant un astfel de proces pentru forța lui Predescu. Procesul acela nu avea decît o singură calitate: interesul d-nei Predescu, care se sesizase de el. Cu atît mai mult, cu cît d-na Predescu, auzind despre ce proces era vorba, a întrebat puțin emoționată, pe soțul său:

— Pe cine aperi Alexandre?

Dacă nu se grăbea cu această întrebare care a stîrnit atenția lui Predescu, el poate n-ar fi răspuns contrariat:

— Pe cine! Desigur că numai pe patron îl voi apăra.

Răspunsul lui hotărît ne amuţi, dar nu atît ca să dispară dintre noi toată buna dispoziţie de pînă atunci. Predescu îşi pipăia tîmplele cu un calm aparent, soţia lui rămăsese cu privirea pe un tablou din perete, iar eu loveam nervos cu degetele în marginea mesei. Nu ştiam ce trebuia să mai fac. Pe urmă privirăm cu toţi fundul farfuriilor ce se perindau înaintea noastră.

Începusem să sper că discuţia despre proces se terminase la cele cîteva fraze. Mă gîndeam să înfiripez o discuţie prin care să-mi aranjez o plecare deghizată, dar cît mai urgentă. Sincer spus: îmi părea rău că venisem. Nu se-ntîmplase ceva extraordinar, dar complicitatea aceea tăcută mă jena. Mai bine ar fi făcut d-na Predescu dacă nu mi-ar fi spus nimic. Apărarea lucrătorului o luam eu, fără cererea d-sale. Fiindcă era o chestiune de dreptate.

Noroc că sosit vinul care ne mai învioră puţin. Predescu făcu o aluzie nostimă care ne făcu să zîmbim. Atunci îmi veni în minte o întîmplare de la tribunal, pe care, povestind-o, stîrnii rîsul. D-na Predescu se asocia la hazul nostru şi pe negîndite buna dispoziţie se restabili între noi.

Dar promisesem că voi interveni pentru lucrătorul arestat. Puteam să plec fără a satisface cererea unei femei? Oricît mi-ar fi venit de greu, nu trebuia să uit promisiunea. Simulai un calm desăvîrşit şi într-un moment de linişte, întrebai:

— Ce zici despre lucrătorul acela, Alecule, ce-a făcut?

— Nimic altceva decît că a tras o palmă patronului său.

— Pentru ce?

— Pentru că mai înainte primise şi el o palmă de la celălalt.

— Aşadar, avea dreptate!

— Ba, de fel, n-avea nici o dreptate.

— Se apăraseră!

— Legea spune: dacă eşti lovit, reclamă, dar nu aplica singur pedeapsa. Pentru ce sînt autorităţi şi tribunale?

Pentru ce avem legi și judecători? Or, lucrătorul acela a sfidat legile...

— Dar atunci cînd este cineva atacat se mai poate gîndi la legi? Noi știm, sîntem oameni de legi, dar oricît am fi de superiori tot nu putem sta liniștiți cînd cineva ne-ar pămui, cu drept sau fără. Lucrătorul nu s-a gîndit nici el.

— Dacă nu s-a gîndit, să sufere... Patronul era o persoană onorabilă, oricînd putea să răspundă în fața legii de greșeala pe care o făcuse...

Această discuție, în sufletul meu, trecuse de limita unei promisiuni. Simțeam ceva personal. De-aceea insistai cu îndărătnicie.

— Spune-mi, care este originea conflictului?

— Lucrătorul era grevist.

— Cum de-au ajuns la bătaie?

— A fost invitat în biroul fabricii, să zicem că a fost chemat într-adins spre a fi mituit pentru trădarea grevei, fiind considerat cap de instigație. Cu toate acestea nu trebuia să lovească, atunci cînd patronul, supărat că nu primește tîrgul necinstit, l-a lovit el mai întîi...

— Pînă acum văd că lucrătorul avea dreptate. Era conștiincios față de camarazi.

— Să fie sănătos, să-și fi luat pălăria și să fi plecat.

— Pălmuit?

— Da, pălmuit.

— Dar e înjosire asta pentru un om care se simte!

— Nu văd nici o înjosire cînd avea justiția la îndemînă, căreia putea să-i ceară aplicarea sancțiunilor cuvenite.

Aici interveni d-na Predescu, care asistase înfrigurată:

— Totuși era un om, dragă Alexandre!...

Alexandru Predescu, după ce-și privi soția mirat, adăugă cu vocea ceva mai ridicată:

— Legea poate fi înțeleasă mai ușor de un om, decît de o brută. Omul conștient știe că legea pedepsește toate abaterile de la litera ei.

Soția sa nu-i răspunse, dar întristată, suspină. El privind-o mohorît, o întrebă:

— Pentru ce suspini?

— Pentru omul acela nedreptățit. Poate pe lângă el mai suferă și altcineva.

Predescu bătu ușor cu palma pe masă.

— Trebuia să se gîndească la toate neajunsurile cînd a ridicat mîna!

Se făcu din nou tăcere, din nou nu mai aveau ce vorbi. Predescu se menținea dîrz, neînduplecat. Eu, din nou mă gîndeam la plecare. Eram gata să mă ridic, cînd observai că ochii d-nei Predescu, luceau. Mă lăsaî înfrînt pe scaun; plîngeam și eu în inima mea. Mă dureau lacrimile femeii care se simțea datoră să plîngă pentru suferința unui nenorocit. Atunci mi-am zis: Femeia aceasta a cunoscut suferința! Unde și-o fi petrecut viața pînă ce a înțîlnit pe bărbatul său? Prin ce chinuri o fi trecut? De ce nu rămîne nepăsătoare azi, față de orice nenorocire a semenului său? De ce se zbuciumă de prisos cînd mii de oameni nu au habar de un lucrător căzut la închisoare? Cîte mii de oameni nu stau nevinovați prin închisori!

Amărăciune și lacrimi de prisos!

Soția prietenului meu se ridică, emoționată:

— Alexandre, zise dînsa, omul acesta are o mamă bătrînă, ea a fost zilele acestea aici ca să te roage același lucru ca și mine: să nu intervii în proces acuizînd pe fiul său, căci se teme de o condamnare sigură. Așa crede ea. Te rog gîndește-te că în aceste momente, cînd noi sîntem îndesțulați, cînd copiii noștri sînt fericiți, dincolo la mahala, o femeie bătrînă suferă. Ea crede că intervenția ta poate să agraveze situația fiului ei. Lasă pe alții să facă acest lucru...

Drept răspuns, Predescu ridică brațele în semn de încurcătură, pe urmă se sculă și începu să se plimbe prin cameră foarte agitat.

— Imposibil! zise el.

— Te rog foarte mult, Alexandre!

— Nu pot, mi-am luat această sarcină față de un client vechi al meu. Refuzîndu-l pierd o afacere. Trebuie să merg pînă la capăt, nu pot altfel.

Priveam tăcut spre cele două ființe zbuciumate și mă gîndeam nelămurit: Ce lege tainică împinge pe oamenii aceștia spre nefericire?

Lacrimile femeii, intransigența lui, nu erau decît opera unei legi necunoscute care frămînta sufletele lor și-i ducea spre destrămare. Cînd d-na Predescu a strigat disperată: „Te roagă mama copiilor tăi!“, atunci am înțeles clar că din răspunsul lui Alecu, răspuns pe care-l bănuiam, începe deznodămîntul fatal. Predescu s-a uitat spre mine, parcă ar fi avut nevoie de un ajutor, și-mi spuse obosit:

— Înțelege-mă tu, nu pot, ar fi o abatere de conștiință.

Zarul negru căzuse. Ridicai umerii nedumerit. D-na Predescu tresări, o privii, era palidă. Ridică puțin capul întrebînd:

— Cum? Ești convins că omul acela trebuie să suporte o pedeapsă? E vinovat?

— Da, răspunse Predescu, hotărît.

Soția sa luă o atitudine care-mi dădu să înțeleg că într-adevăr, deznodămîntul începe. După o tăcere de cîteva clipe, vorbi cu tot calmul posibil:

— Nu vreau să par extraordinară, dimpotrivă, așa cum am fost totdeauna, sinceră din experiența mea și din a altora care m-au inspirat. Sînt o femeie și după legile și mentalitatea societății n-am dreptul la cuvînt. Cuvîntul femeii nu contează. Nu face nimic. Împotriva legilor, eu mă voi impune cu sufletul meu pe care-l cred cîstit. Legea este omenească,

dar un suflet curat este mai presus, fiindcă ne trezește la adevăr. Tu Alexandre, ești supusul formulelor reci, calci în picioare chiar sufletul meu. Vrei să ajuți pe un om nedrept ca să se răzbune pe un om cinstit care nu s-a lăsat pălmuit. Iartă-mă, dar sînt contra părerilor tale. Vreau să fiu sinceră cum ai fost și tu, așa cum mă cunoști. Împotriva părerii tale, vreau să ajut personal pe acest om, demn prin gestul său.

Predescu, roșu la față de minie o întrerupse:

— Ești contra părerilor mele?

— Da, răspunse nevastă-sa.

— Sîntem dușmani?

— Dacă după socoteala pe care o faci ne numim așa, sîntem.

Văzui cum Predescu își stăpînea cu mare greutate furia, în timp ce dînsa devenea tot mai liniștită. Doi luptători cu două arme deosebite: furia și ca mul. Care va învinge?

— Ei bine, nu! strigă Predescu — nu permit soției mele ca să-mi ordone ce fel de procese să iau!... Orice abatere de la voința mea o consider un atac contra casei noastre!

Se așează pe scaun obosit. Întrebuințase o metodă pe care de obicei nu și-o permitea. Soția îl înțelese, știa că mai departe de aici nu se mai putea merge. De aceea începu să șovăie. Nu dorise o astfel de înăsprire a lucrurilor. Adre-sîndu-mi-se, glăsui:

— Vom face un compromis, d-le Eliad: pentru bunul mers al căsniciei noastre, mă supun voinței soțului meu. Dar vreau să aflu și părerea d-tale asupra procesului.

Mă ridicai și spusei liniștit:

— De acord cu d-voastră, doamnă.

Predescu mă fixă cu privirea speriată.

— Dragă Eliad, zise el — într-adevăr sînt eu un om nebun?

— Nu, am răspuns eu scurt — dar este vorba de sinceritate.

— Mă rog! îngină el.

— Te rog pe d-ta, d-le Eliad, să primești apărarea acestui om nenorocit, pentru care în clipa asta nu am decît milă și respect. Mama lui a fost aici și din sărăcia ei nu are cu ce plăti un avocat care să lupte cu acești domni hotărîți să-l doboare ca pe un criminal odios. Primești propunerea mea?

— Știu eu... răspunsei încurcat — sînt pus într-o dilemă, pe neașteptate. Dați-mi timp să mă gîndesc.

Eram îngrijorat de Predescu, dar hotărîrea de a apăra pe omul acela o luasem înainte de a fi rugat.

— Nici o dilemă, ripostă Predescu — e o chestiune foarte simplă: din partea mea... bucuros, mergem la judecată. Dacă judecata va găsi că omu-i vinovat, mă închin...

— În cazul acesta, — mă adresai d-nei Predescu — dacă nu se va găsi altcineva mai priceput ca mine, primesc să-l apăr.

• După puțin timp, plecai.

CAPITOLUL V

A DOUA ZI m-am dus la închisoarea Văcărești, unde se afla depus noul meu client. Țineam să mă conving cît mai repede dacă omul acela merita într-adevăr atenția d-nei Predescu. Există în popor o vorbă: „La pomul lăudat să nu te duci cu sacul“.

Ca măsură de prevedere îmi pusesem în gînd proverbul acesta, în momentul cînd pășeam pragul închisorii. Noi, avocații, nu sîntem sentimentali, nici nu putem fi, pentru că sarcina noastră socială se aseamănă cu a medicilor chirurghi. Ce s-ar face un doctor atunci cînd are de îndeplinit o operație,

oricît de mică ar fi ea, dacă și-ar privi cu duioșie clientul? Ar însemna să plîngă, sau să sufere alături cu el. Dar se mai poate numi bună o operație făcută de o mîină tremurătoare? Doctorii nu au nevoie de inimă în clipele cînd stau lîngă o masă de operație. Pentru această prudență au fost numiți „măcelari“. Proastă comparație!... Măcelarul cînd ridică toporul cu același sînge rece care este atribuit medicului, nu are ca principiu salvarea unei vieți, ci zdrobirea ei. Este o mică deosebire de scop. Dar tocmai în această mică deosebire stă măreția actului chirurgical. În asta stă sentimentul de umanitate fără pereche, de care este animat doctorul: salvarea omului!

După cum medicilor chirurghi li se spune „măcelari“ tot așa avocaților li se spune „cîini“, adică sîntem oameni răi. Avocații, ca și cîinii, sînt sinceri cu acei care le încredințează apărarea. Noi avocații sîntem creați pentru apărare. După cum medicii primesc în cabinetul lor putreziciunea fizică fără a pune mîina la nas, tot așa primim și noi altfel de putreziciune fără a ne simți jigniți. Noi apărăm pentru că omul care a făcut apel la forțele noastre ne-a acordat încrederea fără șovăială. Apărăm!...

Cînd d-na Predescu mi-a încredințat apărarea lucrătorului grevist, am înțeles că trebuie apărată virtutea umană care sălășluiește și în cel din urmă individ, așa cum medicul salvează viața criminalului odios care, după aceea, va urca poate treptele eșafodului. Sănătatea și virtutea sînt două forțe ale progresului uman.

Deci, oricine ar fi fost lucrătorul, eu eram obligat să-l apăr. Frumos sau urît, tînăr sau bătrîn, bogat sau sărac, eu aveam datoria profesională să întind o mîină salvatoare acelui om. Pe Dumitru Moraru, lucrătorul grevist, l-am găsit rezemat de tocul ușii de la celulă. Răsucea liniștit o țigaretă, cînd m-am dus la el. Era un tînăr de vreo treizeci de ani, sau poate ceva mai mult, cu o figură blajină, fără nici o

urmă de violență în privirea lui. De statură mijlocie, nu prea slab, dar mușchiulos, cu brațele încordate, obișnuite cu duritatea ciocanului profesional. La zîmbetul meu obișnuit de încurajare, a răspuns cu un zîmbet de mulțumire. Vorbea calm și destul de frumos pentru situația lui socială. Era vădit tipul omului cumsecade.

Fără nici o introducere i-am spus că, auzind de conflictul său cu patronul, m-am hotărît să-l apăr, fără vreo pretenție în plus peste aceea de a primi admirația mea. Desigur că a rămas uimit. Povestindu-mi amănunțit întâmplarea, am rămas convins că tot ce spusese doamna Predescu, despre el era adevărat.

Am rămas de atunci apărătorul lui, așteptînd ziua procesului în care dreptatea avea să iasă la suprafață. Mă întâlneam zilnic cu Predescu la tribunal, prin oraș, sau prin diferite birouri ale colegilor noștri, fără să aducem vorba vreodată despre procesul în chestiune. Nu știu cum, dar parcă mă feream (poate și Predescu făcea la fel) ca să pomenesc ceva despre el. De altfel eram înțeleși: eu apăram, el acuza. Cercetasem special legile și articolele lor în care era încadrată vina lucrătorului. Țin să spun dinainte că se comisese o ilegalitate, pe care Predescu, omul dreptății, o trecuse ușor cu vederea. Anume: fapta săvîrșită de inculpat, palma pe care o dăduse patronului său, intra în prevederile articolului 238 din codul penal. Pentru această vină, pedeapsa cea mai gravă este de trei luni închisoare; așa scria legea pe care Predescu o respecta. Dar cînd am cercetat dosarul la instrucție am văzut cu totul altceva. Am rămas surprins. Cum venea această întorsătură de lege, cînd lucrătorul se făcea vinovat de lovire? Foarte ușor. Lucrătorul era acuzat de o faptă mai gravă în primul rînd: îndemn la rebeliune; palma venea pe planul al doilea. Îndemnul la rebeliune intra în prevederile articolelor 170—173, acestea combinate cu art. 238. Aici consta ilegalitatea pe care Predescu o trecuse cu vederea.

Pentru ce îndemn la rebeliune? Pentru ce, după trei săptămîni de la declararea grevei în fabrică, este trimis în judecată unul dintre lucrători? Cum, pînă atunci nu se ştia că Dumitru Moraru există în Bucureşti şi că este cap de instigaţie într-o grevă?

Predescu a trecut cu vederea această schimbare. Dar eu nu-l mai înţelegeam! Înţelegeam pe patron foarte bine, ceruse aplicarea articolelor 170—173, pentru că rămînînd la art. 238 însemna să fie traşi la răspundere amîndoi la fel, dacă era caz de judecată, căci amîndoi săvîrşiseră aceeaşi faptă.

Totuşi nu-i cerui vreo explicaţie lui Predescu, nici măcar atunci cînd ne întîlnirăm la instrucţie. Lăsaî toate pentru ziua procesului, care veni curînd. Nici pe d-na Predescu nu o mai văzui. Nu ştiam ce părere mai avea despre proces, sau dacă mai era aşa de pasionată. Destul că mă pasiona pe mine şi eram mulţumit că aveam ocazia să verific civismul prietenului meu Predescu.

Întîrzierea nu ţinu mai mult de o lună de la prima vizită pe care o făcusem acuzatului la Văcăreşti. Era o zi frumoasă de toamnă. De obicei toamna zilele sînt mohorîte şi ploioase. Această zi însă a fost plină de soare şi mă simţeam mulţumit. De dimineaţă luai telefonul ca să amintesc d-nei Predescu că mă ţin de făgăduială. O anunţai că-mi menţin angajamentul şi că după amiază voi fi la proces. Era mulţumită de promptitudinea mea şi căută cu toată fineţea să mă încurajeze. Nu numai că nu uitase, dar îmi vorbi cu aceeaşi înflăcărare din seara cînd ne despărţisem. La fel ca şi mine nu mai schimbase o vorbă cu Predescu asupra procesului. Era fericită că nu cedasem. Altfel ar fi fost nenorocită. Mă rugă să-i telefonez imediat după terminarea procesului, dorînd să afle rezultatul cît de curînd.

Mă uimea înflăcărarea nealterată cu care-mi vorbise după atîta vreme. Ce o făcea să se ocupe de o chestiune fără impor-

tanță, cînd viața sa era viața unei femei care trebuia să se numească fericită? Liniște, tihnă, odihnă, îndestulare, ceva ce nu se găsește la orice colț de stradă. Cînd mi-a strigat prin telefon: „Vreau ca omul acela să se înapoieze cît mai curînd lîngă mama lui!“, am zîmbit. Ce ușor lucru este să vrei! Cît de greu este însă să realizezi o dorință! Noi, avocații, n-ar trebui să avem inimă. La ce ne-ar folosi inima, dacă trebuie să iubim și să urîm în același timp? Trebuia să spun la telefon, d-nei Predescu: „Doamnă, nu-mi iau decît angajamentul de a vă apăra protejatul!...“. Aveam dreptul să spun aceasta pentru că știam abaterea legală ce se săvîrșise, cunoșteam patima ce se punea pentru pedepsirea lucrătorului, omul acela, chiar dacă ar trebui să rămîn în locul lui: „Da, va pleca spre mama lui“!

Pînă aici ajunsesem eu cu entuziasmul.

Plecînd, pe drum plîngeam pe Predescu, care poate în urma tăcerii de acasă credea că nevastă-sa ar fi uitat. Mă prezentai la proces cam agitat. Neastîmpărul meu era firesc, pentru că de la început constatasem cîteva lucruri supărătoare. Situația procesului mi se păruse de la început scandaluasă. Nu numai că patronul era liber, dar angajase pe lîngă Predescu, încă trei avocați. Masa lor părea un arsenal de corpuri delict, tomuri, legi și dosare. Parcă s-ar fi judecat procesul cine știe cărui mare asasin.

Mai revoltătoare a fost atitudinea patronului reclamant: pînă să înceapă procesul s-a tot plimbat la braț cu toți magistrații care mai tîrziu trebuiau să dea hotărîrea în judecata noastră. Domnul acela se credea stăpîn în incinta dreptății, pentru că era bogat, avea burtă și inele scumpe în degete. Găsise cîțiva magistrați tinerei care se lăsau măguliți de țigările lui oferite cu o politețe dubioasă. La adăpostul acestui soi de gesturi își făcea mendrele pe spinarea unui om, în cele din urmă nevinovat. Judecata care urma era prea deocheată. Cusută cu ață albă peste tot. Unul avea

libertatea să cucerească grațiile magistraților cum vroia, pe cînd celălalt aștepta în boxa acuzaților, cu două santinele în spate, dreptatea... dreptatea oarbă!... Era scandalos!... Iar Predescu îmi vorbea de o judecată la care să ne închinăm cu smerenie!

Atunci m-am convins că procesul acela era o parodie, în care eram batjocorit eu și lucrătorul împricinat. Eram sfidați amîndoi...

Vă declar pe conștiință: nu mă tem de nici o judecată. Apar alături de orice client, fie el cel mai odios criminal. Nu există faptă fără apărare! Pentru orice vină legea are între paragrafele ei motive de apărare. Legiuitorii știu că mîna care lovește este condusă de un instinct creat de Dumnezeu. Fiecare individ trebuie să îndeplinească defectele și calitățile omenești. Acest lucru legiuitorul îl știe și ține seama de el. Dar legiuitorul nu spune nicăieri că judecata trebuie să fie părtinitoare, să favorizeze pe cel puternic împotriva celui slab. Poate dimpotrivă. Vina cea mare a nenorociților de pe pămînt o poartă împărțitorii de dreptate. Ei nu mai țin seama de lege atunci cînd ajută celui tare ca să subjuge pe cel slab. Dacă legile ar domni cinstit, omenirea nu ar mai fi zbuciumată, dreptatea ar fi dreptate și adevărul, adevăr. Credeți oare că ar fi nevoie de revoluții sîngeroase, dacă legile ar fi aplicate sincer? Nimic nu ne îndreptățește să credem că legile nu sînt bune, atunci cînd nu le respectăm. Respectul legilor este prima lege pe care noi o călcăm. Nu mă îndoiesc că sînt judecători tineri care pentru un fleac de nimic uită litera legii, dar sînt și alții care fac din respectul legilor un crez dumnezeiesc.

Așa gîndeam cînd vedeam că tot procesul nu era decît o parodie. Știindu-mă incapabil de a crede într-o astfel de glumă tristă, mă consultai cu clientul meu în pripă și amîndoi am fost de acord că era de prisos orice apărare. Să te aperi atunci cînd dușmanul vine în luptă cu arme egale. Dar cînd

în vârful spadei lui a pus otravă, atunci înseamnă că te lupți numai așa... de dragul morții! În fața unor astfel de dușmani, singura armă ce-ți mai rămîne este sfidarea. Eu nu eram un luptător medieval care să mă fi luptat cu morile de vînt ca să mă creadă lumea luptător.

Eram de acord să-i lăsăm să facă dreptatea după placul lor, dar nu cu concursul nostru.

La deschiderea ședinței anunțai retragerea mea de pe banca apărării. Noutatea provocă îngrijorare. Era și firesc, pentru că fiecare, începînd cu patronul-reclamant și sfîrșind cu Predescu, aveau un plan stabilit. Cunoșteau pasiunea mea pentru apărarea lucrătorului și se organizaseră în vederea ei. Atacurile lor aveau să fie îndreptate spre atacurile mele, centrul lor de lovire aveam să fiu eu. Dar eu plecam de pe teren, iar planul lor anticipat cădea în baltă. În locul meu fu orînduit din oficiu un apărător.

Predescu, pe urmă, și-a făcut datoria: a pledat ca în contra ucigașului copiilor săi.

Justiția, luminată pe deplin, a condamnat pe lucrător, la cîteva luni de închisoare. Dreptatea s-a urcat pe una din scările principale ale tribunalului și a strigat mulțimii care forfotea prin sala pașilor pierduți: „Voi care umblați cu limba scoasă după mine, priviți-mă! Exist!... Vin acum de la procesul lui Dumitru Moraru, unde am lăsat o parte din sufletul meu...”

Pe urmă a plecat dreptatea, obosită ca și judecătorii, mulțumită. Numai noi nu am fost mulțumiți. Dreptatea cunoaște proverbul: „nu poți împăca pe toată lumea și pe cei de-acasă”.

Se prea poate să nu fiu eu drept, nici d-na Predescu; se prea poate ca fabricantul să fi fost omul căruia i se cuvea dreptatea, se prea poate! Eu nu am să judec și n-am să condamn pe nimeni, de teama de a nu cădea în păcat. Dreptatea este o teorie foarte ciudată; noi avocații, știam acest

lucru. Foarte ciudată teorie! E sensibilă ca argintul viu și lungă cît postul Paștelui. Dacă ai porni de la prima intrare în tribunal și ai colinda prin toate secțiile și coridoarele instituției, prin birouri sau prin beciurile de arest, fiecare individ întîlnit în cale îți va spune că dreptatea este cu el. Criminal sau victimă, hoț sau păgubaș, laș sau erou, escroc sau cinstit, toți acești oameni au cîte zece avocați în spatele lor care jură cu mîna pe cruce pentru dreptatea clienților. Fiecare avocat poartă în geanta sa dreptatea celui pe care-l apără.

Judecătorii nu au de făcut altceva decît să controleze legea și să aplice sancțiuni, după ce apărătorul a făcut lumina cuvenită. Judecătorilor nu li se cere să-și facă datoria, ar fi prea puțin. Datoria este o vorbă goală, ea nu are nici un interes în momentul cînd o singură clipă din viața altui om este în pericol. Datoria este ceva banal. Toți oamenii își fac datoria ca o obligație zilnică. Dar un judecător cînd își face datoria trebuie să-și calce pe inimă cu picioarele, să se jertfească cu sentimentele lui cu tot. Judecata este divină. Orice greșeală a judecătorului se poate pune alături de greșeala lui Pilat din Pont, care s-a spălat pe mîini nepăsător, în loc să se jertfească pentru Isus. Fiecare împricinat este un Isus nevinovat pînă în clipa cînd judecata sinceră și-a spus cuvîntul.

De aceea vă spun: în cazul lucrătorului nostru nu vreau să-mi dau o părere, tocmai din teama de a nu greși. Dar sînt liber să am o filozofie asupra oricărei întîmplări și să cuget retras. Filozofia mea mi-a impus ca să nu mai am nimic cu Predescu. Plecînd de la proces i-am întins mîna camara-derește și i-am spus:

— E pentru ultima oară!

El s-a uitat la mine descurajat, fără a-mi răspunde măcar o vorbă. Cred că se aștepta la acest gest din partea mea. L-am văzut cum și-a luat geanta de pe birou, cu mîna tremu-

rătoare, pe urmă, cu pălăria sub braț, a ieșit pe ușă, privindu-mă foarte ciudat. Eram într-un birou din sala cea mare a tribunalului, în mijlocul a cel puțin douăzeci de colegi. Cîțiva au încercat să afle cauza acestui schimb de priviri dintre mine și Predescu. Drept orice explicație, am ridicat din umeri. Cum se putea explica o răceală într-o prietenie rară cum era a noastră?... Pentru un proces?... Dar astfel de certuri erau zilnic în barou.

La telefon, am spus d-nei Predescu, după ce i-am comunicat rezultatul, că doresc ca persoana mea să fie exclusă cu desăvîrșire de pe lista prietenilor casei Predescu.

Ce puteam face mai mult?

Credeam că lucrurile s-au oprit aici, că Predescu și-a luat satisfacția pe care o dorea, și că numai eu rămîneam păgubit de-o prietenie folositoare și cu o jignire sufletească în plus. Eram mulțumit că paguba o suportasem singur. Mă gîndeam să plec singur undeva departe și să uit în alergătură toată durerea pierderilor suferite. Căci era dureroasă pentru mine această pierdere. O prietenie de aproape cincisprezece ani, în care timp zi cu zi am fost frămîntați de aceleași idei, nu se poate găsi așa de ușor. Bazat pe prietenia lui Predescu, nu mai cultivasem nici o altă prietenie în acest timp. Am fost ca și elevul său la început, i-am ascultat sfaturile, și orice mișcare făceam în tribunal o supuneam părerilor lui. Era mai în vîrstă decît mine și cînd a înțeles că sînt un om cumsecade, nu m-a părăsit o clipă. Cînd m-a prezentat prima dată soției sale acum șase ani, mi-aduc aminte că i-a spus, zîmbind:

— Acest tînăr calcă pe urmele mele.

Pe urmă d-na Predescu m-a privit zîmbind la rîndul său, neîncrezătoare parcă, pentru că după vreo șase luni stînd totuși trei la masă, dînsa mi-a spus: „Alexandru se înșeală, d-ta nu calci pe urmele lui“.

Predescu, sigur de sine, a lăsat pleoapele în jos și a zis, visător:

— „Eu niciodată nu mă înșel!”

Părerea aceasta a avut-o totdeauna despre mine. De aceea cînd a plecat fără a răspunde ceva, după ce eu îi spuseseam că nu vreau să-l mai cunosc, am văzut în ultima lui privire ciudată, același reproș: Nu ești un elev ascultător!

Poate era sigur că voi reveni. Era prima dată cînd încercam serios să evaderez din cercul lui de idei bizare. Dar, adevărat, viața are multe porniri necunoscute, unele ușoare altele mai grele, porniri care în procesul lor de dezvoltare, procură surprize și ameteșc chiar și pe omul cel mai puternic.

Cine era ametit, eu sau Predescu?

Predescu a fost un om superior. Mîndru de această calitate, sconta orice succes fără cercelare. Lovea fără cruțare, desfătîndu-se la zvîrcolirile celor căzuți. Dacă făcea bine sau nu, iar nu vreau să judec. A judeca înseamnă a te lăsa judecat și orice om cu mintea liberă trebuie să se ferească de acest joc. Greșeala vine mai repede atunci cînd te ferești de ea. Există o vorbă în popor: „Dracul nu clădește biserici”. Predescu nu s-a gîndit că orice lovitură are un efect dublu, și că de multe ori mîna care lovește se frînge. Loviturile sînt ca mingiile legate la capătul unei sfori elastice: o trimiți, dar vine înapoi cu viteza sporită. De multe ori pentru un cuvînt spus la mînie, cineva capătă luni de închisoare.

Un astfel de joc s-a petrecut la Predescu. Nu vreau să cred că a încercat o lovitură contra soției sale, însă nu se poate numi altfel atitudinea sa în procesul acela. Dacă ceda rugămintelor d-nei Predescu, dovedea că era un om bun. Procesul avea să se judece și lucrătorul cu pricina tot aceeași pedeapsă avea să ia, pentru că patronul dovedise că poate să facă orice. Nu pledoaria lui Predescu convinsese pe judecători, aceia erau de mai înainte hotărîți să pedepsească

pe inculpat. Predescu a făcut jocul cu mingea pentru ca să-mă dea mie și soției sale dovada că era un om hotărît. Rezultatul a fost dureros pentru toți trei.

CAPITOLUL VI

LA CÎTEVA ZILE, într-o dimineată, pe cînd mă pregăteam de plecare, aud telefonul sunînd. Recunoscui, spre mirarea mea, vocea lui Predescu. Nu știam ce să cred. Îl întreb liniștit ce dorește. Nu-mi spune decît atît: „Înlătură pentru un moment orice supărare și vino pînă la mine imediat. Caz grav“.

Pe urmă am auzit telefonul închizîndu-se.

Pe drum n-am vrut să-mi închipui nimic. Mai bine să văd totul la fața locului. Ajuns acolo, găsesc casa complet răscolită. Nimic la locul obișnuit. De la prima ochire am observat lipsa d-nei Predescu. Perdelele neridicate, aer închis, tăcere, tristețe și ruină.

Predescu ședea în biroul său, cu capul sprijinit în palme. Nici măcar nu a simțit intrarea mea, a trebuit să-i pun mîna pe umăr și să-l trezesc dintr-un somn letargic. A ridicat privirea spre mine și m-am îngrozit. Era de nerecunoscut. Îmbătrinit cu douăzeci de ani, slab, gîrbov, nebărbierit, cu părul vîlvoi, el care mai înainte era de o corectitudine fără pereche. Ochii înfundați în cap, mocneau ca doi tăciuni aproape stinși. L-am privit îngrijorat, socotind că era grav bolnav.

— Ce s-a întîmplat? îl întrebai.

S-a ridicat puțin, sprijinindu-se cu pumnii de marginea biroului.

— Nu înțelegi? m-a întrebat el, tremurînd.

— Te-a părăsit soția?

— Da! Cînd am venit acasă în seara procesului acela blestemat, nu am mai găsit-o. Plecase fără să-mi spună un cuvînt. A luat copiii cu dînsa. Din seara aceea nu m-am clintit de aici. Cît este de atunci, nu ştiu. Au trecut zile şi nopţi, sau n-au trecut, nu-mi dau seama. Ştiu doar că sufăr groaznic şi că-mi va plesni capul de această suferinţă. Simt cum mi se duc toate puterile, că am să cad jos, fără să mă mai pot ridica vreodată dacă Maria nu va fi aici, dacă n-am să-mi mai văd copiii alergînd prin aceste camere. Te-am chemat să-mi curmi suferinţa. Du-te la dînsa şi spune-i tot, roag-o să se reîntoarcă. Sînt sigur că nu şi-a dat seama de lovitura ce mi-a dat. Eşti cel mai bun prieten al nostru, ţi-ai crescut omenia între noi, ne cunoşti bine şi cred că suferi ca şi mine în clipele acestea. Vorba ta va avea greutate. Spune-i că uit toate, că mă închin la tot ce va zice şi că voi fi sclavul ei necondiţionat.

Apropiindu-se de mine cît mai mult, parcă vrînd a-mi spune ceva la ureche, Predescu şopti învins:

— Recunosc că am fost nedrept. Tot timpul cît am stat în camera asta mi-am revizuit conştiinţa: Are dreptate, Maria!... Am chinuit-o şi am supus-o la nedreptăţi, ca un tiran. Du-te şi spune-i adevărul. Cazi în genunchi pentru mine, dacă va fi nevoie, şi roag-o să se reîntoarcă.

Îşi puse minile pe obraji şi adăugă tot mai disperat:

— Ce va spune lumea cînd va afla!...

— Ha, ha, ha!... izbucni în ris d. Leonte Rădulescu, care, ca şi ceilalţi ascultători, nu mai scosese o vorbă de mult timp.

Se ridică apoi de pe scaun şi rotindu-şi privirea pe deasupra celorlalţi, întrebă trist, în contrast cu hohotele de rîs de mai înainte:

— Ce ziceţi despre acest om?

Nimeni nu-i răspunse un cuvînt. Toţi ascultătorii priveau în jos, tăcuţi. Parcă nici nu auziseră întrebarea d-lui Leonte

Rădulescu. Văzîndu-se singur în picioare se rușină și se grăbește să se așeze din nou pe scaun, stingherit.

— Cel puțin spune-ne dacă te-ai dus la soția lui Predescu? adăugă d. Rădulescu, ca să mai dreagă puțin din ce stricase.

— M-am dus, desigur, continuă avocatul Eliad — era doar în joc prestigiul familiei Predescu, pe care o respectăm. Pe drum mă gîndeam: Ce pot vorbi eu d-nei Predescu, ca s-o conving să se reîntoarcă?... Afară de asta, eram eu cinstit, rugînd-o să revină?... Eu, care totdeauna îi recunoscusem dreptatea?... Grea misiune îmi luasem! Adică, mi se dăduse, fără a fi întrebat dacă-mi convine sau nu. Lui Predescu i-ar fi fost mai ușor să facă pasul acesta. El nu mai avea de pierdut nimic din momentul în care renunțase la personalitatea sa. Eu trebuia să-mi calc conștiința față de o femeie căreia îi recunoscusem suferințele îndurate. Pentru că totdeauna mă întrebam de ce această ființă nu protestează în virtutea drepturilor pe care le are și cea din urmă femeie. Pentru ce femeia de azi nu mai este nici măcar sclava de altădată? Să se știe acest lucru. Eu n-am să spun femeilor să-și părăsească bărbații, dacă nu le convine viața cu ei, dar am să recunosc că au acest drept. A trecut vremea cînd bărbatul își biciuia femeia și sluga. Trăim într-o epocă civilizată, cînd slugile nu mai sînt biciuite la scară de către boierii nebuni și orice animal își are societatea lui de protecție. Ne revoltăm în stradă și facem paradă de suflet cînd vedem că un om chinuiește caii, iar acasă la noi torturăm femeile ca niște barbari. Nu ne place, putem lua foarte ușor calea despărțirii, dacă nu vrem să facem altceva. Dar să nu facem din sufletul femeii noastre, pe care spunem că o iubim, un fel de darabană pe care să ciocănim cu nervii noștri!...

Plecai spre orașelul unde d-na Predescu era refugiată la tatăl ei.

Ajuns în fața acelei femei eram dezarmat complet de propria mea conștiință. Încurcat, am început să repet vorbele

lui Predescu, iar de la mine adăugai atît: „M-am achitat de obligația ce am luat-o față de prietenul Predescu, vă rog să meditați asupra celor ce v-am comunicat, iar mîine, înainte de a părăsi orașul dv., voi trece pe aici să-mi răspundeți”.

Vroiam să-mi iau pălăria și să plec, dar d-na Predescu mă reținu.

— Nu pleca, nu este nevoie de nici o pauză pentru gîndire și răspuns. Crezi că abia de acum înainte trebuie să cuget la ce am de făcut? Timp de doisprezece ani am meditat în fiecare clipă. Ce-aș mai gîndi acum după ce fapta s-a consumat? Pentru mine toate s-au terminat în clipa cînd am părăsit casa soțului meu, hotărîtă să mă despart. Nu mai am de schimbat nimic din ceea ce am făcut! Te rog să crezi că gestul meu s-ar fi produs acum cîțiva ani, dacă nu ar fi fost copiii. Au fost ei, și a trebuit să sufăr pentru viața și sufletul lor. Mi-am apărat copiii, atît. Spune-i soțului meu că nu mă voi reîntoarce, căci mă tem de sufletul copiilor mei. Pentru ei renunț la fericirea ce-mi propune în viitor. Mi-e teamă să nu pierd sufletul copiilor. Îmi spui că este hotărît să fie sclavul meu... Sînt împotriva sclaviei și nu am să mă apuc s-o practic tocmai eu. Nu am plecat pentru ca să tînguim revendicări, nu am făcut grevă! Am plecat cu hotărîrea de a nu mă mai reîntoarce. Te rog să crezi aceasta cu toată convingerea. Soțul meu m-a nesocotit totdeauna, iar la primul gest al meu mă proclamă stăpîna lui. Nu-l credeam așa de slab. Eu refuz această calitate de eroină ieftină. L-am dorit om cu suflet, nu slugă. Deci, d-le Eliad, nu revin.

Vorbea calm. Am înțeles că este zadarnic să mai insist, deși mă gîndeam că dacă d-na Predescu l-ar fi văzut pe soțul său în halul în care l-am lăsat acasă, nu ar mai fi vorbit cu atîta hotărîre. Greșeala amîndurora a fost că nu s-au cunoscut timp de doisprezece ani decît sub o singură formă: dușmănia. S-au dușmănit. El nu s-a gîndit că refuzînd categoric de a reveni, va fi rău. Nu s-au cunoscut.

Aici a culminat deznodămîntul fatal și tragic.

L-am regăsit pe Predescu în locul unde l-am lăsat. A ridicat puțin capul și mai mult cu privirea m-a întrebat:
— Vine?

Nu a fost nevoie să pronunț rezultatul, îl ghicise de pe fața mea, sau poate că-l socotise mai din vreme.

Ați văzut vreodată cum cad pînii sub securea pădurarului?... Cînd eram copil mă atrăgea pădurea cu această senzație. Tocmai ca un copac uriaș s-a prăbușit Predescu pe parchet.

M-am plecat repede și i-am dat ajutor. Servitoarea a adus în grabă un medic din apropiere. S-a constatat că avusese un acces puternic de inimă, boală despre care-mi pomenise Predescu de vreo cîteva ori în trecut, dar cu zîmbetul pe buze.

L-am transportat imediat la un sanatoriu. Am anunțat despre această nenorocire pe d-na Predescu, care a sosit imediat. Trei săptămîni se trudiră cei mai specialiști medici ca să-l salveze de la moarte. Au reușit. Dar cum?... Au reușit să salveze umbra lui Predescu de altă dată. Nu mai era în el nici mintea lui, nici ochii lui, nici vocea lui cu care odinioară ne fermecase. Rămăsese un mort viu, care-și petrecea zilele în suferință, dușmănind pe toată lumea. Se făcuse rău și cu cît se simțea mai neputincios, cu atît ura lui pentru oameni creștea. Sufletește era un stîrv.

CAPITOLUL VII

AVOCATUL ELIAD SE OPRI și se așeză pe scaun, obosit. Vorbise două ore fără întrerupere. De altfel toți ascultătorii au rămas tăcuți. Singură bătrîna doamnă Breazu făcu o mișcare spre a-și duce batista la ochi. Atunci se observă că și d-ra Marineanu plîngea.

— Pe cine plîngeți? întrebă cineva.

— Parcă poți să știi!... răspunse d-na Breazu, socotindu-se întrebată. — Trăiesc de șaizeci de ani, dar nu m-am gîndit că sînt egală cu bărbatul meu. Am avut trei bărbați și toți mi-au făcut toate plăcerile, de ce să vorbesc greșit...

— Dar d-ta, d-ră Marineanu?

D-ra Marineanu răspunse suspinînd:

— Îi plîng pe amîndoi... Dar parcă mai mult pe ea... a fost o femeie bună, el a fost rău!...

Apoi izbucnind pe neașteptate, strigă, dînd drumul lacrimilor:

— Mă mai plîng pe mine, eu care sînt o frunză în vijelie!...

Avocatul Eliad se repezi să-și consoleze logodnica, îngrijorat. Pentru prima dată o vedea plîngînd. D-ra Marineanu întinse o palmă în spațiu, vrînd să pareze apropierea lui.

— Te rog, iartă-mă, spuse dînsa — dar nu pot să mai raționez nimic în astă-seară, sînt tulburată. Cred că are să-mi treacă...

— De ce, sufletelul meu? Ce ai?

— Nimic. Dar parcă în fiecare bărbat văd pe Alecu Predescu. Mi-e teamă!...

Gesturile și vorbele fetei făcură asistența să zîmbească. Zîmbi chiar și d-ra Marineanu, tocmai la timpul potrivit, pentru că avocatul Eliad începuse să se întristeze.

— Dragul meu, adăugă ea — nu fii supărat. Dar gîndește și tu... pot fi toate femeile ca Maria Predescu?...

— Într-adevăr, nu!...

Amfitrioana întrebă:

— Domnule Eliad, nu ne-ai spus sfîrșitul.

— Adevărat, reluă povestitorul — dar sfîrșitul este prea tragic. Dacă v-aș spune că, cu toată starea dureroasă a lui

Predescu, soția sa totuși a intentat acțiunea de divorț, o veți condamna, desigur.

— Ce are a face? D-ta te pricepi de minune ca s-o aperi, își dădu cu părerea d-na Zimbru.

— Am apărat dreptatea, doamnă!

— Da, dreptatea d-nei Predescu, înțeleg. Sint sigur că tot d-ta ai apărat-o în procesul de divorț.

— Exact.

— D-ta, d-nă Zimbru, vorbești cu răutate, zise d-ra Marineanu — d-na Predescu a fost nevinovată!...

Fără a-i răspunde ceva, d-na Zimbru îndreptă privirea spre avocatul Eliad:

— Ia notă stimată domn, are păreri periculoase!...

Domnul Eliad, urmărind pe sub gene fumul țigaretei cum ieșea din nările nasului, răspunse domol:

— Doresc să aibă totdeauna aceste păreri, pentru că sint în întregime părerile mele... Cît despre sfârșitul povestirii, fiindcă orele sint înaintate, la ședința viitoare, dacă veți binevoi să fiți prezenți, vom da cuvîntul d-nei Predescu să-și apere singură cauza...

— Cum?!... izbucniră toți — va veni aici d-na Predescu?

— Nu. D-na Predescu nici nu este în București. Dar înainte de procesul care nu a avut loc, d-sa, pentru ca să mă lămurească, mi-a trimis scrisă, toată povestea vieții sale. Acolo vom găsi cu toții sfârșitul.

— Păcat, zise d. Leonte Rădulescu — am tăcut într-adins așteptînd cu nerăbdare sfârșitul vieții lui Alecu Predescu. Mă interesa foarte mult. Dar... poate să mă reped pe-aici săptămîna viitoare.

— Asta să nu faci! strigă soția sa. N-ai fi vrînd să se prăpădească vinul la cramă pentru poveștile tale!... Tu ești podgorean, nu ești avocat. Să-ți spună acum d. Eliad sfârșitul...

— Nu pot, pentru că nu știu nici eu, pînă ce nu citesc.

— Atunci trimite-mi o carte poștală, d-le Eliad, săptămîna viitoare, sînt foarte nerăbdător să aflu sfîrșitul vieții amicului meu..., spuse d. Rădulescu, împăciuitor.

Lumea se ridicase de plecare. Avocatul Eliad oferi brațul d-rei Marineanu.

— Draga mea, părinții tăi mi te-au încredințat astă seară. Vreau ca înainte de a bate miezul nopții, conform obligației luate, să te prezint lor. Hai să mergem. Și acum, doamnelor și domnilor, noapte bună!...

Sfîrșitul primei părți

PĂRTEA A DOUĂ

CAPITOLUL I

TATĂL MEU A FOST NEFERICIT, toată viața lui. Mama era o femeie ciudată și nu i-a oferit nici o zi frumoasă. Noi, copiii, o vedeam pe mama rar, la zile mari, fiindcă aproape tot timpul anului era plecată în străinătate. Ne pomeneam fără ea într-o dimineată și după aceea urmau luni întregi de lipsă și tăcere. Atunci tata spunea tuturor că mama este dusă, undeva departe. Nu ne făgăduia niciodată fericirea de a o mai revedea, pentru că nici el, probabil, nu mai spera în reîntoarcerea ei. Disparația mamei a fost pentru copilăria mea un mister.

Proprietar al unei mari moșii, tata își administra singur pământurile. De aceea vara ne-o petreceam la țară, iar toamna, după culesul viilor, plecam spre oraș.

Eram doi copii, un băiat și o fată. Fratele meu, mai mare cu trei ani decît mine era o fire tot atît de ciudată ca și mama. Nu știa decît să călărească și să fugă dimineța în pădure, de unde se reîntorcea seara frînt de oboseală. Atunci înjura pe toată lumea. Avea numai opt ani, dar știa să ocă-rască mai bine ca un om mare. Cînd se întîmpla să nu aibă la îndemîină calul, urla ca un nebun și alerga furios prin curtea conacului, lovind în oameni fără milă. Desigur că tata nu știa nimic din toate acestea, el se scula mai tîrziu decît noi și nu-i spunea nimeni nimic. Odată a văzut pe un țăran cu capul umflat și plin de sînge și l-a întrebat ce are.

El a spus că l-a împuns un bou. Adevărul era că-l bătuse fratele meu cu lopata, fiindcă nu-i potcovise calul la timp. Toți argații din curte fugeau din calea fratelui meu, Costin. Femeile și fetele de la bucătărie îl priveau cu teamă și-l blestemau urît de tot.

Uneori, Costin nu mă lăsa nici pe mine în pace. Îmi cerea să-i dau jucăriile și păpușile mele pe care le îngrijeam cu sfîințenie. Avea și el jucării; dar toate stricate încă din ziua în care le primise.

Dacă nu mă supuneam, trebuia să-i suport ciupiturile și ghionții pe care mi-i dădea pe înfundate. Mama, cînd era acasă, îi ținea partea și-l încuraja la răutăți. Eu nu mă bucuram de protecția ei, eram copilul simpatizat de tata. Erau două tabere în casă și pe chestia asta se porneau discuții aprinse. Tata, om mai cumpătat, își mai dădea puțin seama, dar mama nu voia să știe de nimic, striga în gura mare că-și va lua băiatul și va pleca cu el în lume. Însă totdeauna pleca singură. Atunci Costin rămînea cîteva zile trist și se ferea de răzbunarea noastră. Mă făceam forte să-l înveslesc, oferindu-i tot ce aveam mai bun, ca să-l conving de dragostea mea. Cînd nu-l mai durea lipsa mamei, începea din nou să-și facă de cap. Lua calul și pornea val-vîrtej peste cîmpii, gata în orice moment să fie aruncat la pămînt.

Doamne, ce neastîmpărat mai era! Stăteam în pridvorul casei și îi urmăream înfiorată năzdrăvăniile. Costin era un copil ciudat. Uneori parcă mă simțeam mîndră de curajul fratelui meu. De ce alerga sau de ce se chinuia atît de mult nu puteam să știu. Avea în el ceva bizar și neînțeles care mă făcea să cred că e nebun. Cînd îl aduceau țărani schilodit, cules de pe drumuri, pe unde-l azvîrlise calul nărvaș, îmi făcea frică și plîngeam. El urla de durere, și se zbătea neputincios și lovea oamenii care căutau să-l îngrijească. Zăcea zile întregi în pat, refuzînd orice ajutor. Numai de tata se temea, pentru că îl pedepsea adesea.

Eu eram altfel decît fratele meu. Pe cît era Costin de nebunatic, pe atît eram eu de liniştită. Îmi plăcea să stau întinsă pe pat sau în hamac afară, visînd ore întregi, cu ochii deschişi. Cînd tata pleca pe moşie, nimeni nu se mai ocupa de mine. Femeile din casă nu mă înţelegeau. Credeau că sufăr de o boală necunoscută, se apropiau de mine sfioase şi mă întrebau ce mă doare. Ele ştiau că omul care ştă în pat toată ziua trebuie să fie bolnav. Cum puteau femeile acelea să pătrundă în sufletul meu? Pe Costin îl înţelegeau mai uşor, cu toată sălbăticia lui; el urla, bătea, chinuia oamenii şi animalele, pe cînd eu tăceam şi eram cuminte. Dacă începeam să plîng, femeile plîngeau şi ele, dacă rîdeam, făceau la fel.

Erau şi fetiţe de vîrsta mea, mai mari sau mai mici, dar aşa de sperioase, încît nu mă puteam apropia de ele. Cînd mă zăreau venind spre ele, fugeau înspăimîntate ca un stol de vrăbii, ascunzîndu-se prin coteţe sau prin stivele de lemne din curtea conacului. Uneori îmi făcea plăcere să le fugăresc, şi cînd prindeam pe cîte una, se lăsa moale în braţele mele şi nu scotea o vorbă, chiar dacă nu i-aş fi dat drumul toată ziua. Le auzeam doar inima bătînd de spaimă. Cînd le dădeam drumul alergau orbeşte şi se poticneau de toate pietrele din curte. N-am putut să mă împrietenesc cu nici o fată. Eram condamnată la singurătate.

Iubirea tatălui meu era pentru mine prea rece, lipsită de farmec. Supărările lui, căci avea multe supărări, nimeni nu le putea ghici. Cine putea să-i pătrundă în suflet? Lipsa mamei întuneca zilele noastre care ar fi putut să fie vesele totdeauna. Tata umbla, din această cauză, mohorît, visător; prezenţa mamei ar fi fost necesară pentru pacea lui sufletească. Tocmai tîrziu de tot am înţeles eu zbuciumul de atunci al tatei.

Mamei nu-i plăcea viața de la țară. Nu putea suferi provincia. Când, în sfârșit, se reîntorcea acasă, se-nchidea în camera ei și nu apărea decît la masă.

Era totdeauna obosită. Venea la țară numai ca să se odihnească o lună sau două pe an. Când socotea că e timpul de plecare, ne părăsea fără nici un regret.

Pe mama o chema Matilda, pe tata, Ioan. Ea îi spunea însă „Jean” și obliga pe toți să-i spună așa. Nu putea suferi pe țărani fiindcă aceștia nu vroiau să-i spună altfel decît „boierul Ionică”. Dar „Jean” sau „Ionică”, sub un nume sau altul, ea îl părăsea cînd o apuca dorul de ducă. Nu era din motive materiale, căci avea o avere moștenită de la părinți, mai mare ca a tatei. Purtarea mamei îmi dădea de gîndit. Eram o copilă într-adevăr, dar cazanul care clocotea în familia noastră, oare nu mă maturizase atît cît să înțeleg ce se petrece în jurul meu? Oare ce aveam de făcut altceva decît să gîndesc și să discern cu mintea tot ce auzeam și vedeam! Eu nu eram ca toți copiii care pleacă ziua pe stradă și nu văd nimic din cele ce se petrec între părinții lor. Eu auzeam pe mama aruncînd tatei vorbe grele, amenințări cu plecarea definitivă, supărări fără rost, la masă sau seara în grădină. Cînd se retrage cineva seara în mijlocul trandafirilor se impune un pic de poezie, respectul pentru frumusețile naturii. Aerul este îmbălsămat, visurile vin de la sine, omul devine om.

Vai de poezia pe care o simțea tata alături de mama! Nu asculta supărările mamei prea mult: doar zece sau cinci-sprezece minute. Dacă nu termina, își lua luleaua și cutia cu tutun și pleca în biroul său. Nu-l intimidau nici leșinurile mamei. Dar îi respecta toate dorințele oricît de absurde ar fi fost. Căci mama avea multe dorințe și pasiuni. Unele dintre ele erau bune. De pildă grădina din curtea conacului nostru. Îngrijitul ei costa o avere. Grădina era o pasiune a mamei care avea pentru flori o adorație nespus de mare. Ținea la

flori mai mult decît la noi toți. Pentru flori lua și Costin bătaie de la mama. Se aduceau din străinătate cutii încărcate cu răsaduri din cele mai frumoase flori.

Să ferească Dumnezeu să fi pus cineva mîna pe o floare ; chiar tata să fi fost acela, era ca și cum s-ar fi comis cine știe ce crimă în curtea noastră. Cînd o vedeam între flori pe mama, o iubeam ; avea parcă alt suflet, mîna ei era caldă pe fruntea mea, avea ochii umezi și blînzi. Numai în mijlocul florilor mama mă săruta.

A doua slăbiciune a mamei mele era dragostea pentru animale și mai ales pentru cîini. Dar patima ei pentru cîini era curioasă : nu iubea (cum ar fi fost normal) pe cei de rasă, ci, dimpotrivă, iubea tocmai pe cei mai nesuferiți, dulăii, sau cîinii vagabonzi, jigăriți, răpănoși și schilozi. Orice cîine intra în curtea noastră, era bine primit și curtea era paradisul. Dacă vreun argat voia să se pună bine cu mama aducea cîinii pripășiți de pe cîmp. Cu mîinile ei albe și îngrijite, mama curăța și spăla nenorocitele animale. În fundul grădinii construisese niște cămăruțe anume pentru cîini. În jurul acestor cămăruțe, erau făcute ogrăjoare mici din sîrmă, unde toată ziua se zbenguiau animalele salvate de la moarte. Închipuți-vă ce mai hărmălaie era dimineața cînd mama se ducea la ei. Pe fiecare în parte îl mîngîia, dîndu-i de mîncare. Aproape trei ore pe zi se ocupa numai de cîini. Cînd ieșea de la ei, era plină de noroi pe rochie, foarte mulțumită și cu ochii blînzi ca ai unei mame adevărate.

Grație acestor animale mă apropiam și eu de mama din cînd în cînd. Îmi plăceau și mie cîinii, mai mult aceia mici. De cei mari îmi era frică. Fugeam plîngînd, cînd se apropiau de mine. Spaima mea o supăra pe mama și nu-mi dădea voie să merg la cîini niciodată. Dacă vroiam să mă joc cu cățelușii, trebuia să mă duc în lipsa ei la gardul curții lor și să-i ating doar cu un deget prin sîrmă.

Despre tata pot să spun că se simțea fericit cînd era mama acasă, cu toate supărările ce i le pricinuiau metehnele ei. O iubea mult pe mama! Remarcam acest lucru din fiecare gest al lui față de dînsa. Dorințele ei deveneau datorii sfinte. Ar fi alergat în miezul nopții călare peste cîmpuri ca să-i aducă de la oraș un lucru de nimic, dar care era dorința ei.

Mama mea suferea de o boală grea, pe care n-o cunoșteam. Avea uneori crize teribile care o făceau să cadă la pat pe neașteptate. Ce mai rămînea atunci din liniștea conacului nostru e greu de spus. Lumea forfotea agitată, nu trebuia să fie zgomot. Orice activitate era suspendată, nu se mai făcea nici o treabă, nimic, trebuia să fie liniște, liniște... Veneau trei medici aduși de tata cu automobilul. Ei făceau consult peste consult pentru că tata nu se uita la bani atunci cînd sănătatea mamei era în joc.

Mie, drept să spun, nu-mi părea rău cînd venea mama acasă, dar nici tocmai bine, fiindcă știam că are să se întîmple atîtea evenimente neprevăzute care aveau să mă întristeze mai mult. Costin, într-adevăr se bucura cînd venea mama. El lua calul și alerga pe șosea înaintea trăsorii care aducea pe mama de la oraș. Oamenii din sat împărtășeau bucuria acestui eveniment, dar știau bine că zilele fericite aveau să se numere pe degete în casa noastră.

Dar ce-i păsa mamei! Ea bătea din picior și, începînd cu tata, toți trebuiau s-o asculte fără să crîcnească. Tata își ruga slugile să treacă cu vederea răutatea stăpînei lor. Dacă n-ar fi fost bunătatea tatei, multe barbarii s-ar fi comis în conacul nostru. Nu vreau să spun despre mama că era crudă, dar avea stări sufletești ciudate și nu putea suferi pe nimeni în apropierea ei. Chiar pe mine uneori nu avea ochi să mă vadă! Îmi pretindea totdeauna lucruri imposibile. Dacă nu le realizam, mă disprețuia și mă persecuta. Persecuția ei se mărginea desigur numai la mici răutăți capricioase. Își aducea aminte că, de pildă, la Paris văzuse o fetiță cîn-

tînd. Mă punea și pe mine să cînt. Dar n-aveam voce, nu puteam cînta. Ea nu voia să știe, trebuia să îngîn ceva, dar cum nu corespundeam fetei de la Paris, ea se enerva și mă pedepsea tăindu-mi dreptul la prăjiturile de la masă. Dacă tata intervenea, era rău, dacă tăcea, era tot rău. Îl socotea indiferent față de educația copiilor săi.

Cu fratele meu se purta altfel. Tot ce făcea el era bine. Într-o zi el, jucîndu-se cu arma lui copilărească, împușcă un cîine, tocmai unul din cîinii mamei care ședea liniștit în curtea lor îngrădită cu sîrmă. Mama auzind detunătura puștii și scheiălăitul cîinelui, a ieșit îngrijorată afară. Cazul era extraordinar. Cîinii cuprinși de panică alergau speriați prin cuștile lor. Cel rănit ședea întins la pămînt și gemea dureros. Alicele îl loviseră în burtă, dar nu așa de rău ca să-l ucidă. Costin dispăruse pe cîmp și se ascunsese în grîu.

Întîmplarea era fără mare importanță dar un copil nu trebuia să umble cu o armă periculoasă. Pușca o adusese mama de la Paris anume pentru Costin. În timp ce mama deplîngea suferințele bietului animal împușcat, tata era revoltat de gestul mamei de a face cadou unui copil o armă. Observația aceasta nu i-a convenit mamei. De aceea Costin n-a căpătat nici o pedeapsă. Dimpotrivă, mama l-a apărut cînd tata a vrut să-l pedepsească.

Mama îl iubea pe Costin foarte mult, dar tot așa mă iubea pe mine, tata. Cît de frumoase erau momentele petrecute alături de el! Eu cred că nu sînt mulți copii pe lume iubiți de părinții lor așa cum mă iubea pe mine tata. Îmi aducea în dar tot ce găsea mai frumos pe-acolo unde se ducea după treburi. Camera mea era un adevărat bazar de jucării, o țară de păpuși și urși colorați. În mijlocul lor rămîneau zile întregi îngrijindu-mi ca un avar comorile. Banul, pentru tata, nu avea mare valoare cînd putea cu el să mă ferească pe mine. Creeasem o împărăție de păpuși peste care domneam eu. Și eram fericită. Închisă cu păpușile în camera mea,

uitam de restul lumii. Ce-mi păsa mie de vrajba celorlalți oameni cînd aveam cu mine o altă omenire ascultătoare și înțelegătoare? Nu aş mai fi dorit nimic dacă ceilalți m-ar fi lăsat în pace.

De la vîrsta de șapte ani începusem să mă prepar pentru viață. Era nevoie. Vremea școlii mă găsise destul de conștientă pentru cele ce aveam de făcut. Costin era în anul al treilea de învățătură. Din cauza lui tata schimbase opt profesori particulari. Avea o reputație de copil rău. Cînd a fost vorba să se angajeze și pentru mine o profesoară, cu multe dificultăți, după multe refuzuri s-a găsit una care a primit să vină în casa noastră. Eu învățam liniștită, nu-mi supăram profesoara, lecțiile le aveam totdeauna făcute și îndeplineam conștiincios tot ce mi se comanda. Costin, desigur că era foarte neastîmpărat. Cînd uneori trebuia să învăț alături de el, sufeream cumplit. Dacă profesorul îi reproșa lipsa de atenție sau îi făcea alte observații, devenea un copil nebunatic, bun de legat. Întîi azvîrlea cărțile și caietele lui, pe urmă pe ale mele, după aceea se urca cu picioarele pe scaune și sărea de pe o masă pe alta, pînă ce-l auzea tata sau mama. Numai la sosirea lor, Costin se potolea. Cu toate acestea fratele meu avea o calitate: prindea lecția ușor. Cel din urmă profesor al său îi remarcase această însușire. De aceea îi aplică o metodă nouă, potrivită cu temperamentul lui. În felul acesta, în zece minute învăța totul ca după ore întregi de repetiție.

Tare nebunatic era Costin! Toată lumea se luase de gînduri cu el. Nu-i mai folosea nici o pedeapsă. Pînă și mama care-l proteja, își pierduse speranța într-o corijare a fratelui meu. Negreșit, era sortit să rămînă fără nici un căpătîi. Încercam de multe ori să-l fac să înțeleagă durerea pe care o pricinuia părinților care doreau să-l vadă sîrguitor la învățătură. Ei sufereau văzînd alți copii veniți în vizită la noi,

copii cuminți și ascultători față de părinții lor. Costin asculta reproșurile și mi se părea că mă înțelege, dar imediat ce terminam vorba sărea în spinarea mea, mă lua de păr și mă tîra prin casă.

Nu era de făcut nimic cu el. Chiar dacă prindea ușor lecțiile, era tot de prisos. În fiecare toamnă rămînea la moșie pînă cădea zăpada, altfel aveam supărări cu el la oraș. Iarna o petreceam în orașelul liniștit de provincie. Acolo mergeam la școală. Tata fiind moșier și neguțător de grîne, era toată ziua ocupat ca și la țară. Eu rămîneam singură numai cu o guvernantă bătrînă, care mă ducea duminica de dimineață la biserică.

N-am avut o copilărie frumoasă, senină, cum mi s-ar fi cuvenit. Trăiam în singurătate și tristețe chiar atunci cînd eram între ai mei. De multe ori îl socoteam îndreptățit pe Costin să facă nebunii. Cum ar fi putut să scape de plictiseala odăilor reci și mohorîte în care zilele noastre se scurgeau monotone? Mama ne părăsea cu lunile, iar bietul tata surmenat cu ocupațiile sale care-l absorbeau complet, nu mai avea timp să se ocupe de noi.

Dacă ar fi fost numai atît! Tot ce am spus pînă aici au fost lucruri văzute cu ochii mei de copil și înțelese cu aceeași minte. Dar a venit o vreme cînd mintea mea maturizată timpuriu a putut pătrunde niște taine înfiorător de triste, secrete ce se petreceau dincolo de ușa camerei de culcare a părinților mei. Acolo ușa cădea ca o lespede de mormînt, închizînd sub ea grozăvii despre care nimeni nu aflase încă nimic. Nici eu, pînă la vîrsta de opt ani. Camera mea era la capătul unui coridor al casei. La celălalt capăt era camera lui Costin. În mijloc era camera mamei, unde noi nu pătrundeam decît foarte rar. La culcare seara plecam din sufragerie după ce luam masa cu toții. Părinții rămîneau mai departe acolo. Între camera mea și camera părinților mai erau alte două salonașe pentru musafiri. Acestea rămîneau totdeauna închise

și mi-era frică să trec prin ele, din cauza întunericului în care erau cufundate. Din dormitorul mamei nu se putea auzi nimic din pricina depărtării.

Într-o noapte m-am trezit din somn, fără să-mi dau seama de ce. În camera mea licărea tot timpul o lumină de candelă. Nu am văzut nimic în jurul meu ca să-mi stîrnească curiozitatea. Eram gata să adorm din nou, cînd deslușii parcă niște glasuri înăbușite... Am recunoscut întîi vocea tatei și pe urmă suspinele mamei. Tata o muștra pe mama în camera de alături unde mama se refugiase probabil de frica lui. Lîngă patul meu era o ușă care dădea în camera aceea. Era la trei sau patru zile după sosirea mamei din străinătate.

Deși le recunoscusem vocile, totuși am înghețat de frică. Ce căutau ei acolo, într-o cameră care nu se deschidea decît foarte rar? Am făcut în noaptea aceea o descoperire grozavă: bătaia. Bătaia administrată mamei mele! Nu credeam că un om așa de blînd ca tata poate să bată un servitor, dar încă pe mama! De aceea am înghețat de frică auzind șoaptele rugătoare ale mamei mele: „Lasă-mă! Nu este adevărat nimic din ce-ți închipui!“... Iar pe tata scuipînd un cuvînt înfiorător: „Tîră!... Unde ai fost tot timpul?“

După fiecare vorbă a tatei, urmau lovituri surde.

Tata o bătea pe mama din gelozie. Știu, nu credea că eu aud cuvintele lor. Dar putea să-și închipuie foarte ușor. Poate știa. Atunci, la vîrsta aceea, nu înțelegeam nimic, dar acum știu că sînt bărbați care-și bat nevestele față de copiii lor. Tristă situație!

Aș vrea să strig întregii omeniri durerea copilului care asistă la asemenea scene ce nu se pot numi omenеști. Bătaia! Pentru ce această practică odioasă, pentru ce scrișniri din dinți și pumni sau lovituri de călcîie date, mai ales, unei femei?

Bătaia în fața copiilor! Părinții mei credeau că dorm. Credeau ei. Eu de atunci tresăream în fiecare noapte la aceeași oră; tremuram înfiorată și mă treceau nădușeli de spaimă. N-am spus nimănui nimic. Dar când mama nu apărea ziua, ca de obicei, în sufragerie, atunci știam că tata o bătuse în noaptea trecută. Servitoarea spunea: „Cucoana este bolnavă!” Adică, înțelegeam că mama era plină de vinătăi pe față și aștepta două-trei zile în pat ca să i se șteargă urmele.

De aceea, în locul veseliei mele de copil neștiutor mi-a pătruns sufletul o stare dureroasă care nu m-a părăsit toată viața.

Despre aceste întâmplări Costin nu știa nimic la început. Într-o noapte a fost nevoit să afle și el. Era cu câteva zile înainte de a pleca mama în străinătate, ca de obicei toamna. Abia ne întorsesem de la țară. Știam că va pleca, pentru că vedeam servitoarele preparându-i rufăria. Nouă copiilor ni se spunea tocmai la urmă. În fața noastră nu se discuta nimic. Doar în ultima seară mama ne săruta deosebit înainte de a pleca la culcare. Când avea lacrimi în ochi știam că de atunci nu o vom mai vedea toată iarna.

După o astfel de seară de adio, noaptea ce a urmat am fost trezită din nou de un țipăt puternic. Numai un singur țipăt a fost. Am sărit din pat și am deschis ușa înspăimântată. Zgomotul nu mai venea din camera alăturată. Am vrut să mă duc spre camera guvernantei mele, dar, zăpăcită cum eram, m-am dus spre camera mamei. Cum alergam cu picioarele goale pe scândurile lucioase ale coridorului, m-am împiedicat de un corp omenesc, lungit de-a curmezișul scândurilor, și am căzut peste el. Era mama, leșinată, în fața ușii camerei sale. Poate dacă ar fi fost prima dată când aflam despre aceste întâmplări aș fi țipat îngrozită. Dar, cum eram obiș-

nuită cu aceste lucruri, nu am zis nimic, mi-am înăbușit lacrimile cum am putut, ca să nu mă audă tata pe care îl bănuiam prin apropiere. Dar el se dusesese în biroul său. Mama zăcea pe podea, parcă ar fi fost moartă. Ziua începuse să mijească la ferestre. Am luat capul mamei în palme, încercînd s-o trezesc din leșin. Nu mi-a trebuit mult. Era lovită la ochi și gema.

Cînd s-a luminat mai mult în coridor, l-am descoperit și pe Costin ghemuit lingă ușă sub o draperie groasă de catifea. Auzise și el țipătul mamei și ieșise speriat ca și mine din camera lui. Adormise acolo, neputînd să-și învingă somnul. Deșteptîndu-l, a rămas încurcat văzîndu-mă.

— Tu ai țipat așa de tare? m-a întrebat el, gata să se supere.

— Nu eu, mama a țipat, i-am răspuns.

— Mama? De ce?

— A bătut-o tata.

El s-a ridicat repede și cînd a văzut-o pe mama jos, a început să plîngă. Atunci am început și eu să plîng. Mama ne-a luat în brațe și ne-a strîns la piept, uitîndu-și durerea. A trecut cu noi în dormitor, căutînd să ne liniștească cu blîndețe. Abia putea să vorbească de durere. Cînd a venit servitoarea la prînz, ne-a găsit pe toți trei adormiți în pat.

Tata n-a aflat nimic. La masă am mîncat singuri, numai eu cu Costin. Tata a apărut spre seară, cînd noi eram ocupați cu lecțiile. Nu știu cum putea tata să fie așa de bun cu noi, cînd o chinuia pe mama îngrozitor! Știu că suferea; asta se vedea pe figura lui veșnic tristă. Nu l-am văzut de multe ori zîmbind. Toată ziua era ocupat, poate într-adins căuta aceste preocupări, ca să-și uite suferințele lăuntrice.

CAPITOLUL II

AFACERILE TATII MERGEAU BINE, dar dacă le-ar fi slăbit din ochi o clipă, s-ar fi dus de rîpă.

Era o vreme de criză grozavă, oamenii nu mai aveau ce mîncea sau ce munci. Ziarele aduceau vești triste din Rusia, unde era revoluție, după ce armatele fuseseră înfrînte într-un război cu japonezii. Țăranii de acolo se răsculaseră și cereau pămîntul de la boieri. Auzeam pe tata spunînd că la Constanța a venit un vapor rusesc cu refugiați care cereau adăpost la noi. Desigur că nu înțelegeam nimic la vîrsta mea de opt ani. Dar simțeam cum mă durea în suflet auzind atîtea vești triste. Vedeam la oraș, ca și la țară, prin fereastra camerei mele, numai fețe mohorîte, oameni slabi, topiți, țărani oropșiți, copii sărmani și bolnavi, femei prăpădite.

De mila copiilor nu știam ce să fac. Le zvîrleam pe fereastră păpușile mele, crezînd că asta le va face bucurie. Copiii, mîhniți, le luau, se uitau la ele, apoi le lăsau în drum cu aceeași mină tristă. Nici un zîmbet nu se ivea pe fețele lor. N-aveau ce face cu ele, vroiau bani, sau pîine. Dar bani nu aveam nici eu. Nu ajunseseam să înțeleg valoarea banilor. Cît pentru pîine, da, îmi era ușor să iau din sufragerie bucățile rămase de la masa noastră și să le dau copiilor de afară. Dar nu zîmbeau nici atunci!... Luau pîinea și plecau tăcuți.

De multe ori am întrebat pe tata de ce sînt oamenii atît de triști și tata zîmbea fără să răspundă. Și zîmbetul lui era trist. Într-o zi cînd eram la țară, l-am întrebat pe Costin. El mi-a răspuns răstit și grăbit:

— „Oamenii ăștia de care ai tu milă, vor să ia pămîntul tatii!...“

De cînd m-am născut știam că toată averea tatii era numai pămîntul. Pămîntul era o idee fixă a noastră. Din el trăiam și pentru el trăiam. Ca să ni-l rîvnească cineva, ni

se părea o crimă. Noi aveam pentru pământ evlavie pe care o aveam pentru Dumnezeu. Tata nu era un arendaș venetic pripășit acolo de pe alte drumuri, era proprietar acolo din zece neamuri. Pentru pământ îi pulsa ultima picătură de sînge în vine. Cine-i dorea pământul, vroia să-i ia viața.

Eu credeam că toată lumea are pământ cum avea tata. Cînd mi-a spus Costin că toți țărani care vin în curtea noastră, nu au pământ, dar muncesc în dijmă la tata, m-am întristat. Oare de ce nu vor fi avînd pământ? mă întrebam singură. Credeam că tot pământul din jurul nostru este al țăranilor. Mai tîrziu am aflat că era al nostru și m-am cutremurat. Mă gîndeam cu răutate la tata, care întotdeauna era curat îmbrăcat, pe cînd țăranii plini de noroi, cu cămășile rupte, împingeau la coarnele plugului, flămînzii. Tata nu făcuse acest lucru, era gras, bine hrănit totdeauna. Dar era stăpînul! Ei și? Stăpîn cu forța, pe nedrept. Pământul trebuie să fie al acelor care-l muncesc!...

Ce crudă disperare m-a cuprins din ziua în care am aflat adevărul! Ședeam în pat și mi se părea că plapuma de pe mine era de pământ și că apăsă cu putere asupra mea ca să mă înăbușe. Săream tulburată din somn și bolboroseam vorbe neînțelese.

Nici la oraș, nici la țară nu am cunoscut lumea din jurul meu. Pe oamenii mari îi vedeam de departe, pe copii mai de aproape, care, după cum am spus, fugeau de mine. La nouă ani meditam singură asupra problemelor vieții, făcîndu-mi închipuiri fantastice care îmi prilejuiau visuri urîte. Năzuiam împărțirea pământului la țărani și mai doream să văd pe tata umblînd cu picioarele goale prin nămol, ca și țăranii din curtea lui.

Singurii oameni cu care am avut ocazia să stau de vorbă mai mult au fost Mituș și Toporan. Mituș a fost copilul unui rotar vecin cu noi la oraș, iar Toporan păzitorul de porci din satul nostru.

Acest Toporan era o figură ciudată de om. Înalt, slab și foarte palid. Ca toți țărani avea ochii vii, părul neîngrijit și lipit de frunte. Îl vedeam totdeauna trecînd pe lîngă fereastra mea cu un baț lung în mînă, alungîndu-și porcii care căutau să treacă prin curtea conacului. Vorba lui era seacă și îndîrjită. Mă împrietenisem cu el mai mult din ochi. Se oprea sub fereastra mea și cînta din fluier. Primea bucuros tot ce-i dădeam, fără să-mi mulțumească, cum făceau ceilalți. Numai cînd mîncă, i se mai odihnea fluierul. La vorbă era foarte zgîrcit, dar răspundea frumos la toate întrebările mele. Îmi plăcea că nu era slugă, nic și-și spunea gîndul întreg, cînd era de spus cîte ceva. Nu se aseamăna deloc cu ceilalți țărani. Toporan părea prea prost pentru că nu-și reținea înjurăturile față de mine. Dar cînd vorbea despre un om, îl descria uimitor. Știa întotdeauna să-și motiveze în mod sincer părerile, nu cum făceau ceilalți oameni care răspundeau la o întrebare, doar cu un da sau nu. Carte nu știa Toporan, dar ciudat era că știa unele lucruri mai bine decît mine, care pe vremea aceea citeam mult. Îl rugam să-mi povestească întîmplări din sat. Atunci dădea drumul la vrute și nevrute. De fiecare locuitor știa cîte ceva. Cînd pomenea numele cuiva, mi-arăta un porc din grămadă.

— Uite, vezi matale porcul ăla? Ăla bălanul cu pete pe el, al lui este.

Fiecare porc era pentru Toporan, cutare sau cutare om din sat.

Dacă se-ntîmpla ca unul din țărani de care vorbea, să nu aibă porc în grămadă, spunea:

— Ăla n-are porc. Dacă avea, ți-l arătam.

De la Toporan aflam multe știri, dar anapoda spuse. De pildă l-am întrebat odată ce știa despre Rusia. El a stat și s-a gîndit puțin:

— Nu știu nimic.

Dar tot el a revenit și a zis:

— Rusia?... Da, știu...

— Ce știi? Spune-mi...

N-a știut nimic. Doar a ridicat din umeri încurcat. După două zile, fără să-l întreb ceva a pomenit așa din senin:

— În Rusia e pîrjol mare!...

Dar numai atît a știut. Probabil că auzise între timp despre cele ce se petreceau în Rusia. Era, pare-mi-se, în anul o mie nouă sute cinci, sau șase.

Îmi plăcea sinceritatea lui Toporan, mai cu seamă cînd vorbea despre oamenii din sat. Îi înjura pe toți.

Avea șase copii și toți erau mititei. Copiii lui îi aduceau de mîncare și-i păzeau porcii cînd el se întindea la umbră sub pom. Nevastă-sa era foarte slabă și galbenă, ca și el, ca și copiii lor și era așa de posomorîtă încît îmi făcea teamă. Mi se părea totdeauna că plînge. Odată i-am dat niște bani și a zîmbit. De atunci îi dădeam mereu toți banii, pe care îi aveam la mine. Dar se vede treaba că tristețea ei era ecoul și al altor amărăciuni, fiindcă mai tîrziu lua banii fără să mai zîmbească. Am încercat de cîteva ori să o iscodesc ca să-i aflu cauza tristeții, dar ca și Toporan nu mi-a răspuns mare lucru. Tăcerea lor era greoaie și ciudată ca și vorba și mersul lor. N-am observat la Toporan nici o umbră de sentiment ales pentru femeia sau copiii lui. Ținea la ei cum ținea la animale. Toporan își bătea și el nevasta, chiar acolo în cîmp. Îi trîntea un pumn peste ceafă ca din senin. Ea se-ngheșuia la pămînt și dacă furia lui nu se potolea îi mai dădea o lovitură în spinare cu toată talpa opincii lui. Nevastă-sa se ridica repede, își lua copilul cel mai mic și fugea cu el pe cîmp. Toporan, de necaz, mai zvîrlea cu ciomagul după ea fără s-o nimerească. Pe urmă tot restul zilei femeia ședea la o depărtare de vreo cincizeci de pași sub alt pom alăptîndu-și copilul. Desigur că o bătea și acasă, fiindcă uneori o vedeam cu vînatăi în jurul ochilor.

Așa trăia menajul Toporan, era și la ei moda bătăii.

L-am văzut într-o zi foarte amărît pe Toporan, avea ochii roșii, se cunoșteau urmele de lacrimi pe obraji. Cînd l-am întrebat ce are, mi-a răspuns că i-a murit un copil. Tocmai era pe vremea aceea în județ o molimă care decima copiii țăranilor. Era foarte amărît și îndurerat. Dar tot așa era și atunci cînd o altă molimă ucidea vitele și-i răpusese singurul cal pe care îl avea.

Toate aceste ciudățenii ale lui Toporan nu le puteam înțelege. Cu cît îl cunoșteam mai mult, cu atît parcă se schimba ceva în mine. Prin el cunoșteam forma adevărată a lumii. Îmi părea rău cînd Toporan nu trecea pe sub fereastra mea; așteptam noutăți de la el. Dar cînd îi vedeam fața neagră de tristețe regretam că l-am dorit. Niciodată nu mi-a dat bună ziua. Dacă-l strigam se oprea, dacă nu, trecea mai departe, cîntînd din fluier sau îmboldind porcii. Cîmpul întins din fața ferestrei mele era o arenă în care se reprezenta spectacolul omenirii, scena vieții lui Toporan și a familiei lui.

Într-o zi am pierdut și prietenia lui. L-am oprit din drum și i-am dat o bucată de cozonac care-mi rămăsese din ziua trecută. Eram sigură că-i va face plăcere. S-a uitat la cozonac, învîrtindu-l în mîină, parcă neștiind din care parte să-l muște. După ce l-a mîncat, a scos limba și și-a lins firimiturile de pe mustățile ce-i atîrnau deasupra gurii.

— Ți-a plăcut, Toporane?

— Da, a răspuns el privind în jos — dar ăsta tot din grîu o fi făcut, de-i așa de dulce?

Atunci nu știu ce mi-a venit, în loc să-i răspund ce trebuia, l-am întrebat:

— Tu ai pămînt, Toporane?

El a tresărit cu o încruntare masivă a sprîncenelor. S-a uitat la mine fulgerător și a pornit fără să-mi răspundă ceva.

— Te-am întrebat dacă ai pămînt, Toporane?

— N-am!...

— Pentru ce nu ai?...

— L-a luat boierul pe tot.

Ultimele cuvinte le-a rostit foarte amărît. Priveam în urma lui cum se ducea ca un om bătut și înfrînt. Atunci mi-a trecut prin gînd să-i spun tatei ca să-i dea lui Toporan o bucată de pămînt. Curajul acesta mi-a lipsit, însă. Toporan n-a mai trecut pe sub fereastra mea mult timp. Cînd îl vedeam era totdeauna departe, de unde nu-l puteam chema. Pe urmă l-am dat uitării.

CAPITOLUL III

AL DOILEA PRIETEN AL MEU era la oraș și se numea Mituș, copilul unui rotar vecin cu curtea noastră.

Venea adesea la noi în casă, adus de fratele meu, cu care era de o vîrstă și tot așa de nebunatic ca și Costin. Cum învățau la aceeași școală amîndoi, era și firesc ca să fie nedespărțiți. Pe lîngă nebuniile pe care le făcea cu fratele meu, Mituș avea însă momente liniștite atunci cînd era alături cu mine. Vorbea calm, era corect în mișcări, căutînd să pară manierat. Avea părul blond, ochii albaștri și un nas cîrn, foarte simpat. Pe urmă mai avea altă gingășie: vorbea din vîrfurile limbii și cînd vroia să spună ceva mai repede se încurca stîrnind hohote de rîs. Îi jucau ochii în cap, iar fălcile lui grăsuțe erau totdeauna îmbujorate. Cînd venea de la școală, toată strada știa că a venit Mituș nebunul. Se bătea cu toți copiii lovindu-i cu ghiozdanul pe care-l răsucea de curea. Costin era partizanul lui. Nu știu cum se făcea că aveau amîndoi aceiași rivali. Cînd intrau în sufragerie la noi, aveau destul timp să discute în gura mare succesele obținute în bătăliile din stradă. Fiecare striga entuziasmat: „Ai văzut cum l-am lovit?” „Ai văzut cum i-am rupt chipiul?” Dar

fiecare avea grija să-și ascundă zgîrieturile și „pierderile” căpătate la bătălie.

Mituș avea și o fire de vîntură-lume. Orășelul nostru era prea mic pentru visurile lui de aventurier precoce. Mituș cerceta cu pasiune geografia. Cunoștea toate țările cu negri și sălbatici, toate mările, toate pădurile exotice, cu fiare uriașe. Numai lei, tigri, elefanți și alte animale sălbatice mișunau în visurile lui Mituș. Orășelul nostru nu-i oferea însă decît micile lupte „de-a haiducii” ori „steaua” de Crăciun, sau „moș ajunul”. Toate acestea erau pentru dînsul fleacuri. Lui îi trebuia un eveniment mult mai mare și mai aventuros. Acest eveniment sosi pe negîndite.

În orășelul nostru veni odată, într-o toamnă, un circ ambulant. Noutatea aceasta se răsîndi fulgerător, în oraș. Primii copii care o auziră la școală au fost fratele meu și Mituș. Seara, după terminarea lecțiilor, amîndoi erau prezenți în piața orașului, unde se instala arena circului. Pe Costin îl pasionau numai caii, pe Mituș tot ce văzuse acolo. Timp de două săptămîni au fost suspendate toate jocurile și bătăliile obișnuite. Se vorbea numai de circ și în fiecare seară amîndoi erau prezenți în piața în care se afla instalat. Toate cuvintele tehnice ale artiștilor le erau cunoscute și redade pe de rost. Pentru Costin erau mai grele escapadele, pentru Mituș mai ușoare. Costin nu putea să lipsească de acasă, celălalt nu se prea grăbea să ceară voie părinților săi. Pînă la miezul nopții se învîrtea ca un nebun în jurul arenei circului. Învățase toate cîntecele și trapurile cailor. Într-o zi i-am dat eu bani ca să intre, după cum spunea, la „galerie”. A fost o nenorocire pentru Mituș, gestul meu. De atunci a ținut-o numai într-un oftat. Mirajul circului îl amețise și-l stăpînea.

Ce-i puteam eu face lui Mituș? Nu puteam să-l ajut decît cu un oftat. Două săptămîni a zăcut într-o stare disperată și slăbise ca un om bolnav. După acest timp, într-o

duminică seară, circul a dat ultima reprezentație, reprezentația de adio. Mituș a venit în dimineața aceea foarte trist și slăbit. Roșeața din obraji i se dusese, ochii i se făcuseră aproape cenușii.

— Ce ai tu, Mituș? De ce ești trist?...

El nu mi-a răspuns la întrebările ce-i puneam. A lăsat privirea în jos, încă amărît și a oftat adînc.

— Te rog să-mi împrumuți încă cincisprezece bani, zise el cu vocea peltică.

— Ce faci cu ei, Mituș?

— Vreau să mă duc la reprezentația de adio.

I-am dat cincisprezece bani. De atunci, unde a fost și ce-a mai făcut nu se știe. A doua zi a venit tatăl său și ne-a întrebat, foarte îngrijorat:

— Mituș nu este la d-voastră?...

Era tocmai în timpul prînzului și stăteam la masă. Tata l-a invitat pe vecin să ia loc.

— Nu-i la noi, i-a răspuns el apoi.

— A dispărut de-aseară, azi dimineață nu l-am găsit în patul lui.

Mituș rămînea la noi să doarmă uneori, dar numai atunci cînd făcea cu Costin repetiții pentru „moș ajun“. În momentul cînd tatăl său spuse că nu l-a găsit dimineața în pat, am avut o presimțire stranie. Am bănuir imediat că Mituș fugise cu circul ambulant care trecuse prin orașul nostru.

— Tu nu știi nimic, Costine? a întrebat tata pe fratele meu.

— Nu.

Dar după cum spusese acest „nu“ am bănuir că știa adevărul. Atunci tata s-a ridicat și l-a luat de urechi.

— Să spui unde este Mituș!...

Nu a mai fost nevoie de a doua întrebare.

— A plecat cu circul, spunea că vrea să se facă „barist“.

Cu toate că nu dormise acasă, Mituș fusese de dimineață la școală, dar dispăruse în timpul recreației. Tatăl lui a plecat repede la poliție, ca să reclame cazul. Cu toată stăruința lui, timp de trei săptămîni, nu s-a auzit nimic de Mituș. Nu se știa în ce direcție plecase circul. După trei săptămîni s-a aflat că poposise într-un bîlci foarte îndepărtat.

Au trecut zile după zile, apoi cîteva săptămîni, pînă ce într-o dimineață, tot la recreație, cînd Costin se juca cu colegii lui în curtea școlii, au zărit printre uluci, în stradă, un copil care-i privea, foarte ciudat îmbrăcat. Avea un costum de marinar pe el și în cap o beretă cu moșul roșu.

Deodată unul dintre copii a strigat emoționat:

— Mituș!...

Mituș a intrat în curtea școlii salutînd militărește. Copiii s-au strîns în jurul lui și nu l-au mai slăbit cu întrebări de tot felul. El și-a suflecat mînele bluzei de marinar și și-a arătat mușchii.

— Sînt „barist“, a spus mîndru.

A povestit pe urmă copiilor toată aventura sa. Plecase cu circul și i-a mers bine, dar i se făcuse dor de acasă. A fugit într-o noapte, după reprezentație, cu un tren de marfă. În timpul povestirii și-a adus aminte de ceva și a început să plîngă.

— Unde-mi sînt cărțile? a întrebato el. Are să mă omoare tata cînd va vedea că vin fără ele.

De la gară venise drept la școală ca să-și ia cărțile pe care le lăsase în bancă în ziua plecării. Cărțile le adusese încă de atunci Costin.

A așteptat pînă ce s-a dat drumul copiilor la prînz și toată clasa lui l-a condus pînă în poarta noastră. Eram la fereastră cînd el a intrat cu toată ceata de copii în curte. Tatăl lui Mituș era acolo, potrivit o roată la un car. S-a uitat la copilul lui și nu l-a mai recunoscut. Ceilalți copii i-au

luat vorba mai înainte, strigînd: — „Iartă-l meştere, că n-are să mai facă“.

Mituş a îndreptat privirea spre fereastra mea şi s-a făcut că nu mă vede. Era radios. Eu nu mai puteam de bucurie că singurul meu prieten se reîntorsese.

Tatăl său a ridicat ochelarii pe frunte şi după ce s-a frecat la ochi cu amîndouă mîinile, şi-a recunoscut copilul.

— Mituş! a strigat emoţionat, cuprinzîndu-l cu braţele, plîngînd. — Unde ai fost, diavole?...

Copiii ceilalţi băteau din palme bucuroşi. Nu pot să uit moşul roşu de la bereta lui Mituş; era umflat cît pumnul meu. De pedeapsă nu a mai fost vorba atunci. De bucurie, tatăl său a trimis ucenicul de a cumpărat bomboane, pe care le-a împărţit la toţi camarazii lui Mituş.

În ziua aceea a fost sărbătoare la vecinii noştri. Abia după trei zile a venit rîndul pedepsei cuvenite. Mituş a mîncat o bătaie, cu frînghia udă. La noi acasă nu a mai avut trecere de atunci. Tata i-a interzis lui Costin de a mai fi prieten cu el. Astfel că nici de prietenia lui Mituş nu am avut parte.

CAPITOLUL IV

SE PETRECU ÎN TIMPUL ACELA un eveniment uluitor şi sîngeros: revoltele ţărăneşti de la 1907.

Aveam atunci zece ani şi-mi dădeam seama destul de bine de cele ce se petreceau în jurul meu. În primăvara aceea mama era acasă şi cu ocazia aceasta ne-am dus la ţară mai devreme ca de obicei. Trăgeam cu urechea la tot ce discutau părinţii mei. În primăvara aceea tata a fost cu totul alt om faţă de mama. Nici un ţipăt de durere nu ne-a mai trezit din somn. Evenimentele îl făcuseră să uite orice supărare de alt soi. Mama însă tremura de frica ţăranilor.

— M-am purtat bine cu ei, spunea tata cînd vroia s-o încurajeze. — Nu cred că-mi vor face vreun rău. Numai dacă am pleca de-aici, ar distruge.

Doar Costin nu voia să audă de revolte, alerga mai departe nebunește pe cîmp și nu se-ntorcea din pădure decît spre seară. Eu ședeam la fereastră și priveam atentă pe fiecare țaran care trecea prin curte. Aveam două ferestre la camera mea, una spre curte și alta spre cîmp. Toți oamenii mi se păreau mai întunecați și mai învrăjbiți, gata de ceartă cu oricine. Toporan dispăruse, nimeni nu-i mai știa de urmă. Doar pe nevastă-sa o vedeam în fiecare zi, trecînd pe cîmp, ducînd un copil în brațe și altul de mînă. Pare-mi-se că mai era și însărcinată. Mergea cu capul în pămînt, îngreunată de atîta povară. I-am bătut în geam de vreo cîteva ori, dar nu m-a auzit. Vroiam să-i dau cîte ceva, ca de obicei, și s-o întreb ce s-a făcut Toporan.

Simțeam furtuna apropiindu-se și de satul nostru. Costin nu mai avea voie să iasă pe cîmp dintr-o zi cînd vreo cîtiva țărani îl loviseră pe ascuns cu pietre, iar mama ședea numai în pat fiind bolnavă. Dar tata era liniștit și încrezător. Privea toată ziua pe deasupra satului, parcă aștepta să sosească cineva. Țăranii dăduseră semnalul de revoltă, nu ieșiseră la cîmp ca în toți ceilalți ani. Tata a chemat vreo cîtiva și i-a întrebat pentru ce nu vor să înceapă munca, au răspuns, posomorîți:

— Să ne mai gîndim, boierule...

— Spuneți-mi ce vreți?... i-a întrebat din nou tata.

— Nu vă spunem nimic, să ne mai gîndim.

Se zvonise că din celelalte sate boierii erau alungați, iar țăranii luau pămîntul pentru ei. Așteptau poate să se-ntîmple și cu noi la fel. Cînd au plecat din curtea noastră, tata le-a mai spus:

— Gîndiți-vă, dar nu întîrziați, trece vremea degeaba.

Unul dintre țărani s-a întors și i-a răspuns mai îndrăzneț:

— Tot aia are să fie și de-om începe și de n-om începe. . .

Zilnic, de dimineață pînă-n seară, sătenii ședeau în mijlocul drumului, în ploaia care cădea mărunță și rece. Ce așteptau, nici ei nu știau. Se mutau din loc în loc, mohoriți, uzi de apă, înotînd prin noroi, sau se chirceau pe sub streșinile caselor. Tata îi vedea, dar nu le mai spunea nimic. Aștepta și el să-i vadă ce vor face. A vrut de cîteva ori să meargă la ei să încerce o înțelegere, dar nu s-a dus. Primarul satului venea mereu la tata, noaptea, pe ascuns, să-i comunice tot ce se mai vorbea prin sat. Primarul îndemna pe tata să telefoneze la prefectura județului, ca să mărească numărul jandarmilor din sat.

„Pentru ce?” întrebă tata, „oamenii sînt tot așa de liniștiți ca întotdeauna”.

Avea dreptate tata. Oamenii nu munceau, dar nu făceau nici o stricăciune, nu se revoltau, ședeau liniștiți. Din alte sate veneau vești triste. Poate că țăranii noștri așteptau momentul. Un gest greșit al tatei și ar fi izbucnit explozia! Nu vroia să ne trimită pe noi la oraș, tocmai ca să nu se creadă în sat că tata s-ar teme, sau se pregătea pentru ceva. Nici la oraș nu am fi fost în mare siguranță. Și acolo erau oameni nemulțumiți. . . La țară, cel puțin, eram sub ochii tatei. Casa noastră era ca o fortăreață pe care țăranii o atacau din toate părțile, doar cu ochii. Un vecin care ținea în arendă moșia unui general, venea și el în fiecare zi la noi. Era un om pe care țăranii îl urau, pentru apucăturile lui de avar. Crîcneau puțin cînd îl vedeau venind. Se adunau pe cîmp și vociferau aproape de fereastra mea pînă cînd pleca vecinul. Atunci tăceau, nici unul nu-și scotea căciula.

Era ceva care pe mine mă chinuia, iar pe tata îl îngîndura tot mai mult.

Dar ce se putea face? Vedeam toate de la fereastra mea. Cîmpul era întins, întins pînă la nesfîrșit. Oamenii umblau pe el agitați, îl pătrundeau cu privirea, vociferau, gesticulau

și uneori cite un țăran făcea măsurătoare cu pasul, parcă ar fi vrut să știe cât este de mare pământul și cât i s-ar fi cuvenit lui în caz de împărțeală.

La început nu știam ce vroiau să facă, erau prea departe și nu le auzeam vorbele. Dar de la o zi la alta țăranii veneau tot mai aproape de fereastra mea. Atunci am început să prind crîmpeie din discuțiile lor. Vroiau să ia pământul tatei! M-am îngrozit. Cele mai urîte vorbe le spuneau despre mama și tata. Nici fratele meu nu era cruțat. Doar despre mine nu am auzit nimic. Înmărmurită, ședeam ascunsă după perdeaua mare de pluș de la fereastră și priveam printr-o crăpătură. Vedeam tot și auzeam tot ce se vorbea. Aveam o părere vagă despre pământ și despre rostul lui. Nu știam pentru ce oamenii îl doreau așa de mult și de ce tata îl stăpînea cu aceeași patimă. Dacă ar fi fost după mintea mea, ieșeam afară și strigam oamenilor să-și ia fiecare cât pământ vroia. Visam chiar o împărțeală făcută de mine. Țăranilor bătrîni le-aș fi dat pământul din spatele conacului, la cei tineri pe cel mai îndepărtat. Numai lui Toporan îi rezervasem pământul din fața ferestrei mele.

Acesta era visul meu, numai al meu. Țăranii însă se înverșunau tot mai mult din cauza tăcerii tatei, și tot mai mulți se adunau sub fereastra mea, scoțînd țipete, și certîndu-se între ei. Nu mai era nevoie să-mi lungesc urechile ca să aud ce vorbeau. Dimineața, cînd încă nu se lumina bine de ziuă apăreau, luptîndu-se cu noroiul de primăvară, tremurînd chirciți în cojoacele lor peticite, scuipeînd zgomotos sau tușînd din cauza tutunului. Atunci mă sculam din pat numai în cămașă și alergam la fereastră. Vedeam mutrele lor întunecate, înfundate pînă la urechi în căciuli. Mi se părea că văd niște fantome sau vrăjitoare urîte din cărțile mele de basme. Mereu îmi puneam întrebarea: „Ce este de făcut?” Vroiam să soluționez eu această problemă pe care nu o înțelegeam, dar care într-alte locuri provocase vărsări de

sînge și pîrjol. Vroiam să mă duc la tata să-l rog să dea pămînt țăranilor.

Într-o dimineață, mai devreme ca oricînd, am auzit o voce ascuțită de femeie sub fereastra mea, o voce cunoscută. Era prea întuneric și nu-i puteam desluși figura. N-am recunoscut în vocea ei pe vreuna din curte, singurele femei pe care le cunoșteam. Femeia striga învrăjbită de tînjeala în care căzuseră țăranii.

— Ce stați, mă? răcnea ea. — Nu vă e vouă rușine, oameni în toată firea? Așteptați să vă dea boierul pămîntul de bună voie? Asta așteptați?...

Gura femeii mergea așa fără oprire. Țăranii nu scoteau o vorbă, ascultau tăcuți dojenile ei. Dar unul spuse după un timp:

— Are dreptate muierea!

Recunoscui vocea lui Toporan, porcarul satului. Printr-o fulgerare a minții mele înțelesei că femeia care vorbise pînă atunci era nevasta lui. Dar cum se făcea că femeia aceea tăcută și chinuită să vorbească cu atîta îndîrjire? Apăruse Toporan.

În dimineața aceea vorbele lor erau mai aspre și mai hotărîtoare. Dar din cîte vorbeau nimic nu era de înțeles. Unii spuneau că ar fi bine să se ducă la judecătorie și să ceară judecătorului să meargă cu ei la tata pentru împărțeala pămîntului. Alții vroiau să meargă la prefectura de județ. Dar cei mai mulți nu vroiau nici una nici alta.

— Ce prefectură! Ce judecătorie! striga Toporan mai învrăjbit. — Parcă nu s-au dus alții și i-au oprit acolo. O să ne deznoade și pe noi cu bătaia cînd ne-or prinde! N-am fost eu cu alții și am văzut? Care cum venea, se puneau cu cio-magul pe el. Pămînt? Na-vă pămînt! Le-au dat la toți cîte-o gură de pămînt în dosu bisericii. Pămîntul să ni-l dea boierul!

— Dacă nu ni-l dă, mă, Toporane?... întrebă altul.

— L-om lua și noi, că doar avem mâini...

Se făcu din nou tăcere. Frica de bătaie îi mai potolise puțin. E drept că în satul nostru jandarmii băteau îngrozitor pe țărani pentru lucru de nimic. Aproape în fiecare zi veneau țăranii la tata să se plîngă. Erau unii plini de sînge și vînatăi. Tata era un om bun, dar cu toată bunătatea lui nu spunea jandarmilor să înceteze cu bătaia. Mai bine dădea el țărănilor un mic ajutor, ca să-i împace. Nu am înțeles niciodată pentru ce tata nu se ducea la jandarmerie să protesteze.

Nevasta lui Toporan strigă după o pauză:

— Bărbați în toată firea sînteți voi? Vai de capul vostru!

Se făcu din nou mișcare printre țăranii adunați acolo și gălăgia reîncepu. Se luminase de ziuă și-i vedeam pe toți. Nevasta lui Toporan umbla de colo pînă colo, neastîmpărată. Purta o fustă largă, neagră și un cojoc fără mîneci. Capul și-l avea acoperit cu un tulpăn negru. Vorbea aprinsă:

— Măi proștilor! Ce mai așteptați? Ce mai stați pe gînduri? Trece timpul de arat și-o să vă apuce toamna cu grîul necopt pe cîmp. Nu vedeți că au dat muguri la pom? Haideți odată că vorbiți cu boierul să vă dea pămîntul, că doar n-o să-l are singur...

Aceste vorbe i-au convins definitiv. Grija lor mare era că trece vremea aratului. Al oricui ar fi fost pămîntul, dar nearat nu putea să rămîină.

— Haideți mă, zise un bătrîn — am ajuns să ne poarte muierile de grijă. Haideți la boier să vorbim cu el.

Porniră toți. Erau mulți cum nici nu-mi închipuiam. Atunci a fost ultima oară cînd i-am mai văzut sub fereastra mea. Cei din față erau mai semeți, cei din urmă erau triști, aduși de spinare și cu mîinile înfundate în mînecele cojoacelor. Mergeau greu, trăgînd cu putere picioarele înfipte în pămîntul noroios din cîmp.

Parcă i-ar fi atras pămîntul spre el.

CAPITOLUL V

PENTRU CE POVESTESC toate acestea? O spovedanie se va numi această înşiruire plictisitoare de evenimente. Vreau să mă spovedesc unui preot, sau unui avocat. Pentru femeia de azi, avocatul este mai necesar decît un preot. Miile de divorţuri ce se perindă în faţa tribunalelor poartă în ele germenul discordiei matrimoniale. Pentru ce pomenesc de asemenea lucruri, cînd încă nu este nevoie? E vorba de viaţa mea, de adolescenţa mea. Pe urmă voi povesti de căsătoria mea. După căsătorie a venit un divorţ, o moarte... Bestialitatea umană!... Ar fi mai bine spus: Umanitatea bestială!... De o mie de ori ar fi mai bine. Să fie fericiţi toţi acei care condamnă sufletul femeii. Pentru fericirea lor dau şi eu viaţa mea.

În seara aceea eram în salon. De dimineaţă nu-mi dăduseră voie să ascult discuţia dintre tata şi ţărani. După plecarea răzvrătiţilor de sub fereastră mea am auzit închizîndu-se cu zgomot mai multe uşi, pe urmă în sufragerie m-am întîlnit cu guvernanta care era foarte speriată.

— Înapoi în cameră! strigă ea. Domnul nu vă dă voie să ieşiţi tocmai acum.

Tata, în acelaşi timp striga către mama:

— Matilda, ia copiii în camera ta.

Alte uşi trîntite cu grabă, pe urmă tăcere. Mama nu apăruse de fel. Şedea în camera ei aproape leşinată. Guvernanta m-a luat de mîină şi m-a tras în odaia fratelui meu pe care l-am găsit foarte agitat că nu putea să-şi încarce puşca la iuţeală. Era aceeaşi puşcă mică pe care i-o adusese mama de la Paris.

— Ce faci cu puşca? l-am întrebat eu, ştiind că nu mai avea voie să umble cu ea.

— Vreau să împuşc ţăranii!...

Guvernanta a încercat să-l oprească de-a ieși din cameră. Dar a lovit-o cu picioarele, furios. La urmă tot a ieșit. Ne așteptam la lucruri grozave și tremuram amîndouă îngrozite, cînd am auzit dincolo de ușa care nu se închisese bine, două palme zdravene aplicate pe obrajii lui Costin. Mama a apărut cu el de urechi. Am fost nevoită să rîd cu hohote de situația caraghioasă în care se afla voinicosul meu frățior.

Mama, foarte palidă, s-a așezat lîngă noi. Nu știam pentru ce atîta spaimă. Eu nu știam însă că în ziua trecută au fost rase pînă la pămînt toate hambarele pline cu cereale la o moșie vecină și că ni se putea întîmpla și nouă la fel. Proprietarul moșiei scăpase cu viață și se refugiase, noaptea trecută, chiar în casă la noi. De asemenea nu aflasem că un alt proprietar nici nu avusese timp să fugă și-l ucisese răranii după ce-l chinuiseră două zile.

De afară, din curte, ajungea pînă la noi un murmur nedeslușit de glasuri. Țăranii vorbeau cu tata. După două ore nu se mai auzea nimic, rămăsese casa într-o liniște impresionantă. Nu mai auzeam nici vocea tatei, nici murmurul țăranilor.

Mama a deschis ușa și s-a uitat pe coridor. Pe urmă a făcut doi pași mai departe, semn că nu era nici un pericol. Ușa s-a închis în urma ei. După zece minute s-a reîntors liniștită. Țăranii plecaseră. Nu știu ce aranjase tata cu ei, dar nu mai erau în curte. Ne-am împrăștiat fiecare prin camerele noastre. Cîmpul era cenușiu și gol.

Tata nu a luat masa cu noi. După masă m-am dus din nou la fereastra mea. Mă obișnuisem cu evenimentele acelea și nu-mi plăcea de fel tăcerea cîmpiei. Fereastra era singura mea legătură cu lumea de afară.

Restul din casă nu mă interesa. Țăranii îmi plăceau, erau uniformi. Purtau aceleași haine, aveau obraji supti și chinuiți, mustățile mari și neregulate, sprîncenele stufoase, erau

totdeauna nebărbieriți. Cînd rîdeau căscau gura cît puteau și li se însenina toată fața.

Obosită, am adormit la fereastră pînă-n seară cînd a venit guvernanta și m-a sculat. Mi-a spus că avem musafiri și că trebuie să îmbrac o rochie curată ca să pot apare în fața lor.

În salon, după masa de seară am văzut musafirii care luaseră masa cu tata în birou. Erau trei domni. Un arendaș grec, vecinul nostru din apropiere, gras și negricios, cu mustața subțire și ochii mici. Îl mai văzusem într-o iarnă la oraș, înfășurat într-o șubă mare, la poarta noastră. Părea un om rău. Al doilea musafir era un domn spîn cu părul spălăcit și ochii cenușii. Nu avea nici o vîrstă. Înalt, slab și vorbea atît de repede încît cred că nimeni nu înțelegea toate vorbele lui. Nu-mi aduc aminte numele lor, dar știu că mi-au fost nesuferiți amîndoi. Amîndoi se-ntreceau în jelanii și erau revoltați de faptele țăranilor, de frica căroră fugiseră la noi. Rugau în gura mare pe tata ca să ceară ajutor cît mai grabnic de la prefectura județului. Atunci am aflat pentru prima dată că tata era deputat.

Tata era alesul lor și trebuia să-i apere, dar cred că nici el nu-i putea suferi pe acei doi domni. Spînului i se distrusese averea, dar grecului nu; el mai putea să zîmbească uneori, avînd speranță că soția lui fiind fata primarului, țăranii nu vor îndrăzni să le facă ceva. Era arendaș. Totuși, nu isprăvea de insultat țăranii, întrecîndu-se cu celălalt să găsească modalități pentru pedepsirea răzvrătiților.

Am spus că erau trei domni în vizită la tata. Am lăsat la urmă pe domnul Comănescu. A fost un om care a avut asupra vieții mele, de atunci încolo, o influență covârșitoare. Pot spune că toate cunoștințele mele, tot binele și tot răul întîmpinat le datoresc acelui om. A apărut la cea mai fragedă vîrstă a mea, cînd lumea o cunoșteam privind pe o fereastră, vara o cîmpie vastă fără sfîrșit, iarna prietenia

mea cu Mituș, copilul aventurier de la oraș. Nicolae Comănescu era o namilă de om, uriaș, cu un cap mare, cu o barbă tot mare, aproape albă, despărțită în două. Totul era mare la el, nasul, ochii, gura, urechile, palmele, inelele din degete. Mai tirziu am văzut că și bunătatea îi era tot așa de mare. Ce căuta el alături de grecul acela și de spînul plîngăreț, sau chiar de tata? Cînd a dat mîna cu mine m-a cuprins spaima de mărimea lui. Dar imediat am surprins sub sprîncenele-i stufoase o privire frumoasă care m-a schimbat imediat. Atunci am simțit că-mi era drag.

Eram pe vremea aceea o copilă plăpîndă, nedezvoltată, nici măcar pentru vîrsta pe care o aveam. Poate pentru aceste lipsuri m-a îndrăgit acel uriaș. Știu de-atunci că Nicolae Comănescu nu trăia decît pentru apărarea celor slabi. Venise într-adins, știa că la tatăl meu se punea la cale pedepsirea țăranilor.

Cei din jurul lui vorbeau cu sfială, el tăcea, sau spunea: „Să ne mai gîndim“.

Moșia lui Comănescu era foarte mare, ca și neamul Comăneștilor. Boier de viță veche, el trecea drept cel mai bogat om din județ. Nu avea arendași, dădea pămîntul țăranilor fără intermediarii care să le speculeze munca. De aceea pe moșia lui nu era nici un semn de revoltă. Comănescu venise invitat de tata ca să-și dea o părere despre cele ce aveau de făcut. Cînd ceilalți au cerut arestarea țăranilor, el a strigat, ieșit din fire:

— Nu mai dijmuiți atît de mult oamenii! Lăsați țăranilor puțința de a cîștiga ceva din munca lor.

Ceilalți s-au supărat. Dar el s-a ridicat și le-a mai spus:

— Eu nu-mi iau nici o răspundere dacă nu veți potoli pe țărani, nici cu armata. Gîndiți-vă: dacă oamenii aceștia s-au răsculat, după ce au suferit atît de mult, nu pot fi domoliți ușor. Va veni armata, va ucide o parte dintre ei, dar după ce va pleca armata rămîneți cu ceilalți. Noi nu am

împins la plug niciodată, nu cunoaștem munca cîmpului. Eu cred că mai mult drept să stăpînească pămîntul au țărani, decît noi care ne numim proprietari.

Exact ceea ce gîndeam și eu! Din seara aceea știam ce luptă mă așteaptă în viitor. Tîrziu am adormit cu figura uriașă a lui Comănescu în vis. Personalitatea lui mă subjugase. A fost omul care mi-a definit sufletul meu răzlețit și nepriceput. El m-a convins că gîndurile mele erau bune. Îl știam în apropiere de mine și a doua zi aveam să-l revăd.

A doua zi de dimineață, desigur. Dar cînd m-am deșteptat am văzut ceva îngrozitor. În fundul cîmpiei, unde credeam că nu există decît pămînt și cer, am zărit o flacără uriașă de foc și o imensitate de fum negru. Ardeau hambarele grecului care era musafirul nostru. Am alergat să văd ce se petrecea la noi în casă. Am auzit urlete înfricoșătoare în salon. Grecul ședea pe un scaun plîngînd și smulgîndu-și părul. Ceilalți, în picioare în jurul lui, căutau să-l încurajeze. Doar Nicolae Comănescu privea liniștit pe fereastră. Ținea luleaua în gură și mîinile înfundate în buzunare. Cînd am văzut bine spectacolul acela, am început să plîng și eu. Comănescu m-a luat lîngă el, îngrijorat.

— Liniștește-te, domnule, spuse Comănescu supărat — ai speriat copiii!...

Atunci grecul a început să plîngă mai încet. Gemea îndurerat și murmura cuvinte grecești. Plictisit, Comănescu m-a luat de mîină și ne-am dus în biroul tatei și acolo, tremurînd, am îndrăznit să-i spun că-mi era frică.

— Să n-ai nici o teamă, sînt eu și tatăl tău aici.

Aveam mai multă încredere în el decît în tata. Cîțiva oameni trimiși să iscodească țărani din sat s-au întors cu o veste care, pentru mine mai mult, a fost senzațională: toată isprava din satul vecin era a țărănilor conduși de Toporan. Cum se făcea că omul acela, Toporan, pe care nimeni nu-l punea să facă o treabă mai bună decît aceea de a păzi porcii,

să fi fost de data asta cap de instigație? Era considerat om de nimic și luat în rîs de toată lumea. Mai tîrziu am înțeles rostul adevărat al lucrurilor, am aflat fără prea multă bătaie de cap, de ce Toporan îndemna țăranii să dea foc averilor boierești. Toporan era printre țăranii săraci lipiți pămîntului, nu avea ce pierde, dacă trăia sau murea. Copiii lui erau cei mai goi din sat, femeia lui cea mai necăjită, iar el ajunsese porcar ca să poată scoate cîtiva saci de mălai pe an pentru hrana copiilor. Nu avea nici o palmă de pămînt, nici măcar un bordei, dormea cu nevasta și copiii la un țăran mai înstărit, care-i dăduse loc de dormit într-un hambar gol, alături de păsări și de vite, la un loc cu porcii pe care-i păzea ziua.

Ce-avea de pierdut Toporan? El era pălmaș, toată averea lui erau cele două brațe cu care muncea. Dar pălmași în sat erau mulți. Aproape jumătate satul se compunea din oameni care nu aveau altă avere decît un bordei dărăpănat. În băutura lor nu era nici pasăre, nici vită, nici unealtă de muncă. Cînd plecau la cîmp, nu rămîneau în sat decît sărăcia și pustiul. Deci nu le-a fost prea greu să se hotărască a da foc averilor boierești, boieri care făceau averi speculînd brațele lor nenorocite. După ei potopul. Ei și? Toporan a păzit porcii anii de zile lîngă casa noastră, a suferit în văzul nostru, nu s-a plîns nimănui, dar toată lumea știa că-i moare în fiecare vară cîte un copil din cauza mizeriei, nimeni nu l-a ajutat, a lăsat să fiarbă în el setea de răzbunare. Țăranii erau siguri că vor fi uciși dacă vine armata. Moartea pentru ei era o salvare. Așa era și părerea lui Comănescu. Cînd a auzit că Toporan a dat foc la averea grecului, a spus:

— Îl cunosc pe Toporan, a fost și la mine vreo doi ani. Era un om de ispravă!...

— Și eu tot așa l-am cunoscut! a strigat tata.

M-a uimit liniștea cu care vorbea Comănescu.

— Dar la d-ta nu se-ntîmplă nimic, acum? l-am întrebat eu, curioasă.

— Nu, la mine țăranii au început munca de mult și sînt liniștiți.

Un argat refuză să meargă în căutarea lui Toporan. Pe rînd refuzară toți oamenii din curte să primească însărcinarea aceasta. Dar ce era de făcut? Mai tîrziu rebelii ar fi ațîțat toate satele. Dincolo de cîmpia noastră, spre satul grecului care plîngea lîngă noi, norii de fum se ridicau tot mai mari și mai negri.

— Ce facem? întrebă tata pe grec.

— Să vină armata, spuse el înfuriat — să împuște cîtiva țărani!...

Nicolae Comănescu se întunecă auzind dorința grecului.

— Ce are armata de făcut aici? întrebă el.

— Să-i împuște!

— Dar pe urmă cu cine mai lucrezi cîmpul?...

Întrebarea rămase fără răspuns. Comănescu roti privirea cu o hotărîre în gînd.

— Să mi se aducă imediat calul! porunci el unui servitor. — Mă duc eu în satul vecin!...

Rămaserăm îngroziți de hotărîrea lui. Dar nu mult timp, căci mama apăru speriată pe ușă, strigînd:

— Vin țăranii!...

Tata ieși repede pe terasă. După el porni și Comănescu, ceilalți doi domni rămaseră lîngă noi. Mă dusei la fereastră. Peste cîmp o mulțime de țărani veneau alergînd, înotînd prin noroi, sărind peste băltoace, alunecînd pe pămîntul ud. Niciodată nu văzusem o masă atît de mare de oameni. Fiecare avea cîte ceva în mîini: uluci, pari, coase, seceri, lopeți, hîrlețe. Era un vuiet care sporea tot mai mult, apropiindu-se. Țăranii erau amețiți de băutură. Devastaseră toate cîrciumile din drumul lor.

Grecul făcu gestul cu mîna spre buzunarul de la spate unde avea revolverul, dar nu-l scoase. Comănescu se-ntoarse spre noi și ne spuse:

— Stați liniștiți!...

Mama ședea cu Costin pe pat, îngrozită. Eu nu m-am mișcat de la fereastră. Țăranii se apropiaseră mult, îi vedeam bine. Toporan era în fruntea lor. Dar greu l-am recunoscut. Nu mai era Toporan acela care trecea spre pădure cu porcii pe sub fereastra mea. Era mai înalt, semeț, fără haină pe el, doar cu cămașa murdară de pămînt. Cu pieptul desfăcut și mînele sumese, parcă ar fi venit de la o muncă grea. Privirea lui Toporan era sălbatică. Ceilalți țărani erau la fel. Dar în față erau o mulțime de femei, care făceau gălăgia cea mai mare. Păreau un roi de albine năvălitoare. Oamenii aceia nu mai vedeau nimic înaintea ochilor. Au trecut peste grădina din fața conacului, devastînd-o fără milă. Cînd au ajuns lîngă scările casei, s-au oprit, urlînd și mai tare. Tata și Comănescu ședeau mai departe pe terasă.

— Toporane! Ce-nseamnă asta? a strigat Comănescu.

Atunci am observat și eu, ca și ceilalți, ceva interesant: Toporan nu era beat, se prefăcea. Văzînd pe Comănescu, pe care nu se aștepta să-l întâlnească la noi, a încercat să pară amețit de băutură. A vrut să spună ceva, dar nevastă-sa i-a luat-o înainte. Ea era beată.

— Ce vrei, boierule? Am venit să ne dați pămîntul. Nouă să ne dați pămînt și vă lăsăm în pace... auziți?...

Ceilalți au urlat după ea:

— Pămînt! Pămînt!...

— Așa, veniți să vă dea pămînt?

Toporan prinzînd curaj, a venit mai în față:

— Dar cum? Nu ne-am rugat destul de boier!...

Nu era nici urmă de beție la el. În schimb femeile urlau ca nebunele.

— Tăceți odată! a strigat Comănescu puternic.

Toți au tăcut, înghesuindu-se în jurul lui Toporan. Speranța lor era el. Atunci am văzut pe Toporan, altfel decât era un țăran. A ridicat capul înfruntînd toate privirile și a strigat cu aceeași voce:

— Ce vrei, boierule? Ce zbieri așa la noi?... Nu înțelegi că am venit pentru pămînt?...

Tata s-a apropiat de marginea terasei și privind crunt spre Toporan, l-a întrebat:

— Măi Toporane, spune drept, numai pentru pămînt ați venit aici?...

Toporan a privit în jos îndurerat:

— Să ne bată Dumnezeu, boierule, dacă mai vrem altceva. Dă-ne pămînt, atît!...

Ceilalți țărani au început să răcnească.

— Dă-ne, boierule, pămîntul!...

Tata a privit spre Comănescu, întrebător. Celălalt a ridicat din umeri nedumerit. Tata s-a întors din nou spre țărani și le-a spus:

— Pămîntul nu pot să vi-l dau, din el trăiesc și eu ca și voi. Dar să facem altceva: vă dau sămînță, unelte și vitele pe care le am. Vreți așa?...

Țăranii tăcură.

— Răspundeți la ce vă întrebă dumnealui, zise Comănescu.

Se mișcă un țăran mai bătrîn. Privi spre Nicolae Comănescu cu o față așa de îndurerată, încît la început am crezut că plînge.

— O fi bine ce spune boierul Ionică, dar despre partea împărțelii nu pomeneste nimic dumnealui, zise bătrînul învîrtind căciula de zor în mîini.

— Cum despre partea împărțelii? întrebă tata.

— Păi, da, rodul. Cu noi cum rămîne la urmă?...

— Tăiem pe din două.

— Adică tot ca mai înainte? Numai că nu punem noi sămînța și vitele.

— Așa este, zise tata, dar după cinci ani fiecare din dumneavoastră rămîne stăpîn pe jumătate din pămînt.

— Rămîne bun stăpîn?

— Bun stăpîn, fără nici o plată.

Bătrînul se-ntoarse către ceilalți, mai înveselit.

— Auziți voi ce spune boierul?

Alt țaran ieși din gloată.

— Boierul zice bine, să-i dăruiască Dumnezeu sănătate, dar, vorba este, se ține boierul de ce spuse?...

— Eu mă țin de vorbă, răspunse tata zîmbind — facem contract. D. Comănescu este de față, tot așa a făcut și dînsul. Dar voi sînteți oameni de treabă?...

— Cum să nu fim boierule! strigară cîțiva țărani mai tineri.

— Dar foc de ce ați dat la boierul vecin?

— N-am dat noi, boierule.

— Cine a dat?

— Oamenii din sat de-~~a~~colo.

— Voi n-ați fost cu ei?

— N-am fost.

— Nici Toporan? Ne-a spus un om că Toporan a fost. Țăranii se încurcară.

— Poate că el o fi fost, de, știm noi! Noi ne-am întîlnit cu el cînd veneam încoace.

Tocmai atunci s-a băgat de seamă că Toporan dispăruse din mulțimea de țărani cu care venise. Parcă-l înghițise pămîntul. Nimeni nu l-a văzut cînd plecase din fața scării. Nici eu, deși am fost mai mult cu ochii la el.

— Duceți-vă acasă și mâine dimineață veniți aici ca să facem contractul. Domnul Comănescu nu pleacă, rămîne aici.

— Să trăiești, boierule!...

Țăranii au plecat. Spre seară am auzit goarnea militară. Sosise armata. Cînd m-au sculat a doua zi de dimineață nu mai era nici un soldat în satul nostru. Dintre musafiri rămăsese doar Comănescu.

Pe la prînz se terminase cu formalitățile contractului, toți țăranii erau adunați în curtea noastră și pe cîmp, mulțumiți că nu se-ntîmplase nenorocirea. Într-o clipă toate gurile au amuțit, se auzea prima bubuitură de tun în satul vecin. Armata bombarda casele răzvrătiților.

— Nebunie! a strigat Comănescu.

Toți oamenii îngălbeniseră de frică. Nu a trecut mult și am văzut țărani vecini pe cîmp, fugăriți de soldați călări. După bombardare armata șarja satul. Vaietele țăranilor ajungeau pînă la noi.

Se aplica metoda arendașului vecin.

Comănescu încălecă repede pe un cal.

— Ce vrei să faci? l-a întrebat tata.

— Mă duc să opresc măcelul.

— N-ai să poți. Te vor aresta.

— Mai bine să mă omoare, decît să văd această nelegiuire.

Calul lui a pornit glonț pe cîmpie. Abia plecase Comănescu, cînd ne-am pomenit cu niște țipete de femeie. Din-spre spatele conacului venea nevasta lui Toporan văitîndu-se cît o ținea gura.

— Aoleo! omul meu și-a făcut singur seama!...

— Cum femeie? au întrebat-o oamenii.

— În pădure, s-a spînzurat.

Bietul Toporan! Știa ce-l așteaptă.

CAPITOLUL VI

RĂSCOALA ȚĂRANILOR a fost primul meu contact cu viața. Pentru mine, pînă atunci nu fusese nici bine, nici rău. Nu puteam să deosebesc aceste două noțiuni. Viața mi se părea într-un singur fel, așa cum era. Nu puteam pricepe de ce oamenii aleargă și muncesc, nici dacă aleargă sau muncesc. Vedeam niște oameni, mai bine sau mai rău îmbrăcați, dar ce făceau ei, ce lupte duceau, nu pricepeam. Fereastră camerei mele era un ochean de înregistrare a evenimentelor zilnice, fără să pricep conflictele vieții. Toporan, pentru mine era o piesă de studii, viața pe care o ducea credeam că era firesc să fie așa. Sărăcia, ța și bogăția, mi se părea ceva fără care omenirea nu putea trăi. Credeam în Dumnezeu și știam că el orînduia lucrurile bine. Așa-mi spuneau toți care mă înconjurau. Zbuciumul revoltelor mi-a deschis mintea și am început să discern toate evenimentele. Nu le mai lăsam în sarcina lui Dumnezeu. Gîndeam și cercetam tot ce vedeam cu ochii. Mă gîndeam la cel din urmă țaran, la fiecare femeie, la gesturile și la vorbele lor. Cîte nopți n-am pierdut gîndind la acei nenorociți însetați după un petec de pămînt! Pămîntul acela care chinuia pe tata și pe țărani cînd seceta se abătea peste meleagurile noastre. Nimic nu zăpăcea mințile oamenilor, ca pămîntul. Uneori mă revoltam contra țăranilor care nu mai știau altceva decît pămînt, pămînt, pămînt!... Schițam gesturi de revoltă, întinsă pe pat, noaptea, și strigam enervată către cineva imaginar, reproșînd nedreptatea făcută țăranilor. Uneori venea guvernanta speriată în camera mea. Mințeam că am visat urît. Nu vroiam să știe nimeni ce gîndeam. Mă revoltam împotriva lui Dumnezeu care conducea omenirea. Dar nici țăranii, nici tata, nici Dumnezeu, nici unul nu auzea reproșurile mele. Vroiam să strig cuiva nedreptățile pe care le înțelegeam.

Nu-mi ieșea din minte figura crispată din ultima zi a lui Toporan. Părul acela vilvoi care totdeauna îl știam lipit pe frunte, ochii lui deschiși peste măsură, cu privirea rătăcită. Îl vedeam tremurînd cu lopata în mînă, gata pentru orice atac. Apărea și dispărea în negura ferestrei mele. Aci îl vedeam calm, rezemat de un pom, bătrîn fără viață, aruncînd în silă ciomagul după porci. Aci apărea înflăcărat, cu pieptul gol, strigînd disperat: « Pămînt »!... Să mă ardă focul, boierule, dacă vrem altceva decît pămînt »!...

Cîmpii imense de pămînt se rostogoleau pe dinaintea ochilor mei, se ridicau ca valurile, cădeau în van, iar se ridicau. Uneori mi se părea că sînt sus de tot, pe o margine de pămînt, de unde amețită strigam speriată: Toporan! Toporan!... Totdeauna Toporan răspundea la chemarea mea. Cînd apărea el, eram din nou în pat lucidă, liniștită, learcă de nădușeală.

Într-o noapte Toporan apăru altfel ca de obicei, îl văzui întîi ca o umbră lungă cenușie, apoi mai clar, un om atîrnat de creanga unui copac din pădure. I-am văzut limba ieșită afară și ochii bulbucați. Nu mai văzusem niciodată un om spînzurat. M-am îngrozit, am început să strig înfricoșată, fără întrerupere, strigam adevărat. Simțeam că mă prăvălesc vertiginos pe o pantă pînă-n pat. Am căzut leșinată pe podea. La început parcă am auzit zgomot de uși trîntite, vocea guvernantei, vocea mamei, vocea tatei. Pe urmă n-am mai auzit nimic. Coșmarul s-a sfîrșit cu un leșin vecin cu moartea. Trei săptămîni m-am zbătut între viață și moarte.

Cînd m-am trezit după atîta timp, am văzut lîngă patul meu un om pe care nu l-am recunoscut de la început. Era Nicolae Comănescu. Simțeam mîna lui prietenoasă pe frunte și nu m-am speriat. Am pus mîna mea slabă în mîna lui uriașă și fiindcă nu mai aveam altă putere, am zîmbit. Au venit doi doctori dintr-o cameră alăturată și au confirmat

salvarea mea. Nu înțelegeam nimic, nici de ce deasupra patului meu, ca niciodată, ardea candela lângă o icoană.

Am auzit pe doctor spunînd tatei:

— Hrană multă, după regim, are nevoie să se-ntărească.

Nu era nevoie de îndemn — în zilele următoare mîncam mult și strigam că mi-era foame.

.....

Tata era pentru vechiul principiu de educația copiilor: copiii nu trebuie să cunoască viața pînă la majorat. Nici un secret pînă atunci, nici un sentiment afară de acela al dragostei pentru familie sau pentru păpuși. Comănescu era de altă părere, de la el am înțeles sensul vieții. El nu avea copii, nu se însurase deși avea aproape șaiszeci și cinci de ani. Iubea copiii. L-am cunoscut foarte bine mai tîrziu cînd ne-am dus și am stat toată vara la moșia lui. Trecea printre vecini drept un om ciudat. Mie nu mi s-a părut ciudat, numai eu îl înțelegeam. Poate unde-l iubeam foarte mult. Tata era singurul lui prieten bun, dar și el spunea despre Comănescu că era ciudat. Ciudățenia lui era simplă: cheltuia averea altfel decît voiau rudele sale.

Nicolae Comănescu avea o cultură mare. Toată viața colindase și cunoscuse tot ce era mai frumos în lume. Era prieten cu cei mai mari oameni. Nu era o noutate pe care el să n-o cunoască, nu era idee politică sau de artă pe care să nu o fi cercetat. Cînd se-ntorcea primăvara din călătorie, aducea cu el lăzi pline cu cărți interesante. Purta corespondențe în cîteva limbi străine. Casa lui era plină cu portretele oamenilor învățați, însoțite de omagii la adresa lui. Și totuși prin împrejurimi rudele lui care rîvneau la averea sa, lansaseră zvonul că era «nebun». Nicolae Comănescu avea o «nebunie» binefăcătoare pentru sătenii lui. Cînd m-am dus în satul lui, atunci am înțeles de ce acel om a avut curajul să-și lase averea pe seama țăranilor cînd focul ardea în vecini. Ce mic mi se părea tata pe lângă el! Eram copilă

și am rămas uimită de marea deosebire dintre satul nostru și al lui Comănescu. La noi țăranii mergeau goi și flămânzi, pentru că tata îi puneă să muncească pe un lucru de nimic. Ulițele satului erau iarna, toamna și primăvara băltoace de noroi și mlaștine pline cu țințari. În satul lui Comănescu nu exista așa ceva. Țăranii erau harnici, pentru că nu robeau la boieri — curați, pentru că aveau cu ce; sănătoși, pentru că satul lor era îngrijit.

Comănescu făcea drumurile cu banii lui, făcea spitale și școli. Dacă se comitea vreo nelegiuire în satul acela, vinovatul primea pedeapsa de la întreg satul: trebuia să plece într-altă parte. Oamenii bătrâni erau scutiți de muncă și întreținuți de Comănescu. Ajuta pe toți săracii din județ.

Vorbesc mult despre acest om, pentru că după cum am spus mai sus, lui îi datorez binele ca și răul din viața mea. Dacă n-ar fi fost el, altfel ar fi fost sufletul meu. L-am cunoscut la vîrsta la care orice copil se gîndește la viitor. Toată gîndirea mea despre viață mi-a format-o Nicolae Comănescu. El mi-a sugerat ideile bizare de care sînt acuzată azi. Camera mea de copil era plină cu cadourile lui Comănescu. Îmi aducea din țările pe care le colinda, lucrurile cele mai ciudate. Timp de cinci ani care au urmat, ochii lui nu m-au slăbit o singură clipă. Dragostea lui pentru mine era încă o dovadă de «nebunie».

Datorez acelui om multă recunoștință.

Își concentrase toată atenția timp de cinci ani asupra mea. Nu știu pentru ce. Poate simțea că mintea mea de copil îl înțelege mai bine decît oamenii mari. Nu i-am spus niciodată că-l înțeleg, nici el nu m-a întrebat, dar între noi amîndoi a fost înțelegere tăcută timp de cinci ani, cît a mai trăit, după ce l-am cunoscut. Cînd toată lumea îl birfea, cînd rudele lansau felurite versiuni despre nebunia lui, Nicolae Comănescu găsea în copilăria mea un sprijin puternic. Era sigur de acest lucru.

Îmi dădeam silința să-l mulțumesc.

Aveam paisprezece ani cînd învățasem bine să vorbesc două limbi străine. Făceam planuri mari pentru viitor. Eram sigură că voi pleca peste doi ani în străinătate la studii. O școa'ă de la Paris visam. Cîte speranțe! Zi și noapte îmi dădeam silința ca să fiu la înălțimea fericirii ce mă aștepta. Comănescu vroia să facă din sufletul meu ceva ideal. Eram sufletul lui, copilul lui, tot ce avea el mai scump. M-a divinizat și m-a înălțat, cu o singură convingere: eram demnă de atenția lui. Am fost conștientă de această demnitate.

De altfel era într-o vreme cînd pămîntul tatei nu mai producea atît de mult, încît chiar mama consimțise la micșorarea cheltuielilor personale.

.....
Era un obicei al pămîntului ca proprietarii de moșii să-și petreacă viața în două țări: România și Franța. Toți vecinii plecau la Paris pentru «emancipare». În salonul nostru de la oraș la zile onomastice, era vorba numai de Paris. Copiii boierilor plecau la Paris după terminarea cursurilor primare. Eu întîrziaseam plecarea pentru că eram slabă fizicește. Parisul nu mă ispitea, deoarece toți se reîntorceau din el, așa cum plecaseră. Fetele vecinilor noștri care învățau acolo, în vacanță păreau mai proaste decît cele rămase acasă. Era o modă, atît. Eu pentru modă nu mă dădeam în vînt. Am fost un copil precoce, raționeam și împărțeam timpul cu singura speranță că odată voi fi de folos societății... Voiam să-l satisfac pe Comănescu care avea încredere în mine. Acest bătrîn uriaș, cu fruntea lată și cu ochelari mari, cînd privea spre mine mă înviora și-mi dădea puteri noi. Credea în mine cum credeam și eu în el.

Dar l-am pierdut prea de timpuriu!...

Rudele nesățioase care doreau să pună mîna pe averea lui, pentru cheltuielile la Paris, îl săpau. Greșeala lui Comănescu a fost că nu a dat importanță uneltirilor lor. Cînd auzea

cîte-o nemernicie lansată de ei, rîdea cu hohote. An cu an s-au ținut de capul lui ca să-l facă în ochii lumii nebun. O luptă înverșunată era pornită contra celui om cu suflet rar. Și au reușit. Înțelegeam bine cum îl încercuiau ca să-l dărîme. Ajunsese că peste tot locul unde mergea Comănescu, lumea fugea din drumul lui, ca de frica unui nebun adevărat. Nici săracii nu-i mai ieșeau în cale. Despre copii nici vorbă nu mai era.

Au mers și mai departe cu mișelia. Povestesc ca să se vadă de cît rafinament diabolic dispun oamenii cînd vor să se distrugă. Comănescu nu era nebun, dărnicia lui nu era fără judecată. Ajuta oamenii ca să îndeplinească un precept biblic: « Iubirea aproapelui tău ».

Voi povesti un caz care va părea ciudat, dar care nu va fi o dovadă a nebuniei lui Comănescu. Dacă reiese nebunia lui, atunci sînt alături de el și primesc și eu același calificativ.

Comănescu iubea animalele, caii frumoși, cîinii inteligenți și mai cu deosebire viețuitoarele dresate. Era un gust de om bogat care nu uita nici pe semenii lui, dar vroia să aibă și un capriciu bizar. Avea la conacul său o reptilă dresată, un șarpe mare adus din străinătate, la care ținea foarte mult. Nu făcea nimănui nici un rău. Dovada este că trei ani l-a îngrijit un om care nu s-a plîns de nimic. De ce ținea Comănescu la el? Poate unde era frumos și mare. L-am văzut și eu de multe ori și am rămas impresionată. Costă mult întreținerea șarpelui și de multe ori Comănescu se plîngea că nu găsește o menajerie careia să-l dăruiască, dacă l-ar îngriji bine.

De vreo cîteva ori în ultimul timp, reptila era mereu bolnavă. A fost adus un veterinar specialist, de la Viena, pentru a-l consulta. O nebunie! Bani cheltuiți pentru boala unui șarpe! Comănescu făcea cheltuielile din două motive: ținea la șarpe și i se părea ciudată boala lui. Doctorul a găsit că șarpele era otrăvit. Cine să-l fi otrăvit?

Îl otrăviseră rudele care lansaseră zvonul că Comănescu avea în casa lui un balaur uriaș căruia i se datoresc toate bolile răspândite prin județ.

Auzind toate acestea, Comănescu nu a mai rîs. Dar a fost prea tîrziu. Izolat și ocolit de toți, a început să sufere. Îi lipsea energia de a lupta cu dușmanii. *Așa sînt toți oamenii buni: nu au puterea să lovească nici chiar atunci cînd sînt loviți.* Un om bun face cum a spus Isus: «întoarce și obrazul celălalt». Chiar atunci cînd oamenii buni se hotărăsc să reacționeze, sînt stîngaci, fără pricepere. Comănescu a vroit să reacționeze și a săvîrșit o greșeală.

Șarpele a murit. Îl ucisese îngrijitorul plătit de rude, motivînd că șarpele sărise la el ca să-l muște; șarpele, care nu mai avea colți veninoși! Înfuriat, Comănescu a scos revolverul și l-a împușcat pe îngrijitor într-un picior. A urmat un joc periculos pentru Comănescu. Au urmat procese, consulturi medicale, expertize. Pentru a scăpa de urmări judiciare pentru «crimă săvîrșită, dar neizbutită» cum scria legea, a trebuit să asculte niște sfaturi «prietenești» și a primit un certificat medical de iresponsabilitate. «Prietenii» l-au mai sfătuit să intre într-un sanatoriu...

Procesul s-a terminat în favoarea lui. Dar de atunci «nebunia» lui Comănescu era legalizată. Rudele aveau dovezi *legale*.

Reușiseră să-l înfrîngă cu desăvîrșire. Alterna între luciditate și nebunie. Continua să vină mai departe la noi, dar nu mai era omul dinainte; avea ochii tulburi, era slab, adus de spinare și se văita mereu de dureri de cap. Rudele, în setea lor după avere, loviseră într-un om fără apărare. Lupta nu se mai ducea acum în ascuns, trecuse pe stradă. În văzul lumii, prin cafenele, toată lumea știa și conlucra la această luptă. Nu mai era un secret că rudele lui Comănescu vroiau să pună mîna pe averea lui. Cine se opunea,

era plătit — avocat, judecător, doctor, toți cedau pînă la cel din urmă sub presiunea banului a-tot-cumpărător.

Rămăsesem eu singură alături de el. Păstra aceeași dragoste pentru atențiunea mea. Cînd ședeam de vorbă amîndoi, nu-mi dădea să-nțeleg nimic din necazurile ce-l chinuiau. Venea regulat în camera mea, discutam cu aceeași aprindere despre lucrurile văzute sau aduse de el pentru mine. Totuși îi înțelegeam gravitatea mîhnirii ce-l stăpînea. Se oprea în mijlocul vorbei obosit, punea mîna pe piept în dreptul inimii și respira greu. Fără să-l întreb îmi spunea, închizînd puțin ochii:

— Nu știu ce am, sînt obosit.

Într-o seară cînd eram la masă cu toții, l-am auzit spunînd foarte trist:

— Iarna asta nu mai plec nicăieri, nu mai pot!...

Am tresărit speriată. Era tocmai toamna în care eu trebuia să plec la Paris. Pentru mine, vorbele lui au fost o lovitură grozavă. Se năruiau toate speranțele mele. M-am ridicat de la masă și m-am dus mîhnită în camera mea. Așa a fost norocul meu, totdeauna sterp. M-am așezat pe pat și am început să plîng. Dacă nu pleca Comănescu la Paris, eu nu aveam cu cine să mă duc. Toate prietenele mele se duceau la Paris plictisite de dorința părinților care vroiau să le-nvețe cu sila. Eu vroiam să învăț, să-mi desăvîrșesc studiile în Cetatea culturii, și nu puteam. Aveam șaisprezece ani și încă nu plecasem. Plîngeam îndurerată.

— Te-nșeli, mi-a spus Comănescu mai tîrziu — nu mai plînge, ai să pleci la Paris în toamna asta. Am aranjat cu direcția unui pension unde vei fi internată. Crezi tu, copilule, că te-am uitat tocmai pe tine?...

Fericire, fericire!

De-atunci am trăit numai pentru fericirea de a pleca la învățătură. Ședeam numai la oraș; la țară se ducea tata singur cîteva zile pe lună.

Toată lumea ştia de fericirea mea şi toată lumea trebuia să zîmbească de bucurie auzind de călătoria pe care aveam să o fac. Desigur că vorbesc de lumea din jurul meu.

Numai Mituş era trist. El nu vroia să plec. După ce terminase şcoala primară, tatăl său îl luase ucenic pe lîngă el la rotărie. Îl vedeam toată ziua umblînd cu o caschetă pe cap şi cu un şorţ de piele pe dinainte. Era grăsuţ, roşcovan şi foarte simpatic. Cum avea puţin timp liber, venea la noi în curte şi-l striga pe Costin. Mituş se cuminţise, pentru că tatăl său avusese grijă să-i aplice pedepse la timpul cuvenit. Citea cărţi multe şi de cîte ori mă vedea, îmi cerea altele. În faţa mea era foarte stîngaci şi căuta să fie cît mai manierat. Alegea cuvinte prinse de prin cărţi şi niciodată nu ştia ce să facă cu mîinile. Ziua nu mai slăbea din ochi fereastra unde ştia că am să apar eu. De cîte ori mă vedea ziua, de atîtea ori mă saluta, uitînd că mă salutase cu o oră sau două mai înainte. Sau, poate era un exces de politeţe. Uneori îmi făcea şi cadouri. Tatăl său îi dădea bani duminica pentru nevoile lui, iar el cumpăra cu ei prăjituri pentru mine. Dar prăjituri aveam destule, mult mai bune decît acelea cumpărate de el. Eu însă primeam prăjiturile fiindcă erau de la Mituş. Totdeauna duminica aveam dureri de stomac din cauza prăjiturilor lui.

Cînd a auzit Mituş că plec la Paris, a rămas trist şi o săptămîină încheiată nu s-a mai uitat la fereastra unde şedeam eu. Nici cărţi nu mi-a mai cerut. Indignată într-o duminică l-am strigat. Vroiam să vorbesc cu el, nu puteam să-i suport supărarea. Între mine şi el era o legătură sufletească, pornită din copilărie, care nu se putea numi nici dragoste, nici prietenie. Era un sentiment aparte. Ştiam că Mituş mă iubea, dar mai ştiam că el era gata să se sacrifice pentru mine.

— Mituş, eu tot am să plec la Paris, deşi eşti supărat, am zis eu.

— Știu, mi-a răspuns el, mai bosumflat, știu că ai să pleci... Ce-i dacă nu vreau eu ?...

— Dar tu să nu fii supărat pe mine, Mituș. Eu am să-ți scriu mereu.

— Nu am să fiu supărat, dar am să fiu totdeauna trist.

Stătea în picioare în sufrageria noastră. Eu ședeam pe scaun și începui să rîd de tonul plîngăreț cu care vorbea. Cine știe, poate că rîdeam ca să nu mă înăbușe tristețea !

— Mituș, nu am să te uit niciodată.

— Cine știe !...

Ochii lui vioi erau plini de lacrimi și nasul cîrn parcă se roșise. M-am ridicat de pe scaun la iuțeală și l-am cuprins cu brațele pe după gît. Fără să-mi dau seama l-am sărutat. Pe urmă am fugit în camera de alături, rușinată.

.

Doi prieteni am avut în copilăria mea : pe Mituș și pe Nicolae Comănescu. Dacă pe cel dintîi îl simțeam cum se dezvoltă, cum prindea viață și speranțe în ochii mei, pe cel de al doilea îl simțeam cum se pierdea. Am avut noroc cu presimțirile care m-au pregătit pentru orice nenorocire. Parcă eu nu știam că fericirea mea era plătindă ! Pentru că eram îndurerată.

CAPITOLUL VII

CU CÎTEVA ZILE înainte de plecarea mea la Paris a murit Nicolae Comănescu. A murit ! A fost un om mare, nu-l pot descrie cît de mare l-am simțit în sufletul meu. Pentru aceasta am insistat asupra personalității sale. Vă rog opriți-vă cu gîndirea cîteva clipe asupra acestui om și mă veți înțelege pe mine, care am fost și mai sînt încă o umbră a lui pe pămînt.

Nicolae Comănescu a murit într-o seară de toamnă, nu țin minte dacă era veselă sau tristă. Era cu noi la masă, a ridicat paharul cu vin și a spus vesel:

— Să bem pentru fericirea Mioarei...

Adică pentru fericirea mea. În loc să bea vinul, a pus paharul pe masă și și-a dus mîna la frunte.

— Mi-e rău! a spus el — chemați un doctor.

Pe urmă s-a prăbușit cu capul pe masă, întinzînd o mîină care a încremenit pe mîna mea.

Dacă ar fi fost numai atît! Mama era în dormitor, bolnavă. Nu i s-a comunicat nenorocirea decît cînd doctorul ne-a confirmat moartea lui Comănescu. Dar cînd a aflat despre cele întîmplate, și-a pierdut dintr-odată mințile. A rămas complet lipsită de rațiune, nu a mai recunoscut pe nimeni din jurul său. Bietul tata, complet îndurerat ca și mine, nu știa pentru cine să alerge, pentru mort sau pentru bolnava din casă.

Costin care de la început se dovedise un element rău, se transformase imediat. Avea nouăsprezece ani, cu trei ani mai mare decît mine, dar cu prilejul nenorocirii a știut să fie bărbat. Tata slăbise mult. Înzmormîntarea lui Comănescu a fost un chin pentru el.

Eu am privit cortegiul funebru din dosul perdelelor de la fereastră și eram sigură că odată cu acel mort se-ngropau și visurile mele. Da, da! Visurile mele de adolescentă naivă. Visam Parisul, dar erau fete în jurul meu care nu aveau ce să mănînce și ce să îmbrace. Eu însă, să se știe, nu visam Parisul pentru amuzament îl visam pentru învățătura lui, vroiam să mă fac doctoriță ca să pot îngriji gratuit pe toți oamenii săraci. Aș vrea să spun fetelor sărace, că în viața mea, pe care o descriu aici, descriu viața noastră a femeilor din orice categorie socială. Eu plîng durerea mea de femeie care sînt în afară de cadrul legilor de stat. Atunci cînd priveam cortegiul trecînd, plîngeam femeia din mine.

În urma dricului nu era decît Costin, avînd alături de el pe Mituș. Sărmanul Mituș! Ce frumoasă era ziua aceea cînd el se reîntorsese din vagabondaj cu ciroul, înconjurat de școlarii care strigau în cor: Iartă-l, meștere, că n-are să mai facă!...

Mi-am adus aminte atunci de bereta lui cu moțul roșu, de bluza lui marinărească și cum tatăl lui covîrșit de fericirea revederii a strigat: «Mituș!... Unde ai fost, măi diavole?!»...

În dosul perdelelor grele de pluș, am zîmbit, deși eram nefericită. Zîmbetul meu era o dovadă că sufletul îmi rămăsese neatins.

Așa a fost. Sufletul era opera răposatului Comănescu. De la el învățasem să fiu tare și orice durere s-ar fi abătut asupra mea, s-o înfrunt cu strășnicie. Tata era un învins, mama distrusă, eu și cu Costin trebuia să rămînem întregi. Ne-am consultat amîndoi și am așternut în fața noastră, fără înconjur, adevărul gol. I-am spus lui Costin: «De acum, să ne dăm seama, sîntem scoși în fața vieții, înainte de vreme. Ar fi firesc să cădem neputincioși.»

L-am luat de mîină și i-am arătat pe mama zăcînd în pat, lipsită de cunoștință, pe tata, bătrîn gîrbovit, care ședea pe o bancă din grădină, distrus de gînduri negre:

— Privește-i, i-am spus lui Costin — acești doi oameni nu vor mai fi de-acum, deși trăiesc. Toată munca, deci, rămîne în sarcina noastră, dar mai mult într-a ta, pentru că ești bărbat. Vei fi în stare să duci mai departe munca tatălui nostru?

Costin a rămas cîteva minute îngîndurat. Pe urmă și-a pus mîinile pe umerii mei și m-a privit în ochi. Îi simțeam tremurătura brațelor.

— Da, Maria, mi-a spus el — îmi dau seama de tot ce ne așteaptă. Mi-am dat seama din prima zi a nenorocirii. Tu ești o fată cuminte. Ai făcut bine că ai vorbit de la înce-

put deschis. Da, voi fi om, așa cum a fost și tata. Ai încredere în mine!.

Costin mai avea un an pînă ce termina liceul, eu mai aveam trei ani. Am renunțat amîndoi la școală și ne-am dedicat vieții grele care ne-aștepta.

Am trăit mai departe înfrățiți cu adevărat.

Tata, după ce a înțeles hotărîrea noastră, nu a mai ieșit din casă, nici măcar pentru a face un pas dincolo de poartă. A trăit retras în camera sa, în tovărășia gîndurilor. Ajunsese un bătrîn ursuz, care bea cafele, făcea pasențe, sau citea două-trei ziare zilnic. Singurul contact cu lumea îl avea atunci cînd se certa cu servitorii pentru lucruri de nimic. Nu vedea și nu dorea pe nimeni, nici măcar pe noi. Dacă vreodată se întîmpla să dea ochii cu noi, striga furios:

— Lăsați-mă în pace!...

Dincolo, în aripa opusă a casei, ședea mama, lungită pe pat, tăcută, cu ochii aproape albi de turburare, complet amuțită, o ruină omenească, fără pic de energie în ea. Nu ieșea din cameră decît noaptea, cînd străbătea coridorul în halatul cenușiu, spre a merge în balconul din spatele casei, unde ședea o oră, două, fie iarna, fie vara.

Grija casei o duceam eu, ajutată de două femei. Grija moșiei o ducea Costin, ajutat de prietenul nostru Mituș. Tînărul acesta a înțeles în tăcere nenorocirea noastră. A rămas necondiționat lîngă noi. Ne-a fost de mare folos. Treburile pe care le făcea, erau isprăvite repede și bine. La el nu încăpea întîrziere, pretutindeni avea trecere și era iubit. Cu mine se vedea foarte rar, dar atunci călca în străchini. Eram sigură că mă iubește. Dar niciodată nu mi-a spus. Nu avea curajul sau nu vroia? Cred că mă respecta mai mult decît mă iubea. Nu vroiam nici eu să iubesc. Iubeam pe Mituș ca pe un frate, ca pe Costin. Mă gîndeam în același fel la amîndoi. Atît. Fiindcă dincolo de inima mea exista un caz de conștiință, respectul pentru casa părintească. Iubirea

lui Mituș rămânea ideală. Gîndeam amîndoi sau visam împreună ceva frumos pentru o vreme îndepărtată, iar cînd eram unul în fața celuiilalt, nimic nu se vedea din tot ce ascundeam în suflet. Pentru asta ne vedeam rar. Săptămîni întregi nu auzeam decît nechezatul calului său cînd pleca la țară alături de Costin. Uneori aveam dorința să fug la fereastră și să-i privesc plecînd. Atunci nu știam, priveam pe Mituș sau pe Costin. Totdeauna cînd calul pornea, ochii lui Mituș mai priveau o dată rugători spre fereastră. Pe urmă își făcea cruce și pleca. Dacă în gîndul lui se ruga atunci cu speranța la mine, Dumnezeu nu i-a ajutat.

Dar oricum ei erau băieți, viața lor era liberă și veselă. A mea era tristă. Toată bucuria mea era în cele două ore petrecute după amiază în camera în care țineam amintirile de la Comănescu. Cărțile lui îmi rămăseseră mie prin testament. Acolo îl găseam pe el întreg. Lungită pe un divan, citeam cu voce tare, ca atunci cînd el se afla lîngă mine și parcă mai simțeam mîna lui pe părul meu, parcă mai auzeam vocea lui de aramă spunîndu-mi: « Citește, învață carte multă! Multă!... »

Uneori adormeam obosită cu cartea în mînă. Atunci apărea Comănescu, formidabil de mare, impunător și neînfrînt.

Cînd mă trezeam din somn eram refăcută, toată șovăiala din mine dispărea. Atunci reluam viața, cu însuflețire.

.....

Nu era de invidiat viața mea lîngă doi oameni morți, despre care nu știam dacă se urau sau nu. Poate tata gîndea ceva despre mama. Nu știu. Și nici nu vreau să știu. Îi vedeam în fiecare zi în parte, dar nici unul nu mă întreba dacă celălalt trăiește. M-aș fi îngrozit dacă aș fi aflat ceva. Vremea mi-i formase în mintea mea la fel. Mi se părea uneori că voi înnebuni între ei, pe neașteptate. Uneori aveam impresia că toată casa se va rostogoli într-o prăpastie în al cărei fund, ultima zdruncinătură îmi va zdrobi creierii.

La dispariția părinților mei nu mă gîndeam. Îmi formasem părerea că toată viața mea vor fi polii potrivnici ai casei și că legătura de la unul la altul se răsucea prin inima mea. M-am gîndit și la moartea mea. Dar foarte puțin. Totdeauna am avut părere bună despre viață. Nu o trăiam eu bine, dar viața era destul de frumoasă. Altfel cum ar fi umanitatea! Oamenii trăiesc prost — bogați sau săraci. Umanitatea astfel suferă. Dar trei sferturi din suferințele umanității le deține femeia. Nu este nevoie să înșirui pilde, femeia este robită de două ori, ca femeie și ca legionară a umanității.

Umanitatea!... Cît sînt de mîhnită acum cînd scriu, nu mă pot opri să nu zîmbesc. După cum văd eu, pentru contemporani, umanitarismul va mai rămîne mult timp încă o năzuință ce se va realiza prin sabie. Ea va fi mai mult timp visul naivilor. Umanitatea noastră de azi este tiparul tunurilor de calibru mare, laboratorul gazelor asfixiante, clădire construită din iluziile moștenite de la Adam și Eva.

Visători naivi!... Noi nu știam cît ne-nșelăm cu umanitatea noastră!

Trei ani de la moartea lui Comănescu am meditat zilnic în camera mea, alături de cărțile lui. Trăiam o viață interioară, adunînd cugetarea și simțirea cărturarilor. Era o îmbinare a visului cu realitatea. În ultimul timp ajunsesem să uit, să nu mai simt prezența celor ce mă înconjurau.

Cel puțin dacă viața s-ar fi desfășurat așa. Nu mi-a fost dat să rămîn condamnată la un singur soi de supliciu. Atmosfera de cavou din casa noastră a fost sfîșiată de un slab țipăt într-o noapte. Abia mă culcasem cînd am auzit pașii mamei străbătînd ca de obicei coridorul. Pe urmă am auzit ușa de la balcon deschizîndu-se și închizîndu-se la loc. După vreo jumătate de oră am auzit țipătul. M-am sculat și am ieșit pe coridor fără să fac zgomot. Am privit spre balcon. Tata ședea în picioare, rezemat de balustradă, iar mama pe

un scaun în fața lui. Ce vroiau acești oameni care nu se mai văzuseră de cîțiva ani?

— Taci, striga tata, furios.

Mama plîngea, cu fața acoperită cu palmele.

— Nenorocito! Haimana! Ai alergat ca o nebună prin lume. M-ai mințit toată viața!

Abia am avut timp să fug spre celălalt capăt al coridorului, pentru că tata a ieșit furios din balcon, lăsînd-o pe mama acolo.

Ce răfuială fusese între ei și de ce țipase mama, nu știu. M-am culcat și am avut un somn foarte agitat. De dimineață m-au deșteptat ciocăniturile violente ale servitoarei.

— Domnișoară, s-a întîmplat o nenorocire!... Cucoana a căzut azi noapte din balcon și a murit...

CAPITOLUL VIII

CÎND A ÎNCEPUT RĂZBOIUL în 1916 eu aveam douăzeci de ani, Costin douăzeci și trei, la fel ca Mituș. Amîndoi făceau armata. Moșia o dădusem în arendă țăranilor cu trei ani mai înainte. Cu declararea războiului, speranța în reîntoarcerea lui Costin se spulberase. Atunci m-am hotărît să fac un pas mare. Pînă cînd aveam să lîncezesc între pereții casei părintești, uitată de oameni și de soartă?... Fetele de vîrsta mea cunoșteau și pe dracul. Eu nu văzusem nici măcar un înger.

Într-o zi i-am spus tatei:

— A început războiul, vreau să ne mutăm la București.

Cred că mă înțeleșese destul de bine, fiindcă nu spuse un cuvînt de împotrivire. Am încărcat lucrurile mai trebuincioase, iar casa am lăsat-o în grija unei rude ce urma să locuiască în ea.

La București, ca să am o ocupație m-am angajat ca infirmieră la un spital militar. Acolo am legat prietenii multe și am rămas pînă la reîntoarcerea armatelor noastre. Pe cît mi-a fost cu puțință am căutat să-mi înăbuș sufletul ca să nu mai simt nici o suferință de-a oamenilor pe care-i îngrijeam în spital. Eram sătulă de durerile întîmpinate pînă atunci.

Pe lîngă suflet, mi-am păstrat și conștiința curată.

După încetarea ostilităților, Costin s-a reîntors din război, tot așa de sănătos cum plecase. Nu ne lăsase nici o urmă furia măcelului care trecuse pe deasupra noastră. O singură schimbare se făcuse: Costin, care plecase cu Mituș, se reîntorsese cu o femeie. O rusoaică infirmieră ca și mine, care-l îngrijise cu devotament în spital. Era o blondă simpatică, de care am fost mulțumiți de la început. Nu am avut de spus nimic contra. Lipsea Mituș.

— Unde este Mituș? l-am întrebat pe Costin.

— A dispărut.

Nu credeam. Disparația lui Mituș era singurul eveniment dureros, ca o consecință a războiului.

— Spune-mi drept, a murit...

— Nu, a dispărut într-o noapte din spital. Eram în două saloane îndepărtate, dar ne vedeam în fiecare zi. Într-o dimineată cînd m-am dus să-l întîlnesc, nu l-am mai găsit; dispăruse. Am căutat foarte mult ca să dau de el dar nu l-am aflat nicăieri. Tu știi cum era Mituș totdeauna, misterios.

Fratele meu credea că dacă a zîmbit după cuvîntul «misterios» a cicatrizat durerea pricinuită de dispariția lui Mituș. Nu, eu știam pentru ce dispăruse Mituș: pentru ca să facă loc căsătoriei mele. El nu mai era aventurierul din copilărie.

Într-o seară Costin mi-a spus:

— Vreau să ne reîntoarcem acasă, nevastă-mea este gravidă n-o pot ține aici. Simt că nu sîntem la locul nostru în București. Cînd plecăm?

Fără să mă gîndesc prea mult, i-am răspuns:

— Duceți-vă voi, eu rămîn aici. Mi-e groază să mai reintru de bună voie în mormîntul în care am zăcut douăzeci de ani. Eu rămîn aici, mă simt mai bine. Sînt sora ta și trebuie să ai încredere în mine și să mă înțelegi.

Costin m-a înțeles. A plecat cu nevastă-sa și a luat și pe tata cu ei. Am rămas singură în București. Aș putea spune că am rămas singură în viață. Aveam douăzeci și doi de ani, fără nici o pată pe conștiință și fără nici un gînd negru. Voiam să trăiesc și să muncesc. De atunci am cunoscut oameni buni și oameni răi. De prietenia bărbaților m-am ferit, pentru că bărbații, fie buni, fie răi, au același gînd cînd cunosc o femeie fără apărare: s-o cucerească pentru nevoile lor. Așa au încercat să facă și cu mine. Bărbații se nasc cu instinctul de a predomina femeia? Nu știu. Femeia, ca și bărbatul, sînt făcuți să se caute reciproc. De unde vine, deci, pretenția absurdă a bărbatului: Ești femeie, trebuie să mi te supui?!...

Sîntem oameni egali înaintea oricărei divinități. Sîntem oameni! Pentru ce facem legi împotriva lui Dumnezeu, căruia ne închinăm?

Nu puteam suferi bărbații pentru că mai erau și materialști. Bărbații cînd fac cunoștință cu o femeie se gîndesc la o afacere. Nici nu o cunoaște bine sufletește cînd începe tîrgul: Ce ai? Cît ai? Cum îți stau părinții cu averea? Gîndul lor este zestrea femeii, cîștigul pe care îl pot avea din afacerea căsătoriei. Dacă îi întorci vorba, răspund gravi și îngîmfați: Sîntem bărbați!

Mă gîndeam la Ana, nevasta lui Costin. Ea nu-l întrebese nimic pe fratele meu. L-a iubit și l-a urmat mii de kilometri, fără nici o pretenție.

În realitate bărbații sînt mai lași și mai falși decît femeile. Femeia se dă orbește, natural. Iar cînd greșește, are curajul să spună: am greșit. Observați cît curaj au femeile de stradă pe care le dezavuăm, pe bună dreptate. Pentru cine colindă ele străzile întunecate, ale orașelor? Desigur, pentru bărbați. Observați cu cît curaj afirmă aceste nenorocite femei, greșeala?... Bărbații trec prin fața lor, le înjură, le scuipă, le bat, conform moralei publice. Femeile acestea trăiesc, dacă nu mă înșel, din banii luați de pe dragostea vîndută bărbaților. Aceiași bărbați care, după satisfacerea poftelor, sînt din nou moraliști.

Nu mi-a plăcut caracterul bărbaților și m-am ferit de ei.

Pentru că, cu toată neîncrederea mea, eu căutam un suflet care să mă înțeleagă. Aveam nevoie de el în singurătatea mea. Totdeauna am fost singură, în casă, pe stradă, în mijlocul cunoscuților sau necunoscuților, căci pretutindeni nu mi-am găsit perechea sufletului. Și doar eram o fire comunicativă! Eram vioaie, prietenoasă și căutată de toți. Toată lumea mă credea fericită. Numai seara cînd mă reîntorceam acasă, mi se părea că nimic n-a fost din cele petrecute. Acolo-mi dădeam curs lacrimilor în toată voia. Plîngeam în tăcere, sufeream în tăcere, căutînd să uit toate. În singurătatea nopților, regretam copilăria, care oricît de ștearsă a fost, totuși mi-a oferit prietenii mulțumitoare, pe Nicolae Comănescu, pe Mituș și pe nefericitul Toporan. De la dispariția lor n-am mai realizat nici măcar o umbră de prietenie. Vedeam lumea roind în jurul meu agitată, prindeam cîteva ore pe zi curaj și mă avîntam în munca zilei disperată, sperînd să obosesc.

CAPITOLUL IX

DACĂ AM INSISTAT în unele locuri din povestirea mea, am vrut să redau mai pe larg atmosfera în care am trăit și m-am format. Viața nu mi-a fost prea bogată în întâmplări, dar cei câțiva oameni pe care i-am cunoscut în cursul ei, m-au depărtat de la viața banală care mi se cuvenea. Mama mea cu firea ei rece și călătoare; tata, calculat și bun cu mine, dar rău cu mama; Costin, răutăcios și neastîmpărat; Mituș, aventurier; Toporan, țăranul năpăstuit de soartă; și la urmă de tot, colosul, bătrînul meu prieten, Comănescu. Acești oameni au răscolit adînc sufletul meu, încît nu mai puteam să fiu o femeie cum mă cerea societatea. Cînd se spune «femeie», acum după război, se-nțelege mai repede, frivolidate. Eu n-am fost frivolă. Eram contra tuturor oamenilor. Părerile mele spuse cîstit, dar supărător, oamenilor din jurul meu, erau primite, cu toate acestea, ca o doctorie binefăcătoare. Simțeau nevoia să fie flagelați. Iar dacă lumea mă privea așa cum eram, simțeam puțină fericire sufletească.

Ce aveam de făcut dacă viața asta mi-ar fi devenit chinuitoare? Eu nu aveam un spirit inventiv cu care să creez metode pentru consumat timpul și odată cu el și viața mea. Întrebarea de mai sus îmi sfredelea inima, îmi ciocănea porțile minții, ca un călător întîrziat pe drumuri. Să mă fi măritat? Da, ar fi fost o soluție satisfăcătoare, poate chiar era gîndul și speranța mea de totdeauna. Un soț iubitor și respectuos, o casă cu copii, o casă în care să primesc musafiri!... Acestea erau visurile mele. Să muncesc alături de un bărbat, să-mi cresc copiii conștiincioasă, liberi, culți, superiori tuturor copiilor pe care îi cunoscusem. Da! altă salvare a sufletului meu nu vedeam, decît căsătoria. Cunoșteam trei limbi străine, cunoșteam toate operele celor mai mari învățați ai omenirii, metodele lor de a crește copii buni și înțelepți. Mă oprisem cu gîndul la un scriitor mare, la

Tolstoi. A fost omul în care am crezut. Pentru mine era tot ce vroiam eu. Poate să fi fost greșită, dar spre el mă îndreptase Comănescu. Cînd vedeam portretul lui Tolstoi, bătrîn, cu barba mare, cu mîna înfiptă la briu, cu picioarele goale, pe cîmp, vedeam în el toată sinceritatea posibilă. Dacă am simpatizat în viața mea cu răzvrătiții, am făcut-o numai pentru că oamenii aceștia accelerau, prin jertfele lor, realizarea sincerității tolstoiene. Numai o sinceritate desăvîrșită poate să regenereze omenirea distrusă atît moraliște cît și fizicește. Ar fi timpul să ne trezim. Am trăit un moment de trezire socială după război cînd am văzut că li se recunoștea țăranilor dreptul la stăpînirea pămîntului. Pămîntul este al pămîntului! așa striga odată Comănescu. Bietul Toporan, țăranul gloduros, cînd trecea prin cîmpia vîscoasă din fața ferestrei mele, era și el o bucată de pămînt, vie, care-și striga deznădejdea: Pămînt!... Să ne dea pămînt, domnișoară!...

În lumina acestor gînduri așteptam omul care avea să-mi fie tovarășul de viață.

A venit.

Eram într-o seară la o serbare de binefacere în preajma unui Crăciun. A venit în seara aceea cînd stăteam de vorbă cu mai mulți invitați. Era un bărbat de-o vîrstă nehotărîtă. Socotind după tîmplele pe care mijeau cîteva fire de păr alb, părea un om de aproape patruzeci de ani. Dar întreaga lui față cu privirea extrem de copilăroasă, în același timp încruntată forțat, îl arăta sub treizeci de ani. Îmbrăcămintea nu tocmai modernă, ba chiar puțin degajată, îl punea în contrast cu ceilalți bărbați din jurul meu, la rîndul lor foarte eleganți.

Privind cîteva clipe spre acel om care venea spre mine încet, am rămas surprinsă. Deși nu avea în prezența sa nimic din Comănescu, totuși m-a făcut să-mi reamintesc de el. Aveau amîndoi un fel de a fi asemănător. Mă refer la aerul

ce se desprinde din personalitatea a doi oameni, deși nu au nimic asemănător fizicește. Însă imediat ce vezi pe unul, îți amintești de celălalt. Bărbatul care se apropia de mine, îmi întinse mîna ca unui vechi amic. A fost primul bărbat care nu s-a aplecat asupra mîinii mele ca să mi-o sărute. Gestul acesta mi-a întărit încrederea în el de la început. Vorbea tare, dar calm, fără emoție, lucru care iar m-a surprins.

— Mă numesc Alexandru Predescu îmi vorbești el — sînt avocat, locuiesc în acest cartier pentru copiii căruia d-voastră strîngeți bani. Vreau să donez și eu o sumă.

— Vă mulțumesc, domnule!... i-am răspuns eu, prima dată stingherită în fața unui om.

Mîna mea, nu știu din ce cauză a întîrziat puțin în mîna lui.

Pentru că grupul de bărbați în care mă aflam ne privea cu atenție, mi-am revenit imediat și am căutat să-mi maschez tulburarea cu o notă veselă mai accentuată.

— Priviți, domnilor! am zis către ceilalți — domnul Predescu binevoiește să ne vină în ajutor.

Aproape cu toții cunoșteau din auzite pe avocatul Predescu, cu care erau mulțumiți să facă cunoștință. Au schimbat cîteva păreri împreună și mai tîrziu, adresîndu-mi-se mie, Predescu a spus:

— Am două mii de lei rezervați pentru d-voastră, mîine un funcționar al meu are să vă aducă banii.

Cum în momentul acela orchestra reîncepuse, el s-a uitat la mine, zîbind.

— Îmi acordați un vals?

De obicei dansam foarte puțin, ca să nu zic de fel. Bărbații obișnuiți din jurul meu, renunțaseră de a mă mai invita la dans. Eram gata să-l refuz și pe Predescu, dar simții că-mi pierd din nou prezența de spirit în fața lui și nu-l putui întîmpina cu un refuz. După două dansuri îl rugai să ne oprim.

— Doresc chiar prietenia dv., domnișoară! spuse Predescu ca din senin.

M-am uitat la el mirată.

— Pentru ce vă mirați? Vă surprinde această propunere?

— Mă surprinde sinceritatea dv.

Într-adevăr, omul acela aducea o notă de sinceritate, pe care n-o mai întâlnisem de mult în viața mea.

— Vă rog să credeți în această sinceritate, insistă el.

— Dar mă gândesc la ce vă va folosi prietenia mea, răspunsei eu.

— Pentru că și eu, ca și d-voastră, duc lipsă de o prietenie sinceră.

— De unde știți că «și eu» duc lipsă de o prietenie sinceră?

El tăcu. Omul acela, despre care nu mă gândeam că va deveni curînd soțul meu, părea calm și ședea rezemat de canatul unei uși. În jurul nostru, invitații forfoteau însulfеțiți. Eu eram alături de el, fără a ne privi în față. Doar umărul î-l simțeam lîngă al meu.

— Dacă ați ști că vă cunosc foarte bine!...

— Cum!?...

— O doamnă mi-a vorbit de d-voastră.

În clipa aceea îmi trecu prin gînd ceva care mă făcu să roșesc. Mă-ntorsei spre el și-l privii puțin agitată.

— Nu cumva cunoștința noastră a fost pusă la cale de cineva?

Predescu zîmbi, calm.

— Liniștiți-vă, zise el — doamna de care vorbesc lipsește dintre cei vii de două luni.

Fără să mai ezit, ghicii.

— D-na Eremia?

— Da.

Adevărat, d-na Eremia murise de vreo două luni. Era o femeie pe care eu o evitasem, tocmai pentru că nu-mi arăta-se o prietenie adevărată.

— Și, ce v-a spus despre mine?

— Numai cuvinte frumoase.

— Curios!

— Pentru ce?

— Pentru că femeia aceea nu mi-a arătat niciodată că-mi era prietenă. Aș putea să spun că, din contra, a nutrit sentimente urâte, față de mine. Am motivele mele să bănuiesc așa ceva.

Predescu puse o mână sub bărbie și luă o poziție gînditoare, privind în jos. Atunci avui ocazia să-l studiez puțin. Avea o figură de om muncit de gînduri, ochii mari, pleoapele nervoase, fruntea lată, puțin cutată, nasul potrivit, o figură cu bărbia scurtă. Simțeam o atracție către el. Eu, femeia care nu-și oprise ochii pe un bărbat niciodată pînă în seara aceea.

— Acum, după cele auzite, sînt și eu puțin contrariat, zise Predescu într-un tîrziu. Vă mărturisesc sincer că totdeauna cînd mă întîlnea, îmi vorbea numai de d-voastră, ca de cineva pe care-l iubea foarte mult. Am fost avocatul ei vreo cinci ani, nu mi-a spus o vorbă despre alte femei care roiau în casa ei. Într-o zi mi-a pomenit numele d-voastră.

— V-a îndemnat să-mi faceți cunoștință?

— Nu.

— Nici măcar nu v-a invitat să veniți, vreodată cînd aveam să fiu eu la dînsa?...

— Niciodată. Ce-i drept, din curiozitate am rugat-o odată să-mi ofere ocazia să vă cunosc. Mi-a răspuns vag: « Bine, am să mă mai gîndesc... » De atunci n-am mai insistat. Dar mi-a vorbit mai departe de d-voastră.

Predescu puse ușor o mînă pe brațul meu și spuse, schimbind vorba:

— Doriți să luați o limonadă la bufet?

— Cu plăcere.

Străbăturăm salonul ieșind pe ușa opusă aceleia lîngă care șezusem pînă atunci. Desigur că cunoștințele mele erau mirate văzîndu-mă stînd de vorbă cu un bărbat mai mult de zece minute. La bufet ne așezarăm față-n față, ținînd paharele în mîini. Nu eram nici veseli, nici triști, eram îngrijorați parcă de cele ce aveam să vorbim. Ne cercetam la intervale scurte cu privirea, căutînd să ne ghicim gîndurile.

— Ați putea să-mi spuneți, zise Predescu — pentru ce nu v-ați căsătorit pînă acum?

Îmi pusese această întrebare cu un ton atît de prietenesc, încît în loc să mă supăr, rîsei în hohote. Simțeam că vroiam să par cît mai cochetă și prelungii într-adins rîsul ca să nu creadă că m-a jignit.

— Vorbesc serios, adăugă el.

— Cred. Altfel întrebarea dv. n-ar fi avut rost.

Izbucnii într-un hohot de rîs, care dispuse și mai mult pe Predescu.

— Dar nu sînt atît de bătrînă pe cît se pare...

— Nici n-am vrut să spun asta. Vorbesc numai că altă fată la vîrsta dv. s-ar fi măritat.

În clipa aceea am suspinat, drept orice răspuns. Predescu tăcu, la fel și eu, cîteva minute. Îi ghiceam gîndul, și cred că și el, pe al meu. Ne îndreptarăm dintr-odată amîndoi spre o fereastră din apropiere. Ajunși acolo, puserăm paharele pe o măsuță.

— Unde locuiesc părinții d-voastră? mă întrebă el, grav.

— Am numai tată; locuiește în provincie. Dar pentru ce mă întrebați?... răspunsei eu, căutînd să-i înfrunt gravitatea spontană.

Fără să șovăie o clipă, Predescu îmi răspunse, ceva mai luminat la față:

— Pentru că vreau să vă cer tatălui d-voastră...

Nu am avut cum să-mi maschez tulburarea, decît cu un hohot de rîs. Cred că în minutul acela eram caraghioasă.

— Vi se pare neserioasă propunerea mea?

Ca să fiu în notă, răspunsei prompt:

— De fel. Dar nu înțeleg urgența!

— Nu este de fel urgență, am meditat asupra acestei hotărîri aproape trei luni.

— Dar eu pînă azi nu v-am mai văzut niciodată!...

Iar cum stîngăcia mea dispăruse, îi vorbii pe un ton mai accentuat:

— Oricum, dar cred că va fi nevoie de o înțelegere a noastră în primul rînd.

— Nu pricep!... spuse el, surprins.

Atunci vorbii mai deschis:

— Este vorba de un lucru la care constat că nu v-ați gîndit: părerea mea! D-voastră v-ați gîndit trei luni, dar eu?...

— Adevărat, aveți dreptate.

Tocmai atunci un grup de invitați năvăli voios în jurul nostru.

— Conspirați în tăcere! strigă o domnișoară.

Predescu a fost acaparat de un grup, eu de altul.

Din tot acest schimb de cuvinte am rămas impresionată de sinceritatea cu care-mi vorbise. Era o sinceritate pe care o căutam. Desigur că, cu originalitatea sa, Predescu trecea ca și mine, drept un om ciudat. Desigur că se aștepta, din partea mea, la un răspuns tot așa de sincer. Nici nu aș fi fost altfel, dar totuși șovăisem. Tonul sincerității lui Predescu stîrnise în sufletul meu o teamă — teama de a nu pierde libertatea pe care mi-o păstram. Pretendentul meu fusese prea sincer, dezvăluise prea mult atitudinea sa de bărbat.

Oare nu aveam și eu dreptul să cuget? Nu știa el oare, că vremurile acelea în care fetele se măritau după dorința părinților, trecuseră de mult?...

În felul acesta, șovăiam. Predescu era un om superior și dacă-mi ceruse mîna se convinsese că-i corespund, dar pentru că eram o femeie, socotise că nu era prea mare nevoie să afle și părerea mea. Deci prejudecata masculină mocnea și-ntr-un suflet sincer cum era al lui. Niciodată nu și-a dat silința s-o înlăture.

La despărțire, în seara aceea, mi-a întins mîna, zîmbind prietenește:

— Ești supărată de atitudinea mea?

— Nu aș putea să-ți răspund, căci sînt încă nelămurită. Dumneata nu ai fost destul de clar, sau poate eu nu te-am înțeles...

Apropiindu-se de mine, Predescu mi-a șoptit:

— Sînt la dispoziția dumitale pentru tot ce am discutat. Te rog să mă scuzi dacă am fost atît de îndrăzneț, dar am vroit să fiu mai liber pentru sinceritatea mea.

— Ai făcut bine! i-am răspuns eu grăbită — crede-mă, din prima clipă am fost sigură de sinceritatea dumitale. Altfel de oameni nu vreau să cunosc.

— Deci, sîntem înțeleși?

— Nu încă, i-am răspuns eu zîmbind, dă-mi răgaz pînă mîine după amiază.

— Cum dorești.

A doua zi la ora patru îi scriam: „Sînt de acord“. Scri-soare la care mi-a răspuns: „Sînt, pentru prima dată în viața mea, fericit“.

Așa am ajuns la căsătorie.

Sfîrșitul părții a II-a

CAPITOLUL I

M-AM MĂRITAT CU UN OM pe care nu-l cunoscusem decît într-o seară la o serbare de binefacere, dar era omul pe care-l căutasem ani de zile. Fatalitatea mi l-a scos în cale tocmai cînd aveam nevoie de el. Altfel nu ştiu ce s-ar fi ales din sufletul meu!... La început eram căutată de toată lumea, curtată de bărbaţi şi alintată de femei, cu speranţa că voi fi una care avea să se acomodeze curînd cu firea şi apucăturile lor, pe urmă ocolită de toţi cînd au văzut că sufletul meu refuză să primească drept bune toate manifestările în care mai mult zăceau, decît trăiau ei.

Alexandru Predescu a fost pentru mine salvarea. L-am urmat cu toată încrederea şi n-a fost o clipă care să mă dezminţă că el nu a fost singurul om demn, dintre toţi care s-au perindat prin faţa mea în cei cîţiva ani pînă la căsătorie. Dar între mine şi el a fost o prăpastie. Deşi mare ca om, cult, destul de luminat spre a fi un membru marcant al societăţii civilizate, sufleteşte rămăsese mic, ca şi ceilalţi. Sufleteşte faţă de femei. Pentru el, eu eram tot o umbră a bărbatului, femeia care nu trebuia să gîndească nimic, ci numai să orînduiască treburile casnice. Ruşine nu mi-a fost niciodată de această îndeletnicire. De copilă am dat dovadă că pot orîndui o casă care să pară omenească, dar n-am înţeles niciodată că trebuia să rămîn la rînd cu maşina de gătit, sau cu ciinele care păzeşte casa. Dincolo de atribuţiile casnice, eu eram

un om ca toți oamenii. Bărbatul în atribuțiile sale zilnice își contopește creierul cu inima, el este liber, cugetă și iubește laolaltă fără distincție, iar când vine acasă este sătul și obosit de viață. Dar femeia exilată toată ziua între ocupațiile pe care le are, nu se găsește în aceeași situație ca și bărbatul. Ea oare nu are dreptul să gândească? Nu, spun bărbații, ea este femeie. Atita tot, femeie. Dar ce înseamnă femeie? Păpușă?... Unealtă casnică?... Pentru ce societatea condusă de bărbați nu a desăvârșit această păpușă, ca să nu fi rămas tot o unealtă casnică? Sau să-i fi stilcit creierul în cap ca să fi rămas nepăsătoare atunci când întâlnește o foaie de hîrtie tipărită.

Femeia pentru bărbați nu este nici măcar același lucru ca păpușa pentru copil. S-a comparat greșit femeia cu păpușa. Păpușii s-a simțit nevoia ca să i se adauge un mecanism cu care să pronunțe „mamă” sau „tată” la anumite ocazii. Femeia nu are voie să spună nici măcar în glumă un cuvînt. Ea este mașina care trebuie să gătească mîncare, să-și îndeplinească obligațiile sexuale și să facă copiii necesari societății.

Acestea erau părerile lui Predescu, iar eu, femeia care alergasem toată viața după un vis, trebuia să mă supun. M-am supus. O dovadă că m-am supus este că mi-am călcat pe suflet și am continuat să trăiesc cu soțul meu. Iar din ziua cînd am devenit mamă, am uitat și de pasiunea sufletului meu. Eram de atunci legată prin instinct de casa lui Predescu.

Primul meu copil a fost o fetiță. Pentru sufletul copilei mele jertfisem sufletul meu. În ea mă vedeam pe mine. Descătușarea ei o doream. Știam ce o așteaptă, ce situație i se rezerva, viitorul ei era viața pe care o trăiam eu. Am pornit cu viața și cu nădejdea, mai departe. Am întruchipat în fetița mea tot idealul și soțul meu nu a știut pentru ce, la botez, am dat ca nume copilei mele, Speranța. Făcusem

cum fac toți idealistii. Am întâlnit un muncitor idealist care-și botezase copilul cu numele de Libertatea.

Fiecare visează în felul lui!

Muncitorii au ajuns pînă acolo cu lupta lor, ca să poată cugeta la libertate. Noi, femeile, am rămas numai cu speranța.

„Speranța” mea creștea mare, și tot așa cum altă dată Comănescu mă formase pe mine și mă umanizase sufletește, doream și eu atunci să fac din fetița mea o femeie superioară. Așa am făcut și cu cei doi băieți pe care i-am căpătat mai târziu. Am dorit ridicarea copiilor mei spre cele mai înalte culmi sufletești.

Predescu s-a opus. Era contra gândurilor și faptelor mele. Predescu era bărbat autoritar și vroia să i se facă voia și să nu i se iasă din cuvînt. Asta nu am putut să primesc atunci cînd erau în joc copiii. Dar el nu a vrut să țină socoteală de mine. A deschis lupta pe față și s-a străduit să mă covoșească. Recunosc, era mult mai tare decît mine, era omul care-și cultivase voința și energia fenomenal. Era omul argumentelor puternice, știa să-și insinueze motivele pentru a învinge. Îl admiram pentru marele lui talent, chiar atunci cînd mă simțeam învinsă de el. Dar în același timp îl și uram. Nu l-am iubit niciodată, n-am avut cînd, pentru că din prima zi am văzut în el bărbatul dominator. L-am luat din calcul, am știut ce mă aștepta, dar am socotit că mai convenabil ar fi fost el în locul oricărui dintre bărbații care mă curtau jignitor. Nu mă consider o excepție, subconștient toate femeile fac la fel, pentru că nu se poate altminteri. Bărbații, prin forța lor transformă femeile în dușmani. Dacă n-ar fi instinctul care impune viața prin legătura dintre femeie și bărbat, cărțile s-ar da pe față.

Am așteptat ani de-a rîndul ca Predescu să-mi întindă o mînă prietenească, să sudăm prin prietenie viața noastră și să formăm viața copiilor noștri pe care amîndoi îi iubeam

deopotrivă. Nu a primit. Am căzut la picioarele lui și i-am cerșit prietenia, rugîndu-l să țină seamă că sînt și eu un om. M-a refuzat. Nu eram om, eram femeie. Întindea mîna prietenește tuturor dușmanilor care doreau să-l suprimе. Mie totdeauna cînd pleca de acasă, îmi săruta mîna, dar știam că în sărutul lui stătea tocmai gestul cel mai jignitor pentru o femeie. Nu se sărută mîna cuiva pe care nu-l recunoști ca om egal, decît numai cînd vrei să-l umilești.

CAPITOLUL II

ODATĂ AM ÎNCERCAT să rup căsnicia care nu-mi convenea. Era cam la patru ani după ce ne luasem. Tocmai atunci mai aveam puțin pînă să nasc al doilea copil. Încercai să plec prin surprindere, de aceea anunșasem mai din vreme pe Costin. El îmi răspunsese că sînt bine venită în casa lor. Vroiam să-mi părăsesc soțul și primul copil, refugiindu-mă departe, fără alt gînd decît acela de a rupe orice legătură cu lumea. Credeam că voi reuși să dispar. Știam că săvîrșesc o nedreptate ca mamă, dar eu încercasem toate posibilitățile de împăcare, iar în loc să reușesc, am întărit și mai mult asperitățile. Eram învinsă.

Într-o zi cînd soțul meu lipsea de acasă, am strîns în două geamantane toate lucrurile necesare. N-am spus nimă-nui nimic, am complotat în tăcere. Seara la masă, Predescu nu a înțeles emoția mea. După ce am trimis fetița la culcare am simulat o indispoziție și m-am retras în camera mea. Intrînd acolo nu m-am dezbrăcat ca de obicei, am luat o carte și m-am așezat la masă încercînd să mă liniștesc în vederea actului pe care-l săvîrșeam. Cartea îmi tremura în mînă. Am lăsat capul deasupra cărții, pe masă, neputînd să-mi înfrînez emoția. Am plîns. Mă gîndeam la viața care trecuse fără nici un rost, mă gîndeam la Comănescu, și mă

mai gîndeam că toate visurile mele rămăseseră tot vise. Dacă Comănescu m-ar fi lăsat așa cum eram, o fată de boier, ca toate fetele din jurul meu, mărginită la tot ce vedeam, aş fi rămas ca ele, mă măritam şi eu cum s-au măritat ele, şi poate eram fericită în felul meu. A venit el, cu ideile şi cărţile lui, m-a cucerit şi mi-a dat o altă îndrumare, alt crez despre viaţă, nefericindu-mă pînă acolo încît să nu pot suporta viaţa alături de un om cumsecade ca Predescu. A fost prima dată cînd am regretat că l-am cunoscut pe Comănescu. Vinovată eram eu, Predescu a fost bun. Nu-l iubeam. Îl respectam doar, ca pe orice om cumsecade. Plîngeam. Covîrşită de amărăciune sufletească, am adormit cu capul pe masă.

M-am deşteptat simţind o greutate pe umăr. Era mîna lui Predescu. Mă privea foarte îngrijorat. Era ceasul unsprezece seara şi el nu se culca decît după miezul nopţii. Şedea pînă atunci în biroul său unde-şi aranja treburile pentru ziua următoare.

— Maria! mi-a zis el, îngrijorat. Ce faci aici? Pentru ce nu te-ai culcat încă pînă acum?

— Nu pot dormi, am răspuns eu.

— Dar te-am găsit dormind cu capul pe masă!

M-a apucat de umeri şi m-a privit în faţă.

— Ce ai tu, Maria?

Nu am putut să-i răspund nimic, am lăsat din nou capul pe masă şi am început să plîng cu hohote. Predescu m-a cuprins în braţe, mai îngrijorat.

— Linişteşte-te, treci în pat. Ce ai?

Nici el nu ştia ce să-mi vorbească. Ştia bine ce aveam, dar nu-şi închipuia ce vroiam să fac. Credea că sînt într-o indispoziţie trecătoare, care poate se datora în mare parte sarcinii.

— Gîndeşte-te că-ţi poate face rău această greşală! îmi reproşă el, ajutîndu-mă să mă întind pe pat.

Cînd se așează lîngă mine așteptînd să mă liniștesc, mă gîndeam să-i mărturisesc intenția pe care o aveam în noaptea aceea. Nu a mai fost nevoie; cele două geamantane care erau lîngă patul meu, m-au trădat.

— Pentru ce sînt geamantanele acestea aici? m-a întrebat el foarte mirat. Nu i-am răspuns nimic; întorsei, doar, capul, în altă parte. El se ridică și apucă unul dintre geamantane cu o mîină. Era greu. Cheile atîrnau legate de mîner. Tot mai surescitat, Predescu deschise unul și găsi înăuntrul lui lucrurile mele adunate pentru plecare, așa cum le pusesem.

— Ce-ai vrut să faci? întrebă el, îngrozit.

Nu i-am răspuns nici de data aceea, dar am început iarăși să plîng.

— Maria, ai vrut să pleci, spune?...

Acoperindu-mi fața cu miinile, am răspuns:

— Da.

S-a lăsat o tăcere între noi, cîteva minute. El privea în jos, eu așteptam cu fața acoperită, dojana. S-a sculat de pe scaunul pe care se așezase și a pornit abătut prin casă. A ocolit de cîteva ori patul meu și mai tîrziu s-a oprit pe neașteptate lîngă mine. Tocmai atunci ridicasem capul ca să văd dacă batista mea era pe noptieră.

— Pentru ce? m-a întrebat el încet.

Am ridicat din umeri și i-am răspuns:

— Nu pot să-ți spun.

A continuat să se plimbe, agitat.

— Maria!... Te-nțeleg; vrei să pleci pentru că viața lîngă mine ți se pare nesuferită... așa este?...

Nu era adevărat, viața lîngă el nu era mai nesuferită decît lîngă alt bărbat. Nu viața lîngă el, ci viața mea de femeie mi se părea nesuferită, căsătoria mea era lipsită de plăcere. Eu eram femeie, el era bărbat, nu putea să mă înțeleagă, nu putea să știe ce-i lipsește sufletului meu. Nu

aveam ce să răspund soțului meu, am căutat să tac și să-i evit privirea.

— Spune-mi pentru ce vrei să pleci?

Ștergându-mi lacrimile i-am răspuns:

— Alexandre!... Te rog, nu mai insista, nu-ți pot răspunde.

— Pentru ce?

— Pentru că nu se poate spune.

El se apropie mai mult de mine și-mi puse o mână tremurătoare pe umăr.

— Vrei să-ți spun eu pentru ce ai încercat să pleci?

— Nu, i-am răspuns eu scurt.

Și mă uitai îngrozită în ochii lui.

— Ți-e teamă! spuse el agitat.

— Nu mi-e teamă! strigai eu. Nu ai să-mi spui, pentru că, după cât observ, nici nu bănuiești măcar... dar ai să mă jignești, sînt sigură...

— Ba știu!...

— Alexandre, nu poți să știi. Dacă ai fi bănuît, lucrurile n-ar fi ajuns aici.

Alexandru Predescu era o fire nervoasă. În sufletul său fremătau uneori și fiorii geloziei, pe care se pricepea s-o mascheze fin. Am observat acest sentiment, din obiceiul pe care-l avea de a căuta în lucrurile mele, fără ca eu să știu. Ani de zile am găsit cutiile și dulapurile mele cercetate cu multă atenție. Credea că nu știu, dar de la prima oară am observat că eram spionată. Nu i-am reproșat nimic. Dacă eu eram nevinovată, prea puțin îmi păsa de lipsa lui de încredere. Pe urmă am crezut că-i face plăcere această ocupație.

În noaptea aceea am simțit că voia să-mi strige în față această acuzație și l-am oprit:

— Nu-mi spune nici o vorbă grea! Avem copii care ne leagă, ei nu trebuie să suporte greșelile noastre!...

— Dar spune-mi odată, ce ai?... ce vrei?...

— Nimic. Sînt lucruri care nu se spun. Lasă-mă să plec, atîta vreau!...

— Nu te mai poate reține nimic în casa aceasta, nici măcar copilul?... Copiii noștri, Maria!...

Am voit să strig: nimic! dar privirea lui era atît de îndurerată, că am căzut învinsă pe pat. Aș fi vrut să mi se-nchidă ochii pe vecie, sau să fi fost un vis toată întîmplarea. Nu am mai spus o vorbă, nici el nu m-a mai întrebat ceva. Am rămas amîndoi muți, unul lîngă altul, pînă a doua zi de dimineată. Cînd deschideam ochii și-l vedeam, era un om înfrînt, care ședea cu capul în palme, deznădăjduit, ca și mine.

Tocmai la ziuă am îndrăznit să-l întreb:

— Nu te culci, Alexandre? Ești obosit.

— Da, a răspuns el.

A tras la o parte așternutul și s-a întins pe pat, îmbrăcat cu halatul. Mi-a luat o mînă lîngă obrazul lui și am simțit-o caldă de lacrimi. L-am lăsat adormit și am ieșit afară pentru treburile casei. Cînd ne-am revăzut, nu am mai pomenit nici o vorbă despre cele petrecute. Am trecut cu vederea și am uitat amîndoi.

„Copiii noștri, Maria!“...

Ah, da! copiii noștri... Aceste două cuvinte îmi sfredeliseră inima, nu mai eram a mea, nici a lui, eram mama copiilor noștri. Un copil era în camera de alături sub supravegherea unei femei străine, altul... în drum spre lume, alături cu durerea mea, cu sufletul meu și cu legea maternității care nu vrea să știe de nimic, care nu cruță și nu îngăduie luxul meu de idealism.

Sînt mamă!... Ce frumos sunau aceste cuvinte! Ce mîndră eram cînd simțeam puțin mai jos de inima mea încă o bătaie ușoară, încă o inimioară scumpă, zvicnind! Uneori noaptea, întinsă pe pat, îmi țineam răsufarea, pentru ca să

aud și să simt mișcările năzdrăvanului mititel care se frământa în corpul meu. Pe al doilea copil l-am iubit înainte de a-l naște. Nici nu voiam să cred că nu va fi băiat. Băiat a fost. Când, după o lună de zile l-am văzut lângă mine în pat, dolofan și cu pumnișorii strînși ghem, cu toate durerile ce le aveam, am început să hohotesc de bucurie:

— Măi copilule, de ce n-ai fost cuminte?... De ce ai supărat pe mămica ta mereu?...

Nu avea mai deloc nas și plîngea de foame. Când l-am pus la piept s-a năpustit ca un purceluș obraznic. Totdeauna Grigoraș a fost dolofan, mîncăcios și cîrn.

CAPITOLUL III

AM CĂUTAT SĂ RĂMÎN mama copiilor mei. După cîțiva ani am mai căpătat un băiat. Aveam trei copii. Fetița cea mare începuse să meargă la școală, Grigoraș zburda și el prin casă voios. Numai cel mai mic, cînd împlinise doi ani părea încă slab. Eram îngrijorați de el. Medicul a insistat să duc copiii la aer, undeva prin apropierea munților. M-am sfătuit cu soțul meu și am hotărît să ascultăm îndemnul medicului.

Pe la începutul unei veri frumoase am pornit cu copiii la o rudă a lui Predescu, într-o stațiune climaterică. Era pentru prima dată cînd evadam din locuința noastră într-un oraș mai îndepărtat. Pînă atunci petrecusem verile toate la o vie în apropierea Capitalei. Nici măcar nu mă dusesem să-l văd pe tata. Costin venea la noi foarte rar, uneori aducîndu-și cu el soția și copiii. De la Costin nu m-am așteptat niciodată să facă lucruri extraordinare, de aceea cînd îl vedeam în fiecare an tot mai gras și mai nepăsător, nu mă miram prea mult. Vizitele lui nu-mi procurau mare plăcere.

Avea același, mereu același subiect de discuție: afacerile comerciale și procesele pe care i le aranja Alexandru. Avea multe procese. Redevenise Costin din copilărie: arțăgos, brutal și hrăpăreț. Predescu era uimit de nelegiuirile lui Costin și dacă n-ar fi fost fratele meu, nu l-ar fi dorit nici măcar ca client. Soția lui nu era nici ea mai bună, se asemuise cu el ca două picături de apă.

Plecînd la munte, a mers și Alexandru cu noi pentru cîteva zile. Pe urmă ne vizita în fiecare duminică.

Eram foarte mulțumită, aerul era prielnic copiilor, orașelul era foarte liniștit și cum eram printre primii vizitatori, o duceam foarte bine. Dimineața plecam cu copiii afară la cîmp, pînă la vremea prînzului. Acolo, lîngă ei, nu mai eram mama lor, alergam cu toții pe cîmp, culegeam flori sau mergeam la o stîină de unde cumpăram lapte proaspăt. Aerul era tare, înviorător, soarele cald și izbea cu razele sale în pereții munților pe care îi vedeam ca niște pete cenușii în zare.

După masă copiii se culcau, eu luam o carte și treceam peste drum de casa noastră, într-un parc mititel, unde citeam la umbră pe o bancă pînă spre seară, cînd servitoarea venea cu copiii ca să ascultăm muzica militară.

În fiecare zi viața aceasta se repeta și mi se părea tot mai frumoasă. Sîmbătă seară mergeam cu toții la gară și așteptam pe Predescu. Cînd ne revedea după fiecare săptămînă de absență, era foarte încîntat de progresele sănătății noastre.

Parcă-l aud spunîndu-mi, rîzînd:

— Ai întinerit!... Parcă ai fi o fetiță de vîrsta Speranței. Parcă ai fi soră cu ea, nu mama ei!...

Duminica familia noastră făcea vizite. Ne duceam la rudele lui Alexandru, sau la alte familii de vizitatori ca și noi.

Luni de dimineață Predescu pleca, lăsîndu-ne iarăși o săptămînă întreagă să petrecem în voia noastră.

Într-o după amiază ședeam ca de obicei în parc pe o bancă, la umbră. Citeam cu foarte mare atenție o carte. Nu-mi plăcea să privesc lumea din jurul meu, foarte rar ridicam privirea de pe carte, poate numai ca să mă uit în balconul casei de peste drum, unde știam că dorm copiii mei. De obicei la ora aceea era lume foarte puțină în parc. Nu știu ce m-a făcut să ridic o clipă privirea spre un bărbat care se așezase pe o bancă puțin mai departe de mine. L-am privit doar o clipă și foarte puțin i-am observat profilul. Mi-a rămas în minte acel profil neclar și nu puteam să-l mai uit. Totuși nu vroiam să mai privesc încă o dată spre el. Mi se părea ceva cunoscut. Am întâlnit multe figuri, dar toate trecătoare, nu reținusem pe nici una și nu mă interesase nici una. Simții că nu voi mai înțelege nimic din carte, dacă nu voi mai privi încă o dată omul de pe banca vecină. O astfel de impresie ciudată nu mai avusesem pînă atunci. Fără să vreau privirile mi se duseră spre el. Prostie! L-am privit în față, dar n-am recunoscut pe nimeni. Însă bărbatul a tresărit și a rămas cu privirea fixă spre mine. Părea un convalescent sau chiar bolnav pentru că, deși era zi de vară, purta pardesiu. Odată curiozitatea satisfăcută, nu am mai avut pentru ce să mă uit. Nu-l cunoșteam.

Dar străinul a rămas cu privirea pironită la mine. Îi simțeam luminile ochilor asupra frunții mele.

Cine era omul acela?...

După vreo jumătate de oră am observat, pe deasupra cărții mele, cum străinul s-a ridicat și a pornit spre alee, spre partea unde mă aflam eu. Îi auzeam pașii apropiindu-se. În dreptul meu s-a oprit, adresîndu-mi-se încurcat și cu o voce slabă:

— Dacă nu vă supărați, doamnă, îmi pare că vă cunosc!...

Am ridicat privirea încruntată, gata să-i strig în faţă indignarea ce-mi stîrnise îndrăzneala lui.

„Desigur“, gîndeam, „un obraznic, ca mulţi alţii, care caută să intre în vorbă cu orice femeie pe care o vede singură“. Întîlneam zilnic bărbaţi care mă salutau, fără să mă cunoască. Am rămas cu privirea fixă spre omul acela, cău-tînd să-mi înăbuş indignarea.

— Nu mă mai cunoaşteţi? Sînt eu...

Am pus mîna la gură uimită şi am exclamat aproape cu lacrimi în ochi, terminîndu-i vorba:

— Mituş!!...

Întîi i-am recunoscut vocea, apoi figura.

— Da, eu sînt!...

— „Unde ai fost, măi diavole?!“...

Am repetat într-adins vorbele tatălui său, cu lacrimi în ochi ca şi Mituş. El zîmbea printre lacrimi.

— Ce mai faci, Mituş? Unde ai fost pînă acum?...

Cum nu-l recunoscusem, deşi nu se schimbase mai deloc? Era acelaşi Mituş din copilărie, cu ochii negri, cu faţa bu-călată şi tot aşa de dolofan şi nostim. Doar mustaţa o avea în plus.

— Am fost plecat în străinătate, mi-a răspuns el cu vorba lui în vîrfurile limbii — iarna trecută m-am înapoiat. Nu v-a spus Costin?

— Nu mi-a spus nimic!

— Da, zise Mituş trist — Costin, acum este alt om, nu am mai reluat prietenia veche. Pe urmă, nici eu nu am rămas mult timp acolo, am plecat la Bucureşti.

— Ce-ţi mai fac părinţii?...

— Tata a murit.

— A murit tatăl tău, Mituş?!...

— Da.

— Sărmanul! Dar mama?

— Mama este cu mine la București. Eu am fost bolnav, m-am făcut bine și acum sînt aici la aer.

Amicul meu din copilărie, Mituș!... Cîte amintiri despre el nu mi-au venit potop în minte, văzîndu-l. Aproape că-l și uitasem în ultimul timp. Rar, cînd și cînd mă gîndeam la năzdrăvăniile pe care le făcea în tovărășia lui Costin. Dragostea ascunsă ce o nutrea pentru mine. Fiorii tinereții!... Fiecare fată a avut un tînăr care o iubea în ascuns. Am avut și eu pe Mituș. Toate trecuseră, eu eram acum măritată, aveam trei copii...

— Îți mai aduci aminte, Mituș, de cînd ai fugit de la școală, cu circul ambulant?...

— Da, mi-aduc aminte.

— Ce-ai făcut cu bereta marinărească?

— O păstrez și-acum.

— Glumești, Mituș?...

— Nu. Mama a pus-o bine. Cînd am venit mi-a arătat-o. Mai am încă una, pentru că tot în marinar am venit îmbrăcat și de data asta. Am lucrat pe un vapor francez, cinci ani.

Am început să rîd cu hohote. Era nostim cum povestea despre beretele lui.

— La București ce faci?

— Lucrez, sînt maistru la o fabrică.

Am observat la Mituș că-și ascundea tristețea cu o bucurie forțată. Era aceeași tristețe pe care o avea și înainte de a pleca în război. Atunci știam că mă iubea, dar după atîția ani trecuți... Ochii care nu se văd, se uită.

Toată noaptea m-am gîndit la Mituș. Eram mulțumită că viața lui aventuroasă nu-l schimbase de fel. Mituș a fost singurul meu prieten din copilărie, revederea lui îmi trezise amintiri. Atunci cînd el mă iubea în ascuns, eu îl iubeam ca pe un frate. Apropierea noastră ar fi fost o aventură de roman. Cred că Mituș a gîndit la fel cu mine.

Dar în noaptea aceea nu mă gîndeam atît de mult la trecut cît la prezent. Am fost doi copii visători, el visa la aventuri, poate punînd la rînd și dragostea ce o avea pentru mine; eu visam la o viață superioară, la o căsnicie ideală, la o luptă contra relelor pămîntești, alături de un om care să-mi fie prieten. Ce realizasem eu, și ce realizase Mituș? El se reîntorsese, după cîțiva ani de aventuri, același care plecase, gata să reia seria aventurilor, dacă nu l-ar fi oprit mamă-sa. Nu pierduse nimic din energia sa, doar o boală trecătoare îl oprise puțin din drum. Dar eu? O femeie înfrîntă, mamă a trei copii care dormeau obosiți, alături de camera mea. Realizasem trei copii, atît!... Dar la acest rezultat ajungeam fără să fi visat douăzeci de ani. Copii realizează orice femeie, dar curajul lui Mituș nu-l avea orice bărbat. Era energic și hotărît, era superior, nimic nu-l oprea din drum. Privirile pe care le-arunca ferestrei mele în adolescență, le-am socotit gesturi copilărești. În ziua aceea îmi spunea foarte simplu:

— Vreau să plec iarăși în străinătate, sînt altfel de oameni acolo, de pildă francezii, oameni respectuoși, înțelegători... am învățat multe lucruri frumoase de la ei.

— Pentru ce ai venit? l-am întrebat eu.

— Am fost puțin bolnav și după moartea tatei, mama rămăsese singură. Pe urmă vroiam să mai văd lumea de aici, încă o dată. Acum cînd voi pleca nu mă mai reîntorc, plec p ntru totdeauna.

Se vedea că dragostea pentru bătrîna lui mamă îl oprea să plece. Am vroit să-l mai revăd în grădina publică, dar dispăruse. Nu știam ce s-a făcut. În fiecare zi îl căutam eu privirea printre vizitatori. O singură dată l-am zărit din balconul casei, dar pînă să mă dau jos, dispăruse. Într-o zi l-am surprins pe o alee din parc, gînditor.

— Mituș! i-am reproșat. Pentru ce nu te mai vezi?

A îngînat o scuză pe care n-am înţeles-o. A vorbit puţin cu mine şi n-a avut nici cel mai mic zîmbet de bucurie. Ne-am despărţit promiţîndu-mi că va veni duminică în parc ca să-i fac cunoştinţă cu soţul meu. Nu a venit. Nici nu l-am mai văzut cît timp am stat în localitate.

CAPITOLUL IV

AU TRECUT DE ATUNCI VREO DOI ANI fără să mai aud de Mituş. Dispăruse fără urmă. Revederea lui trezise în mintea mea amintiri duioase. Preocupată de viaţa familiei mele, de îndatoririle de mamă şi soţie, uitasem de singurul meu prieten din copilărie, aşa cum uitasem de nefericitul Toporan, sau de Comănescu. Mă pasiona creşterea copiilor, viaţa şi mai ales viitorul lor. Eram hotărîtă să rămîn aşa.

Apăruse pe neaşteptate Mituş, el, care supravieţuise celorlalţi, copilul care mă amuzase cu năzdrăvăniile lui, odinioară. L-am revăzut astfel, deşi se maturizase şi vroia să pară mai serios, de aceea poate dispăruse într-un mod atît de misterios. Nu-i convenise, desigur, primirea mea. Am aşteptat mereu să mai dea un semn de viaţă. Costin, de cîte ori l-am întrebat de Mituş, nu a avut ce să-mi răspundă. Eram sigură că plecase din nou în alte meleaguri. Pasăre călătoare; Mituş!... Tu nu eşti făcut pentru a te statornici. De cînd erai copil cercetai geografiile şi te pasionau călătoriile peste mări şi ţări.

Mă obişnuisem cu gîndul că Mituş dispăruse, şi de aceea nu am mai pomenit nimănui despre el. Acest om fusese pentru mine de o mare importanţă sufletească, era singurul care se gîndise la fericirea mea şi singurul care oftase pentru mine. Avusese atîta simţire încît înţelesese că pentru fericirea mea el trebuia să se sacrifice. Eu eram pentru el un vis ce nu avea să se realizeze. Credea că nu-l înţeleg şi sînt sigură

că-n adîncul sufletului mă ura crezîndu-mă nesimţitoare. L-am înţeles totdeauna şi l-am stimat pentru nefericirea sa. De cînd l-am văzut în parcul oraşelului de la munte m-am gîndit mereu la el, am plîns uneori pentru viaţa lui pierdută şi mă condamnam singură, socotindu-mă vinovată de suferinţele celui om. Îi hrănisem iluziile cu prietenia mea. Bunătatea mea îl încurajase să creadă că eu voi răspunde vreodată la dragostea lui. Mituş a fost pentru mine un suflet ales, dar nu am crezut în el. Mi se părea nestatornic, un om care nu se gîndea decît să evadeze, poate chiar şi de lîngă mine. Pentru asta nu am crezut în el. Dar am fost înşelată-n socotelile mele.

CAPITOLUL V

AVOCATUL ELIAD a cunoscut prea bine atmosfera casei noastre. Cred că a simţit toate neînţelegerile sufleteşti dintre mine şi Predescu. Am observat de multe ori că se insinua în mijlocul nostru pentru ca să afle toate secretele ce ne diferenţiau. L-am lăsat şi chiar l-am ajutat uneori, ca să afle mai mult decît trebuia să afle un prieten. Aveam nevoie de un om cinstit şi altul mai bun decît el nu aveam. Am avut nevoie de cineva care să mă înţeleagă şi să mă apere, pentru că în ultimul timp simţeam fugindu-mi terenul de sub picioare. Eram zdrobită. Dacă nu ar fi fost avocatul Eliad care să mă apere, simţeam că va trebui să ies în stradă şi să urlu de durere. Ştiam că am să cad, fără putinţa de a-mi mai reface cîndva personalitatea pierdută. El a fost ultimul meu sprijin. Prietenia noastră a enervat pe soţul meu, deşi el mi l-a recomandat. Asta era la început. Pe urmă mi-a dat să înţeleg că pune la îndoială sinceritatea prieteniei noastre. Era gelos. Am plîns şi am renunţat într-o noapte, după o discuţie aprinsă, la prietenia celui om. De atunci am rămas cu desă-

virşire singură. Cîteva luni de zile avocatul Eliad nu a mai venit pe la noi; auzeam de la servitoare că trece rar prin biblioteca noastră. Într-o seară Predescu a căutat să mă convingă că nu a fost gelos, dar că se temea să nu bată la ochi prietenia unui bărbat neînsurat. Atunci am strigat revoltată toată lipsa de încredere ce-mi acorda şi suferinţa ce o înduram în casă alături de el. Pătruns de revolta mea, Predescu a cedat, lăsîndu-mi libertatea ca să invit în casa noastră pe oricine vroiam. Totuşi eram hotărîtă să nu mai reiau prietenia cu avocatul Eliad.

Dar iată că într-o zi, d-le Eliad, apare evenimentul fatal, evenimentul care avea să distrugă căsnicia noastră, iremediabil. Atunci te-am chemat la mine şi ţi-am vorbit de o bătrînă necunoscută, care a venit să mă roage ca să derutez pe Predescu în procesul intentat fiului său. Te-am minţit. Bătrîna nu era o necunoscută, era mama prietenului meu din copilărie, mama lui Mituş. El a fost lucrătorul pe care l-ai apărât în proces. Cred că s-a preparat, undeva în spaţiu, această întîmplare atît de potrivită pentru nenorocirea noastră. Dar prin această nenorocire am mai putut afla de soarta prietenului meu Mituş. N-am spus nimănui că cunoşteam pe acel om, nici măcar d-tale. Credeam că va trece totul sub tăcere. Cred că oricine ar fi făcut la fel. Dar Predescu, care era om inteligent, a bănuît ceva. Greşeala mea a fost că nu i-am spus de la început adevărul, deşi acelaşi rezultat ar fi fost. În seara cînd te-am rugat pe d-ta să ieşi apărarea lucrătorului împricinat, Predescu nu ştia nimic, dar nu ştiu cum că în ziua următoare a căutat să afle tot secretul, fără ca să ştiu eu. După trei zile am primit o scrisoare de la Mituş, trimisă prin mama lui:

„Doamnă, vă rog să renunţaţi la tot ce aţi plănuît pentru apărarea mea. Vă mulţumesc pentru acest bine şi sînt fericit, că-n aceste momente de grea cumpănă pentru mine, tocmai

sufletul dv. m-a înțeles. D-l avocat Predescu a fost la mine și mi-a cerut explicații. Am căutat să-l conving că totul n-a fost decît explozia bunătații de care dv. sînteți animată. A plecat neîncrezător. Încă o dată vă mulțumesc și vă mai rog să renunțați la orice”.

Bătrîna nu știa nimic, nici d-ta care te angajaseși ca să-l aperi. Știam numai eu, Predescu și Mituș.

Ce aveam de făcut atunci? Am cugetat toată ziua, fără folos. Seara, după masă, am întins scrisoarea lui Predescu. Ședea pe scaun, citind ziarul liniștit. Aruncă o privire asupra scrisorii, apoi mi-o înapoie:

— Da, este adevărat.

Pe urmă a continuat să cerceteze ziarele pe care le-avea în mîină. O liniște aparentă domnea între noi amîndoi, dar desigur, în suflet eram agitați peste măsură. Vedeam bine cum degetele lui Predescu țineau încordate ziarul, ca să-și ascundă emoția. La fel eram și eu.

— Nu te-nțeleg de fel, Alexandre, i-am zis eu, pentru ce ai fost la închisoare?

El m-a privit pe deasupra ziarului, încruntat.

— Ar trebui să înțelegi fără explicații: ți-ai permis lucruri care te dezonorează!...

— Nu este adevărat, nu am greșit cu nimic. Am vrut să dau o mîină de ajutor unui om pe care-l cunosc din copilărie! Oare tu n-ai fi făcut la fel?...

— Nu se face nimic fără consimțămîntul bărbatului... Te rog să crezi că ai săvîrșit cea mai gravă abatere față de mine. Am bănuir ceva de la început și m-am informat. Bănuiala mea a fost întemeiată.

— Pentru ce nu m-ai întrebat pe mine?

— Pentru că nu ai procedat sincer. Ai înarmat oameni contra mea...

Altădată poate, la o astfel de acuzație, m-aș fi pierdut. De data aceea am rămas calmă. M-am apropiat de e și l-am privit în față fără nici o teamă.

— Tu ești de vină, Alexandre!... i-am strigat.

El a început să rîdă cu hohote, batjocoritor. Risul lui m-a indignat.

— Ei bine... am adăugat eu — cu toată acuzația pe care mi-o aduci, eu nu mă consider vinovată!... Dimpotrivă, te acuz că nu ai știut să fii față de mine decît bărbatul căruia nu am îndrăznit să-i comunic o rugăminte atît de puțin importantă. Ce ai făcut din mine, d-ta care rîzi cu atîta plăcere cînd inima mea este îndurerată?...

S-a ridicat de pe scaun și prea puțin formalizat de vorbele mele, mi-a spus, vroind parcă să închidă discuția:

— Te-am respectat destul.

— Mulțumesc! A fost respectul pe care-l acorzi și șoferului. Poate mai puțin...

— Cum de ai ajuns la această constatare?!...

— Pentru că într-o chestiune cu vreun om de serviciu, nu ți-ai fi permis să jignești în felul acesta. Pe mine m-ai batjocorit, mi-ai călcat în picioare sufletul, pentru ca să mă poți înfrînge, la orice ocazie. Acum, mă întrebi pentru ce te-am neglijat. Prea tîrziu. Ai făcut din mine un dușman cu care să te lupți, în lipsa altuia veritabil, dar un dușman de care erai sigur că nu va reacționa niciodată, un dușman pe care oricînd puteai să-l sfidezi, să-l învingi, fără nici o teamă de răspundere. Da, pentru că eram soția ta, femeia din care puteai face orice, căci nimeni nu are dreptul să te tragă la răspundere...

Mi-am adus aminte de un scandal petrecut cu cîteva zile mai înainte, alături, la un vecin al nostru. Era un cizmar care venise beat acasă și toată ziua aceea își bătuse nevasta. Cînd lumea a vroit să intre în curte ca să salveze femeia,

cizmarul a luat un topor în mînă și s-a apropiat de poartă, strigînd înfuriat: „Este nevasta mea, o omor, fac ce vreau cu ea!“...

— Nu te deosebești cu nimic de vecinul care și-a maltratat soția zilele trecute. Ți-am citit pe față plăcerea ce-ți făcea ticăloșia cizmarului — erai satisfăcut. Doar mai târziu cînd și-a bătut ucenicul, ai protestat. Pe ucenic nu avea voie să-l bată, săvîrșea o cruzime — pe femeia lui, însă, avea toată libertatea s-o schingiuiască!...

Pînă aici Predescu a ascultat tăcut, cu un calm care-i masca totdeauna enervarea lui obișnuită. Niciodată nu vorbisem în fața lui atît de mult și tare. Dar ce vorbeam!... Cuvinte grele pe care nici nu le gîndisem vreodată. Mă oprii ca să-mi pun mintea în ordine. Apăsă deasupra capului meu o greutate de fier.

Atunci el avu timp să spună cu vocea domoală, plictisit și supărat:

— M-am convins de mult, că pentru femei a fost o nenorocire cultura. Din această cauză sînt zăpăcite și-și iau lumea în cap. Cred că ar fi făcut mai bine, acel Comănescu de care-mi vorbeai mereu, dacă în loc de ideile dezastruoase pe care ți le-a transmis, îți băga în cap cîte ceva despre îndatoririle femeilor. Ar fi fost mult mai bine, desigur!...

Abia stăpînindu-mi lacrimile, am strigat:

— Te rog să nu insulți o amintire pe care eu o stimez!... Nu ai nimic cu acel om.

— Ba da!... Te-a făcut să uiți că ești femeie și mamă. Te-ai înhăitat cu o haimana fără nici un rost, iar pentru că ți-a fost prieten în copilărie, vrei să înșeli bunăvoința mea!...

Am înțeles pornirea lui Predescu și dacă mai rămîneam în fața lui trebuia să urmeze ceva rău. Enervată, am deschis ușa și am vrut să plec în camera mea. În momentul acela, furios cum era, a strigat:

— Ești o aventurieră!...

M-am răsucit pe loc și am venit în fața lui, uluită.

— Cum ai spus?!... l-am întrebat eu — sînt o aventurieră?...

— Nici nu înțeleg altfel!...

Am strîns pumnii foarte emoționată și l-am privit în față, dușmănește:

— Ești un mizerabil!...

În clipa aceea nu am mai văzut nimic, am simțit doar o palmă puternică peste obraz și am asurzit. Am căzut pe covor aproape leșinată. Bătrîna Aspasia, auzind zgomotul, a venit și m-a ridicat, ducîndu-mă în odaia copiilor.

De atunci nu-l mai vedeam pe Predescu, nici măcar la masă. El mîncă în sufragerie singur, eu mîncam cu copiii în camera lor. Treceau zile întregi cînd nu-l vedeam de fel. Îi auzeam doar pașii prin coridor sau prin biroul său. Din nici o parte nu s-a încercat împăcarea. Nu știam ce să fac. Să fi plecat? Unde? Unde să mă fi dus cînd lumea era plină de bărbați ca Predescu, sau de femei ca mine! Aveam trei copii, trei greutatea legate de picioarele mele, care aveau să-mi dea pace, doar în mormînt.

CAPITOLUL VI

Jurnal

IARNA.

Cerul este înnourat, aproape negru. Stau la fereastra casei părintești și scriu. Scriu pentru copiii mei, pentru ca mai târziu să cunoască și ei vinovăția mea. Să afle și ei pentru ce am părăsit pe tatăl lor bolnav și singur. În ziua cînd soțul meu a ieșit din sanatoriu, m-am refugiat din nou aici. Nu vreau să mă reîntorc în casa lui! În întunecimea norilor care planează deasupra orașului acesta, văd sufletul soțului

meu. Cine vrea să mă condamne, e liber. Eu am rămas cu inima de piatră și sufăr în tăcerea casei în care mă aflu. M-am retras la fereastra copilăriei mele. Peste tot văd puștiul. Dincolo în ograda vecină nu mai este nici atelierul de rotărie de odinioară, nici Mituș — ruină peste tot. Doar bătrîna mamă a lui Mituș s-a retras și ea aici ca să aștepte eliberarea fiului ei din pușcărie. E îndurerată de gîndul că singurul ei copil pe care-l iubește, va fi nevoit să poarte pentru toată viața stigmatul: pușcăriaș!... Da, ea nu vrea să știe de greva pentru care fiul ei este condamnat, ea știe că toată lumea îl va arăta cu degetul și va rîde de el.

De cîte ori vine la mine, plînge îndurerată. Această lovitură e groaznică pentru bătrînă. Într-o zi mi-a spus foarte lucidă: „Aș vrea să-mi știu mort copilul! Decît în pușcărie, mai bine în pămînt! Ce va spune lumea? Cum îl va mai privi în față știind de unde vine?...“

Femeia aceasta este de aceeași părere cu Predescu. Lumea judecă, lumea condamnă, de gura lumii să ne ferim ca de foc!...

În fiecare săptămînă primesc cîte o scrisoare de la Predescu în care-mi scrie: „Întoarce-te acasă! Mă feresc să dau ochii cu lumea, de teamă să nu audă ceva despre întîmplarea noastră!...“ Despre copii nu pomenește mai nimic, o vorbă-două, la sfîrșitul fiecărei scrisori. Pentru el lumea prețuiește mai mult decît sufletul nostru neîmpăcat.

Nu vreau să știu de lume!... Dacă lumea mă condamnă, să fie sănătoasă!... Vreau să fac toate, împotriva lumii. Mai mult: vreau să mă răzbun pe lume. Ce vrea lumea de la mine? Vrea să-mi smulg inima din piept și să i-o dau, o satisfacție pentru aprobările și dezaprobările ei?... Nu fac așa ceva! Cer oamenilor să mă lase-n pace, să nu-mi dea sfaturi. Nu am nevoie. Am în inima și-n mintea mea o lume mai complexă și mai sinceră, cu care eu mă sfătuiesc la orice

nevoie. Acestei lumi m-am adresat și ea m-a sfătuit ce trebuie să fac.

Am nevoie să fiu tare, — plec mâine pentru cîteva zile la București, la prima înfățișare a procesului nostru de divorț. Avocatul Eliad îmi scrie că trebuie să mă prezint, deoarece Predescu care-mi trimite scrisori de împăcare, pe de altă parte a făcut o cerere ca tribunalul să-i aprobe pînă la sfîrșitul procesului, trimiterea copiilor într-un internat. Știu, Predescu cunoaște durerea ce mi-ar pricinui despărțirea de copiii mei și vrea să mă forțeze ca să primesc împăcarea cu el.

Să mă împac cu un om al cărui pumn a lovit obrazul meu și m-a batjocorit !... Niciodată ! De aceea scrisorile lui Predescu rămîn fără răspuns. Avocatul Eliad nu cunoaște acel eveniment cînd prietenul său care nu a pălmuit nici un om, m-a pălmuit pe mine, soția lui. A debutat cu femeia pe care acum o iubește la nebunie, așa cum fac oamenii ordinari care-și bat amantele din prea mare dragoste ce au pentru ele. Înapoi, la șatra primitivă, oricine vrea să-și chinuiască femeia pe care o iubește ! Eu nu vreau să mă întorc la primitivismul soțului meu. Nu l-aș fi părăsit niciodată, dar după o lună de zile, cînd rămăsesem pălmuită în casa lui, în loc să-mi întindă el o mîină de împăcare, mă sfidase pledînd cu răutate la procesul unui om care nu-i făcuse nici un rău.

În dimineața acelei zile, m-am dus în biroul lui înainte de a pleca. În zilele cînd avea procese interesante, nu mînca la prînz acasă. Lua ceva frugal pe la ora 11, care-i ținea de foame pînă la reîntoarcere. L-am găsit fumînd; mîncase. Fără nici o altă introducere, ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic, l-am întrebat, umilă:

— Te duci astăzi la procesul acela ?

El, dîndu-se puțin pe spătarul scaunului în care ședea, mi-a răspuns, plin de trufie:

— Ar fi fost mai bine să fi venit mâine, după proces, nu astăzi, înaintea procesului. Așa, te-aș fi iertat...

— Dar n-am venit să mă ierți!...

Predescu s-a ridicat puțin de pe scaun, cu țigarea între degetele de la mîna stîngă și cu mîna dreaptă întinsă spre ușă, a strigat:

— Ieși afară!...

Am ieșit. Dar apostrofarea lui nu mă mișcase de fel — mi s-a părut caraghios așa cum nu l-am crezut niciodată. Am intrat în camera mea, foarte liniștită. Numai atmosfera casei îmi devenise insuportabilă. Simțeam nevoia să ies undeva la aer, să fug pe o cîmpie întinsă, să cad undeva frîntă de oboseală și pe urmă să dorm toată viața mea. Cînd au venit copiii, nevinovăția lor m-a înviorat puțin.

Fără să vreau le-am spus:

— Azi plecăm, dragii mei.

— Unde, mamă?

— Undeva, departe.

Simțeam nevoia să execut dorința soțului meu, vroiam să „ies“. Tocmai atunci sună telefonul. Avocatul Eliad mă anunță trist că procesul s-a terminat cu condamnarea lui Mituș. Am trîntit receptorul enervată, m-am dus în camera copiilor, i-am luat repede și într-o jumătate de oră eram complet echipați de plecare. Servitoarea care a bănuț de la început intenția mea, a încercat să spună cîteva cuvinte:

— Doamnă, nu trebuie să plecați!... Rămîneți!...

— Nu vreau să știu de nimic!... am strigat eu. Renunț la tot ce-mi aparține!... Eu plec!... plec!... plec!...

Nu vorbeam, mi se pare că urlam și că simțeam în sufletul meu o bucurie necunoscută pînă atunci. Simțeam descătușarea!...

După ce a venit avocatul Eliad, trimis de soțul meu ca să-mi ofere împăcarea în condițiile cele mai jignitoare pentru mîndria unui bărbat ca Predescu, am rîs cu hohote. Proastă femeie am fost!... Am crezut în bărbăția unui om fals pînă la revoltă. Mă dăduse afară din casa lui, ca pe cea

mai din urmă femeie, și-mi oferea sclavia preț pentru reîntoarcere, după trei zile. Ah, nu!... nu mă voi reîntoarce la acest om, chiar dacă mi s-ar lua copiii. Subscriu și resubscriu aceasta cu toată îndărătnicia. M-am dus la sanatoriu cînd a fost bolnav, ca să-i arăt pînă unde merge bunătatea mea; l-am îngrijit acolo pentru că era tatăl copiilor mei. M-am dus, dar în casa lui n-am mai intrat, nici măcar pentru a-mi lua singurul portret al mamei mele care se afla acolo și la care țin tot atît de mult ca la copiii mei.

CAPITOLUL VII

AM SALVAT COPIII!... Judecata nu a admis cererea pentru internarea copiilor. Era nevoie de o dovadă a imoralității mele, în virtutea căreia tribunalul putea să dea cîștig de cauză soțului meu. El s-a sfiit s-o facă. Avocatul pus de soțul meu să-l apere a mormăit ceva neînțeles, dar forțat de d. Eliad, nu a mai avut curajul să repete. Copiii au rămas ai mei pînă la viitoarea înfățișare, tocmai peste trei luni. Sînt fericită.

Întîlnirea cu Predescu la tribunal a fost foarte rece. Am răspuns la salutul său fără răutate, dar și fără emoție. Avocatul Eliad s-a așezat între noi simulînd ceva interesant, pentru a nu da puțința lui Predescu să fie prea mult timp alături de mine. Acestea s-au petrecut înainte de începerea ședinței. La sfîrșit Predescu s-a apropiat de Eliad, foarte enervat, zicîndu-i:

- Observ că ai devenit tutorele soției mele.
- Sînt avocatul d-nei Maria Predescu, a răspuns Eliad.
- Îngăduie-mi, te rog, să-i vorbesc două cuvinte deo parte.
- Dacă doamna primește, nu am nimic de zis.

— Nu! am intervenit eu adresîndu-mă lui Predescu — să lăsăm pentru sfîrşitul procesului tot ce avem să ne spunem...

Predescu a rămas încruntat. A privit cîteva clipe în jos şi pe urmă, ridicînd faţa îndurerată spre mine, a zis:

— Vreau să-mi văd copiii!...

Copiii erau averea noastră comună: răpindu-i dreptul de a-i vedea îl chinuiam. Or, eu nu m-am gîndit niciodată să înmulţesc suferinţele soţului meu. Chiar copiii sufereau de lipsa tatălui lor. De aceea i-am răspuns, fără să stau mult pe gînduri:

— Oricînd poţi veni să-i vezi.

Îngînînd, Predescu a răspuns:

— Voi veni de Crăciun.

Salutîndu-ne, după aceste cuvinte, a plecat repede. Ceva mai departe l-am văzut punîndu-şi batista la ochi.

Am observat la Predescu o schimbare mare. Nu mai avea nimic din omul trufaş, părea o umbră a celui de mai înainte. Faţă de cum se purta altădată, acum părea dezmaţat. Nici pieptănătura, nici ochii, nici barba, nu mai erau ale lui Predescu de acum cîteva luni. Desigur că evenimentele petrecute între noi îl consumaseră. Ştiu că şi activitatea lui nu mai este atît de prodigioasă ca mai înainte. S-a schimbat foarte mult. Nu ştiu dacă cu mine s-a petrecut acelaşi lucru. Mă simt foarte slăbită şi din zi în zi tot mai învinsă. Am un singur suport de rezistenţă: copiii. În ei îmi găsesc un refugiu şi o întremare. Dar Predescu?... Nicăieri, desigur. Maşinăria vieţii noastre comune s-a stricat de tot. Oare o împăcare ne-ar redresa?... Nu!

Reîntorcîndu-mă acasă am fost întîmpinată cu vestea unui eveniment nou: Mituş a fost eliberat din închisoare. Mama lui a venit şi mi-a comunicat a doua zi de dimineaţă. Ştiam de la servitoare. Bătrîna era veselă şi tristă în acelaşi timp. Oricum, faţa i se-nseninase mult, ochii nu-i mai erau

umezi și tot timpul mi-a vorbit de planurile făcute pentru viitor.

— Mituș rămîne aici cu mine, nu mai pleacă nicăieri. Unde să se mai ducă? E om în toată firea! Cînd era mai tînăr, treacă-meargă, așa sînt tinerii! Am vorbit cu el să deschidem atelierul lui tată-său; are toate sculele complete și în bună stare. Cum a trăit bătrînul, o să trăiască și Mituș. Să ne ținem de capul lui să se-nsoare. S-o găsi o creștina și pentru el!... Crezi că nu o să-l ia nici o femeie? E cam trecut de vîrstă, are aproape treizeci și cinci de ani!...

Bătrîna era mulțumită, avea poftă de vorbă și de făcut planuri. Ori poate nu avea nici ea încredere în cele ce spera și ducea dorul ascuns de cineva care s-o încurajeze. Eu tăceam, priveam amuțită mîinile mele, rochia mea, pe urmă mîinile uscățive ale bătrînei, rochia ei de stambă proastă, dar tăceam pentru că la sinceritatea ei nu aveam cu ce răspunde. Mituș, copilul ei năzdrăvan! Trăise ca să se îngrijească de soarta lui la treizeci și cinci de ani, să-l însoare cu o femeie care ar vrea să-l ia, așa bătrîn. Toată averea lui erau sculele bătrînului și poate cele două berete de marinar. Da! da!... El trebuie de acum încolo să-și formeze o familie, o casă, un atelier, să lucreze mult, pînă noaptea tîrziu, pentru pîinea zilnică. Copiii mei vor vedea prin aceeași fereastră, ca și mine, cum copiii lui Mituș se duc la școală. Poate Grigoraș al meu, ca și Costin, se va înhăita cu un alt Mituș, să facă năzdrăvăanii, alt circ ambulant va veni atunci, alte bătăi de cap, alergături și, care din copiii noștri va aduce de data aceasta trofeu, bereta cu moțul roșu!...

Ședeam pătrunsă de gînduri într-o liniște aparentă, uitasem de bătrîna de alături care aștepta o vorbă de încurajare de la mine.

— Ai dreptate, mamă dragă, ai dreptate!... Așa trebuie să facă Mituș. Ai nevoie și d-ta, acum la bătrînețe, de o zi liniștită!...

— Am nevoie, gemu bătrîna ștergîndu-și lacrimile ce lunecau pe obraji ei uscați — sînt oropsită de Dumnezeu, de cînd a murit bătrînul, nu mai am parte de odihnă, totdeauna sînt pe drumuri... Să-i mai spui matalui lui Mituș să se lase de hoinăreală. Zău, să-i spui!...

Nu l-am văzut pe Mituș cîteva zile de cînd venise acasă. Auzeam zgomot în curtea lor, știam că se afla acolo, dar nu mă duceam nici măcar să-l văd prin perdele, ca altădată. Aveam o muștrare de cuget: îmi închipuiam că eu sînt vinovată de suferințele lui. Poate că intervenția mea agravase situația în procesul său. Îl îndirjiseram pe Predescu. Oare dacă l-aș fi rugat pe bărbatul meu altfel, de pildă punînd situația fățiș, spunîndu-i cine era lucrătorul care și-a pălmuțit patronul, nu ar fi fost mai bine?... Poate, da!... Ba nu! nu!... nu vreau să cred că Predescu ar fi fost altul, mi-e groază de acest gînd!... Sînt o femeie slabă, fără puteri, fără sprijin, n-am alt ajutor decît ochii copiilor mei cuminți și dragi. De cînd sînt acasă nu a venit o prietenă măcar să mă viziteze. Nici Costin, care este mutat la țară, nici nevasta lui, nici tata nu m-a chemat ca să mă vadă. Copiii mei nu au un prieten de joacă. Fiecare șade pe scaunul lui în salon, sînt tăcuți, stăpîniți de aceeași tristețe ca și mine, și uneori îi găsesc plîngînd.

Singurul om care se gîndește la mine, este tot Mituș. L-am surprins într-o zi în curtea lor, privind spre fereastra mea. Întocmai ca odinioară. Ședea pe gînduri, rezemat de o scîndură. Nu-l mai văzusem din vară în care ne-am întîlnit în localitatea de la poalele munților. Atunci era cam palid, acum pare mai bine, e voinic și plin de sănătate. Ședea în zi de iarnă afară, în curte, cu mînele cămășii sumese, cu pieptul desfăcut. L-am privit mult, iar el nu cobora privirea de la fereastra mea decît foarte rar. Atunci fără să mă mai gîndesc, am deschis fereastra repede. Aerul rece de afară m-a izbit puternic în față și m-a înviorat. Mituș a tresărit

și nemaîștiind ce să facă, a rămas cu privirea țintă la mine.

— Ce mai faci, Mituș? l-am întrebat eu bucuroasă.

Încurcat de apariția mea neașteptată, m-a salutat foarte stîngaci. Desigur că nu mă credea la fereastra aceea. Eram în camera mea din copilărie, pe care acum nu o mai întrebuițez decît ca odaie de vechituri. Dar el privea aceeași fereastră, pe care se obișnuise a o privi.

— Ești supărat pe mine, Mituș?...

— Deloc, doamnă! mi-a răspuns el, mai înviorat. Vă mulțumesc foarte mult pentru atenție!... Tocmai tîrziu de tot am aflat de la d. Eliad, că a fost rugat de d-voastră să mă apere. Nu știu dacă nu ați avut supărări cu soțul d-voastră, pentru mine.

— Nici o supărare, dragă prietene, nimic!... Îmi pare numai rău că intervenția mea nu ți-a folosit.

El a ridicat brațele, în semn de resemnare.

— Toate au trecut, doamnă!...

Am închis fereastra din cauza gerului de afară. Ca să mai pot vorbi cu Mituș m-am coborît, spre seară, ducîndu-mă în casa lor. Nu fusesem niciodată la ei. Atunci am cunoscut și eu cu adevărat pe Mituș. Era cu mult mai interesant decît mi-l închipuisem. Am văzut la el o casă de oameni cinstiți și muncitori, pentru prima oară, pentru că totdeauna am ocolit oamenii săraci. Nu știu, nu sînt nesuferiți acești oameni, au un aer umil și sincer cînd îi vezi pe străzi, binevoitori i-am găsit totdeauna, răbdători, dar eu n-am putut suferi sărăcia, cum n-am putut suferi nici bogăția. Mi s-au părut aceste două categorii sociale, ceva imposibil de suportat. Am respectat oamenii bogați care munceau de dimineață pînă-n seară în biroul lor, tot așa cum am respectat oamenii săraci, muncind în fabrici sau la cîmp. Așa l-am respectat pe Predescu. Acest om muncea cu adevărat.

În casa lui Mituș am cunoscut prima dată atmosfera prietenească și sinceră care a lipsit casei mele. Nimic decorativ, nimic fals, pereții plini cu fotografii-amintiri, portretele părinților săi, făcute mari, cu o stîngăcie plăcută, o șuviță din părul lui din copilărie, alături de portretul lui de cînd era la școală. Am rîs foarte mult cînd l-am revăzut pe Mituș școlarul zburdalnic, posomorît, de parcă ar fi fost supus la niște cazne mari, cu ghiozdanul sub braț. Ciudat, atunci nu-i plăcea cartea, dar acum am văzut în casa lui un raft mare cu cărți foarte interesante. Credeam că Mituș nu prea citește.

Am plecat din casa lor complet refăcută. Mă încurajase entuziasmul lui Mituș. Pentru el, trei luni de închisoare nu au însemnat nici o decepție. Nu a dat nici un pas înapoi de la credința lui. Era un iluminat hotărît și tot atît de convins.

— Vreau să plec, îmi spunea el visător — să plec iarăși, n-am ce face aici, mă împiedic tot de oameni care nu sînt hotărîți la nimic. În alte țări acțiunile sînt conduse de oameni cu altă energie. Cazul meu ar fi stîrnit discuții, presa ar fi sărit întru apărarea mea, intelectualii m-ar fi apărat. Era un caz de dreptate!... Oricine aș fi fost eu, dacă aveam dreptate m-ar fi apărat chiar fratele rivalului meu. Aici soțul d-voastră a făcut un caz de conștiință dintr-un lucru de nimic, fără să se gîndească puțin la omenia mea. A venit la închisoare și m-a sfidat cu privirea, m-a jignit față de ceilalți cu titlul de « individ ». Nu i-am răspuns la nici o întrebare. De aceea aș vrea să plec!...

— Nu ai să pleci, Mituș! am zis eu. Ai pe mama ta, care are nevoie de ajutorul tău.

— Da, mama!...

Bătrîna plîngea pe un scaun.

— Vrea să plece băiatul meu!... Să plece, dacă nu-l doare inima de mine. Nu am fost eu singură, pînă acum?...

Am făcut din Mituș un prieten sufletesc. Aveam nevoie de el, cum avea și el nevoie de mine. Eram doi singuratici, idealisti, în același timp și decepționați de realismul vieții. Prietenia este un sex superior, ea nu îngăduie nici o abatere morală. Sînt sigură de devotamentul prieteniei lui Mituș, cum sînt sigură de dragostea copiilor mei. Nu vom fi niciodată altceva decît prieteni, dar niciodată nu ne vom îndepărta prea mult unul de altul. Sîntem prea încercați în viață, spre a ne mai gîndi să începem altceva decît prietenia sufletească.

Aproape în fiecare seară cobor în casa lor pentru ca să stăm de vorbă. Vremea copilăriei a revenit prin amintiri și povești cu haz. Odinioară ne strîngeam toți trei: eu, el și Costin în camera fratelui meu și spuneam povești cu zmei și cu haiduci. Aceeași viață trăim și acum. Doar zmeii și haiducii sînt înlocuiți cu oamenii pe care i-am cunoscut. Mituș a văzut multe, a auzit multe și a trăit multe evenimente pe unde a fost. La o cană cu ceai, închide pe jumătate ochii, visător și vorbește:

— Era pe un vapor francez, era un căpitan, un om foarte bun...

Mamă-sa îl întrerupe naivă:

— Purta și el beretă ca și tine, maică?...

Toată atitudinea visătoare a lui Mituș, se spulberă, izbucnim în hohote de rîs și nu mai puteam continua decît rîzînd. Nici o poveste nu poate fi terminată din cauza asta.

În zilele următoare sînt mulțumită, vin serile voioase care-mi reîmprospătează sufletul lihnit de duh. Cînd lipsesc

o seară din casa amicilor mei, a doua zi de dimineață bătrîna apare, îngrijorată:

— Pentru ce nu ai venit la «ședință»?...

La ea toate întîlnirile noastre sînt ședințe. Începe să se radicalizeze bătrîna. O punem să pronunțe cuvinte franțuzești și se opune cu încăpăținare.

— Nu vreau să învăț!... Ce-mi trebuie mie franțuzește acum la bătrînețe?!...

Clipele acestea sînt cele mai vesele din viața mea.

CAPITOLUL VIII

RÎNDURILE CE URMEAZĂ SÎNT TRISTE. Sînt triste ca ochii lupoaicei care-și găsește puii măcelăriți. Am crezut în viață și m-am închinat ei. Am crezut în Dumnezeu și m-am închinat Lui. Nu am găsit nici viața sperată, nici pe Dumnezeu. Dar am mai crezut și-n Om, pentru că-l vedeam alături de mine urînd și iubind. Pentru că-l vedeam suferind. Pentru că-l vedeam robind vieții și lui Dumnezeu, murind în numele lor. Pe Om l-am găsit, da!... L-am găsit pe culmea suferințelor scrîșnind nedreptățit. Și-am zis: dreptate, omului!... Și omul m-a învins pe mine, în clipa cînd îl iubeam mai mult!...

Haide, tu care stai ascuns după pînza veșniciei, inger sau diavol, ce ești... dacă țintești inima mea. lovește-o odată!... Ce mai stai?... Sînt un suflet chinuit, ca toate sufletele distruse pînă acum. Pentru ce m-ai lăsat pe mine la urmă?... Oare sînt eu mai vinovată ca toți ceilalți?... Oare este nevoie ca să asist la toate durerile izvorîte din răutatea ta?... Dă-mi lovitura de grație și ucide-mă. Pentru ce nu m-ai ucis pe mine înaintea tuturor?...

Am fost lăsată la urmă pentru ca să scriu aceste rînduri, cu ochii plini de lacrimi. După toată durerea înșirată aici,

era nevoie de o femeie care să sufere nevinovată, să cunoască maximum de umilințe și să fie arătată cu degetul. Pentru ce?... Pentru ce nu-mi pierd mințile, să cunosc măcar așa veșnicia tăcerii fericite?...

Am fost învinsă alături de învingătorii învinși. Spadele lor au fost înveninate cu otrava soartei. Luptătorii au murit. Am rămas eu ca să trăiesc durerea lor, pentru că ei făcându-și datoria au murit înseninați de gândul că eu trăiesc.

Trăiesc lângă copiii mei, salvați!...

La ultima întâlnire pe care am avut-o cu Predescu pe sala tribunalului din Capitală, în prezența d-lui avocat Eliad, soțul meu mi-a comunicat că dorește să vadă copiii. Hotărîserăm să vină de Crăciun. Îi înțelegeam durerea și nu m-aș fi gândit niciodată că-l pot opri să-și sărute copiii, pe care eram sigură că-i iubește ca și mine. Pe urmă și copiii aveau nevoie de mângâierile tatălui lor. Când am spus copiilor că va veni « tata », au delirat de bucurie, ei nu înțelegeau că pe mine mă întrista această fericire. Pentru că i-am ferit totdeauna să înțeleagă nemulțumirea mea sufletească. Am crescut copiii departe de toate neajunsurile noastre omenești.

Dacă pentru copii, fericirea se apropia odată cu sărbătorile Crăciunului, eu așteptam să treacă mai curînd această sărbătoare spre a reintra în liniștea aparentă, care, oricum era, mă mulțumea. Cu cîteva zile mai înainte am suspendat vizitele la familia lui Mituș și l-am chemat pe tata să vină la noi de sărbători. Dacă tata a primit invitația mea, a venit, însă, cu gând să ne împace. La cei cincizeci și nouă de ani pe care îi avea, tata ar fi fost mulțumit ca înainte de a muri, să-și vadă copiii fericiți. Pentru el fericirea mea nu era decît alături de soțul meu. Ce-l privea pe el că Predescu îmi dăduse o palmă pe același obraz pe care-l mîngîiasc și-l sărutase fericit altădată? Tata avea un principiu matrimonial: Dacă bărbatul sărută obrazul femeii pe care

a lovit-o, femeia trebuie să uite. Образul ei trebuie să fie mulțumit cu palme, ca și cu sărutări.

Tot așa făcuse și tata, o bătea pe mama îngrozitor, pe înfundate, o supunea la chinuri sadice... pentru că o iubea foarte mult. Eu nu vroiam să primesc această regulă, eu eram pentru respectul obrazului, fie al meu, fie al soțului meu. Am fost femeia care nu am insultat, pe cineva, nici măcar cu gândul. Când am spus tatălui meu că nu mă voi reîntoarce lîngă un om care m-a lovit și m-a umilit, el a strigat, plîngînd:

— Gîndește-te la mama ta!...

Mama!... Gîndeam multe despre mama, dar i-am răspuns atît:

— Dacă mama a primit să fie roabă, eu nu primesc!....

— Astea sînt roadele emancipării femeilor! a spus el.

Foarte frumos!... Sîntem și noi femeile la nivelul civilizației moderne. Odinioară cînd stăpînul biciuia sluga, sluga tăcea și se mulțumea cu bătaia. Astăzi, Mituș nu a primit această sclavie, a răspuns cu aceeași plată la palma patronului. Că a fost condamnat pentru îndrăzneală, înseamnă că societatea umană nu este pe deplin civilizată, sau emancipată. Dar s-au găsit oameni care să ia apărarea lui Mituș.

Eu, ca femeie, sexul slab, cum sîntem numite, nu am avut puterea să răspund soțului meu cu aceeași monedă, dar am dreptul să uzez de mijloacele de care dispun. Sînt vinovată?...

Voi spune și eu ca și Isus: *« Cine se crede curat să ridice piatra și să dea în mine !... »*

A venit Predescu, în noaptea ajunului de Crăciun. Ședeam la fereastră și priveam întunericul întins deasupra orașului. Nu-l așteptam să vină chiar atunci, nici măcar nu era ora de sosire a trenului. Credeam că va veni în ziua

de Crăciun, cum ar fi trebuit. Pe străzi copiii cîntau colindul și cîinii lătrau pe la garduri, învrăjbiți. Era o noapte pîcloasă și rece, care întuneca și mai mult orașul îngropat sub zăpadă. Stelele licăreau plătînd prin ceață. Vocile copiilor întîrziați îmi păreau mai mult zumzetul unui roi de albine năpădit pe colibe. Cîntau, sau plîngeau!...

În noaptea aceea nu mă gîndeam la nimic, aveam mintea oprită și obosită. Vroiam să uit de tot că mai trăiam.

Prin ușa întredeschisă la camera de alături, zăream, de cîte ori întorceam capul, luminile pomului de Crăciun, pregătit pentru copii. De cu seară tata-mi spuse:

— Ne culcăm devreme și după miezul nopții, cînd Mîntuitorul Isus va fi născut, sculăm copiii din somn și-i aducem să vadă pomul și jucăriile primite cadou. Va fi mai frumos!... Pe urmă îi culcăm cu jucăriile lîngă ei. Eu am să mă îmbrac în haine de moș Crăciun. Nu mă vor recunoaște... De dimineață cînd se vor culca, vor crede că a fost un vis...

Așa ne păcălea și pe noi cînd eram mici.

Fiindcă nu mă simțeam obosită, nu m-am culcat deloc. Mă simțeam tot mai învinsă, și mă temeam la gîndul că evenimentul sosirii lui Predescu în casa aceasta, ar aduce după sine, împăcarea. Nu mai voiam să reiau viața părăsită. Căsnicia mi se părea o piatră care nu mai avea loc în sufletul meu.

Priveam spre fereastra lui Mituș și mă miram de ce camera lui era întunecată, cînd el nu stingea lumina decît după miezul nopții. Mă gîndeam, zîmbind: « Desigur, Mituș și-a adus aminte de copilărie, a plecat cu colindul! »... Mituș era oarecum mai fericit decît mine.

Așa gîndeam, cînd dincolo de raza de lumină a felinarului de peste drum am observat umbra unui bărbat retras aproape de gardul unui loc viran. Cînd venise acel

om acolo, nu băgasem de seamă. Dar cine era și ce aștepta?... Mi-a trecut fiorul unui gând prin minte și-un lac de sudoare peste tot corpul... Predescu!... Era el! Îi cunoșteam silueta și umbra dintr-o mie de oameni. Mi-am lipit fața mai mult de geam și am privit cu toată puterea ochilor pînă am pătruns întunericul în care ședea ascuns: era Predescu!...

Tremuram atît de tare, încît făceam sforțări uriașe ca să nu-mi clănțane dinții. Credeam că nu mă vor mai ține picioarele.

Ce vroia omul acela în mijlocul nopții?!

Spiona!... Ce spiona, nenorocitul?

O oră întreagă, poate două sau trei, l-am privit așa. Nu s-a clintit un pas măcar în lături din locul unde ședea. Stătea încremenit ca o stîncă de piatră. El care era fumător pasionat, nu a fumat nici o țigară cît timp am privit spre el. Dar nici eu nu m-am clintit din loc. Înfipsesem coatele în pervazul ferestrei și privirile în umbra lui.

Deodată am auzit în stradă pași de om, scîrțîind pe zăpada geruită. Am văzut o umbră, pe urmă silueta omului întîrziat se profila tot mai mult în raza felinarului. Mituș se reîntorcea acasă. L-am văzut bine. Avea pălăria lăsată puțin pe spate și gulerul paltonului ridicat. Cînd a vroit să pună mîna pe poartă, umbra de peste drum s-a desprins din întuneric și a trecut imediat pe partea cealaltă. Atunci m-am convins cu adevărat că era Predescu. Era la fel ca și Mituș, cu gulerul paltonului ridicat. Doar pălăria lui era mai mult lăsată pe ochi. A rămas țeapăn, cu mîinile în buzunare, în fața lui Mituș. Îi vedeam foarte bine, căci nu erau nici la trei metri depărtare de fereastra unde ședeam eu. Poarta curții lui Mituș era alături de poarta noastră. Căsuța lor era mai în fund, casa noastră începea chiar de la stradă. Eu priveam de la prima fereastră a casei.

Curios de apariția străinului, Mituș a întors puțin privirea spre el.

— Mă cunoști?... l-a întrebat Predescu, rece.

— Da, a răspuns Mituș, întorcându-și toată fața spre el.

— Ești amantul soției mele!...

Mituș a strâns pumnii și încordându-și brațele în fața lui Predescu, i-a răspuns scrișnind:

— Nu!...

Predescu ședea tot nemișcat.

— Ticălosule!... Ești amantul soției mele!...

Atunci Mituș, fără să mai răspundă ceva, a întors spatele și a deschis poarta enervat. În clipa aceea Predescu a scos o mână din buzunarul paltonului și a ridicat-o spre Mituș. În mână avea un revolver. Două detunături au sfîșiat tăcerea nopții. În aceeași clipă cîinii din împrejurimi au început să urle.

Am stat tot timpul încremenită cu ochii la cei doi oameni; nu puteam să mai mișc măcar pleoapa unui ochi. Dar nu am mai văzut de atunci nici cum a căzut Mituș, nici cum a plecat celălalt. Leșinasem pe scaunul unde mă aflam.

M-am trezit în pat cu tata și cu servitoarea lingă mine.

— Ce s-a întîmplat?!... i-am întrebat eu.

Tata a ridicat din umeri neputincios.

— Ce s-a făcut cu Mituș?!... am urlat eu, înspăimîntată.

Atunci tata, covîrșit de durere, a îngînat:

— L-au dus la spital.

Bătrînul avea ochii plini de lacrimi. Am întors capul într-o parte și am leșinat din nou.

CAPITOLUL IX

PRIMA ZI A CRĂCIUNULUI. Mituș a fost dus la spital grav rănit. Cele două gloanțe îi pătrunseseră în spate. Mă-mă-sa, trezită din somn de detunături, a ieșit în curte, speriată. Și-a găsit copilul căzut în zăpadă. În același timp vecinii alarmați au ieșit de prin case și s-au strîns în curtea lui Mituș. Pe urmă a venit poliția. Deși mai putea să vorbească, Mituș nu a spus nimic. Gura lui s-a încleștat într-o muțenie desăvîrșită. Cine trăsese?... Toată lumea întreba revoltată: Cine a tras?... Nici un indiciu de nicăieri.

La noi în casă tristețea luase locul veseliei așteptate. Pomul de Crăciun a rămas izolat, lumînările au fost stinse, copiii și-au luat singuri jucăriile de acolo.

Pe la ora unu ziua eram încă în pat, bolnavă. Nu am putut să mă scol nici pentru a merge la masă. Copiii erau în sufragerie cu tata și cu niște copii din vecini, invitați de mine pentru pomul de Crăciun.

Atunci a venit servitoarea și mi-a spus că un domn vrea să mă vadă.

— Un domn? am întrebat-o eu. — Ce fel de domn?..

— Spune că vine de la București.

Tocmai cînd vroiam să strig: «Afară cu el!... Să nu intre aici!...» Predescu a apărut pe ușă, groaznic de schimbat. Ținea pălăria într-o mîină și două pachete sub braț.

— Ieși afară!... am urlat eu, înnebunită de prezența lui.

M-am ridicat în capul oaselor și am repetat poate de zece ori cuvintele acestea. Copiii au năvălit pe ușă împreună cu tata. Văzîndu-l pe Predescu, copiii au început să strige bucuroși:

— Tata!... Tata!...

— Nu, copii!... Nu vă atingeți de acest om!... E plin de sînge. Nu puneți mîna pe el.

Copiii, speriați de strigătele mele, s-au retras deoparte, sfioși. Tata înlemnise lângă ușă.

Sărmanii mei copii!... Toată dimineața au spus, dezo-lați:

— Mamă, nu mai vine tata!...

Predescu nu se predase, încă. Venise la mine. Pentru ce?... Răpise copilul unei mame în ziua de Crăciun, și-n aceeași zi venise să-și vadă copiii lui!...

Neașteptându-se ca eu să știu adevărul, Predescu a lăsat capul în jos, înfrînându-și un gest de durere pe față. Apoi s-a întors spre ușă. Tata s-a dat la o parte din drumul lui.

După ce a plecat Predescu, copiii s-au năpustit înfricoșați peste patul meu. I-am strâns pe cîteșitrei la piept, plîngînd. Pe deasupra lor, privirea mea s-a întîlnit cu privirea tatei. Bătrînul m-a întrebat ceva, doar cu o fulgerătură a ochilor săi. Eu am știut ce mă întreabă și am răspuns cu vocea stinsă:

— Da.

În aceeași zi după amiază m-am dus la spital. Mituș trăia ultimele lui clipe de viață. I-am strâns mîna și el a deschis ochii. Era conștient. L-am întrebat:

— Cine a tras?...

— Nu știu!... a răspuns el.

— Eu știu!...

— Nu, nu este adevărat!...

În timpul cît am fost eu acolo, a murit. Mamă-sa, alături, plîngea:

— Eu sînt vinovată!... Mai bine îl lăsam să plece... Pe el îl mai aveam pe lume, ce mă fac eu acum singură!... Ah, Doamne, Dumnezeu!... Barim nu spuse cine-l omorî!...

Mult stimată doamnă Predescu,

Această scrisoare este a treia pe care v-o trimit în timp de o săptămână. Nu mai vorbesc de cele patru telegrame. Sper de data aceasta să primesc un răspuns.

Azi, după cum știți, a avut loc înmormântarea soțului dv. și prietenul meu, Alex. Predescu. Sînt numai două ore de cînd ultimii bulgări de pămînt au căzut pe mormîntul său. Să ne rugăm pentru odihna celui care s-a dus.

Casa a fost complet sigilată și cheile se află în posesia tribunalului, dimpreună cu testamentul răposatului.

Cît privește pentru cheltuieli, au fost suportate de mine și vă rog să le lăsați în sarcina mea, vroid să am o ultimă amintire de la prietenul meu Predescu.

Regret că sînteți așa de grav bolnavă și vă urez din tot sufletul sănătate. Curaj ! Gîndiți-vă la copii !...

Cît de mult am fost impresionat cînd am auzit de moartea nefericitului dv. prieten din copilărie !... Vai... atît de tristă este soarta unor oameni !... Atît de tristă ca și sufletul nostru, al celor care rămîn în urma lor să-i plîngă. Încă o dată : curaj ! Curaj, doamnă !...

Al dv. amic devotat.

ION ELIAD

Avocat

CAPITOLUL X

ȘI ACUM, pentru că sîntem adunați cu toții...

— Pentru a zecea oară !... completă d. Rădulescu.

— ...Exact, pentru a zecea oară, reluă avocatul Eliad

— vă rog să-mi spuneți, cu toată sinceritatea, părerea ce aveți despre această întîmplare ?...

D-na Breazu se ridică de pe scaun și trecu lângă fereastră, vorbind ca pentru sine:

— Nu înțeleg ce rost mai are părerea noastră!...

— Nu sînt de părerea d-voastră!... ripostă d-ra Marianu — noi, cei tineri, avem ceva de învățat din toată drama familiei Predescu.

— Nu ai de învățat nimic, fetițo!... Ascultă-mă pe mine, nimic!... Fiecare viață se trage pe calapodul ei. Crezi oare că Maria Predescu n-a presimțit pericolul care venea asupra ei?... Ba da!... Dar fiecare om crede altfel decît vecinul său. Cînd vede un pericol venind, în loc să se dea la o parte din drumul lui, el începe să-și ascută cușitele, gata de luptă. Dacă a învins, rîde. Dacă a fost învins, plînge. Așa este!...

— După părerea matală, cucoană Brezeancă, omul nu mai trebuie să facă nimic, să stea ca lemnul, hai?... se înfurie d-nul Rădulescu.

D-na Breazu se-ntoarse spre el cu o mutră acră, măsurîndu-l de cîteva ori, cu privirea.

— D-ta, domnule, ești boier așezat, n-ai copii, nevasta ți-e mulțumită, ce-ți pasă!... În loc să te duci la teatru să vezi drama pe scenă, vrei s-o vezi naturală... De ce nu o faci d-ta?... Te-ai plîns într-o seară că ți-e greu să vii mereu la țară, ca să asculți ce a citit omul ăsta... dar mi-te să petreci d-ta așa o viață!...

Dacă ceilalți musafiri nu ar fi început să rîdă cu hohote, d-nul Rădulescu ar fi ieșit înfrînt. Acest om nu se prea pricepea să lupte cu cineva. Era mai mult un ascultător cu mîncărime de limbă. De aceea soția sa, puțin cam supărată, îi zise:

— Leonte!... Pentru ce te cerți tu cu oamenii?...

Dacă cucoanei nu-i plăcea ceva, d-nul Leonte Rădulescu nu mai stăruia de fel; știa să se oprească la timp. Se mulțumi deci să închidă discuția cu un oftat ascuns.

— Dar eu, v-am întrebat ce părere aveți?... repetă avocatul Eliad.

— Ce părere vrei să afli, d-le Eliad?... strigă înciudată d-na Breazu. — Nici o părere nu se poate spune!... Părerea spusă este curat un testament!... Lasă oamenii să-și înghită părerile. Nu-i nevoie de nici o părere. Fiecare, creadă ce-o vrea...

SFÎRȘIT

«...Dacă vreodată vei auzi că eu, Alex. Predescu, m-am împușcat, să știi că am făcut acest gest pedepsindu-mă pentru greșeala de a mă fi gândit o clipă la altă femeie...»